

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND TALLINNAS

Avaliku õiguse instituut

Ragnar Plistkin

INIMELU VÄÄRTUS EESTI KARISTUSÕIGUSES

Magistritöö

Juhendaja: professor Jüri Saar

Tallinn 2014

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. SURMAMISTE REGULATSIOON EESTI ÕIGUSES	7
1.1 Inimelu kui kõrgeim väärtus	7
1.2 Surmamisest üldiselt	9
1.3 Kriminaalkorras karistatavad surmamisest Eesti karistusõiguses	9
1.4 Õiguspärase surmamise regulatsioon Eesti õiguses.....	12
2. TEISE ISIKU SURMAMINE HÄDAKAITSE PIIRES	14
2.1 Hädaaitse instituut Eesti territooriumil varem kehtinud kriminaalseadustes.....	14
2.2 Hädaaitse instituudi olemus	16
2.3 Mõisted	18
2.3.1 Ründeolukord ja kaitseseisund.....	18
2.3.2 Kaitsetegevus	21
2.3.3 Hädaaitse piiride võimalik ületamine.....	22
2.3.4 Kaitsetahe	26
2.3.5 Hädaaitse sotsiaaleetilised piirangud	27
2.4 Hädaaitse seisundis toimepandud tapmise moraalne lubatavus	30
2.5 Politseiametniku relvastatud hädaaitse	31
2.6 Hädaaitse tulirelvaga.....	36
2.7 Riigikohtu praktika hädaaitse toimepandud tapmise kaasustes	38
3. PROVOTSEERITUD TAPMINE KUI KARISTUST KERGENDAV ASJAOLU	44
3.1 Provotseeritud tapmise koosseis Eesti territooriumil varem kehtinud kriminaalseadustes	44
3.2 Provotseeritud tapmise koosseis Eesti kriminaalõiguses.....	47
3.3 Tugeva hingelise erutuse seisund.....	49
3.3.1 Hingelise erutuse seisundi termin	49
3.3.2 Afekt.....	51
3.4 Vägivald ja solvamine.....	56
3.5 Subjektiiivne koosseis.....	60
3.6 Probleemid seoses kohtupsühhaatilise kompleksekspertiisiga.....	62

KOKKUVÕTE	66
SUMMARY	69
KASUTATUD KIRJANDUS	71

Sissejuhatus

Eesti Vabariigi põhiseaduse (edaspidi PS) § 16 kohaselt on igapähe õigus elule. Seda õigust kaitseb seadus ning meelevaldselt ei tohi kellelki elu võtta. PS § 16 sätestab isiku subjektiivse õiguse elule ning ka riigi objektiivse kohustuse mitte võtta inimese elu, kuid ei välista absoluutselt elu võtmist. Elu kaitseks on riik kehtestanud kriminaalõiguslikud sanktsioonid eluvastaste süütegude eest (KarS § 113-117). Lisaks selle on karistatud ka süüteod, mis ei ole suunatud otseselt elu vastu, kuid millega on ettevaatamatusest põhjustatud inimese surm või põhjustatud oht inimese elule. Riigi roll ei piirdu ainult karistusseadustiku kehtestamisega, vaid riik peab tagama ka kuritegude uurimise ning kurjategijate vastutusele võtmise ja karistamise¹, sest kriminaalmenetlusõiguse kehtestamiseta ei oleks karistusõigusliku normi rakendamist pälvima sündmuse korral võimalik süüdlast vastutusele võtta ning seetõttu oleks karistusõigus sotsiaalsetes suhetes pelgalt deklaratiivne ning õiguslikult võimetu ühiskonna põhiväärtuste kaitseks ning süütegude ärahoidmiseks ja tõkestamiseks. Lähtudes eeltoodust on Riigikohtu üldkogu võtnud järgmise seisukoha: „*Tapmine ja tapmiskatse on rünne inimese elu vastu. PS § 16 kohaselt on igapähe õigus elule ja seda õigust kaitseb seadus. Inimelu on õigusriigis üheks väärtuslikumaks ja enim kaitset vääriivaks ning vajavaks õigushüveks. Tapmise ja tapmiskatse puhul eeldatakse kriminaalmenetluses avaliku huvi olemasolu ja selliste kuritegude menetlemisel kehtib eranditult kohustuslikkuse põhimõte ja otstarbekuse kaalutlusel menetluse lõpetamine ei ole lubatud.*“²

Läneliku kultuuritraditsiooni järgi kuulub inimelu kõige hoolikamalt kaitstud väärtuste hulka, sest teiselt inimeselt elu võtmist peetakse ründeks püha, loomuliku korra vastu ning inimese elul on ka kõrgeim sekulaarne väärtus, sest elamine võimaldab kasutada muid hüvesid. Seetõttu karistatakse läänekristlikku tsivilisatsiooni kuuluvates riikides mõrva eest kõige rangemal võimalikul viisil, sest inimelu hävitamist peetakse rängimaks põhikorra rikkumiseks. Karistused muude kuritegude eest moodustavad karistusastmete poolest alaneva struktuuri.³Elu õiguskaitse absoluutsuse põhimõttest on siiski ka erandid – juhtumid, mis ei ole õiguskaitse all. Need on enesetapp kui enesekahjustamine ning võõrkahjustusena

¹ Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne 2012, § 16 kamm 3 - Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.pohiseadus.ee/> (25.03.2013)

² RKÜKo 3-3-1-85-09

³ J. Saar. Kuritegevus muutuvus maailmas. Kultuurilis-tsilisatsiooniline lähenemine – Akadeemia 9/2011, lk 1713.

hädakaitse ja vaenlase surmamine sõjas.⁴Põhiseaduse kommentaaride kohaselt võib elu võtmine osutada õiguspäraseks juhul, kui tegemist on mingi olulise õigushüve kaitsega ning nii võib jõu kasutamine olukorras, mis võib viia selle isiku elu võtmiseni, kelle vastu jõudu kasutatakse, olla õigustatud ja õiguspärane teiste inimeste kaitseks õigusvastase vägivalla eest, seaduslikul vahistamisel või seaduslikult kinnipeetud isiku põgenemise vältimiseks, samuti rahutuste või mässu mahasurumisel, kuid elu võtmine ei tohi aga ka neil tingimustel olla omaetteesmärgiks. Elu võtmine võib olla vaid teise õigushüve kaitsega kaasnev kahetsusväärne tagajärg. Potentsiaalselt surmava jõu kasutamine nende eesmärkide saavutamiseks on lubatud vaid siis, kui see on absoluutselt vajalik ning sellest tulenevalt tuleb rakendada rangemat proportsionaalsuse testi, võrreldes nende põhiõigustega, mille piirang peab olema lihtsalt vajalik demokraatlikus ühiskonnas. Põhiseaduse kommenteeritud väljaande kohaselt võib elule ohtliku jõu kasutamist teatud tingimustel õigustada ka hädakaitse.⁵

Järelikult on hädakaitse seisundis lubatud ka ründaja tapmine enda või teiste isikute kaitseks, kui esineb reaalne oht elule. Tegemist on erandiga, mille esinemise korral on riik vabastanud isiku, kes surmab hädakaitse seisundis ründaja, karistusõiguslikust vastutusest. Seda võimaldava õigusliku regulatsiooni kehtestamisega karistusseadstes võimaldab riik isikul kaitsta oma põhiõiguslikke õigusi ka isegi juhul, kui selle hinnaks on inimelu. Probleemid võivad tekkida aga kohtumenetluses, kuna kohtunik võib asjaolusid näha hoopis teises valguses kui hädakaitse teostaja ning teha tema kahjuks õigusliku otsustuse sanktsiooni rakendamise kohta. Kohtuniku siseveendumuse kujunemise käigus võib tal tekkida õigustatud küsimus selle kohta, et kes siis ikkagi oli ründaja ja kes hoopiski kannatanu. Otsustus, kas esinesid õigusvastasust välistavad asjaolud või mitte, tehakse igakordselt kriminaalasja lahendamise seisukohalt tähtsust omavate asjaolude objektiivse ja mitmekülgse hindamise lõpptulemusena. Kaalul on aga süüdistatava/kahtlustatava jaoks palju. Kui kohus leiab, et isik on põhjutanud ründaja surma hädakaitse seisundis ning ületatud ei ole hädakaitse piire, siis esineb õigusvastasust välistav asjaolu ning tegu ei ole õigusvastane. Kui aga kohus leiab, et tapmisel on ületatud hädakaitse piire või hädakaitse seisundit üldse ei esinenudki, siis sellele vastab karistusõiguslik vastutus üldkorras, kusjuures KarS § 57 lg 1 p 8 kohaselt võib kohus kergendada süüdlase karistust. Selline olukord võib tekitada küsimuse, kas hädakaitset ongi mõtet teostada, sest risk saada selle eest karistatud on liiga kõrge. Konfliktsemaks muudab olukorra ka see, et tihti peale tabab ründaja inimest ootamatult ning ajalimiit asjaolude objektiivseks kaalutlemiseks on äärmiselt piiratud. Hädakaitset teostav isik võib hinnata üle

⁴ J. Sootak. Isikuvastased süüteod. Tallinn: Juura, 2011, lk 15.

⁵ Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne 2012, § 16 komm 4.1. - Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.pohiseadus.ee/> (25.03.2013).

oma võimeid ning äkilise ehmatuse ja hirmu kontekstis kasutada surmavat jõudu, mis hilisema kohtuliku diskursuse käigus osutub liialduseks ning tuua kaasa vastutuse.⁶ Kas isikul on üldse ajaliselt võimalik kaaluda erinevate variantide vahel? Siinkohal tõstatatud probleemile lähenedes muudab olukorra keeruliseks ka see asjaolu, et hädakaitset, kui erandit, mis muudaks tapmise kui teiselt inimeselt eluvõtmise õiguspäraseks, võidakse kuritarvitada.

Teine seadusandja poolt karistusseaduses kehtestatud erand, mis küll ei teise inimese surma põhjendanud isikut vastutusest, kuid kergendab süüdlase vastutust, on provotseeritud tapmine, kuna süüdlase viha ja vasturünnak inimlikust aspektist lähtuvalt teatud määral mõistetav ja õigustatud. Võrreldes tapmise lihtkoosseisu (KarS § 113) ja provotseeritud tapmise kui erikoosseisu sanktsioone, siis vangistuse ülemmäära vahe on 10 aastat, liigitades sellega viimase II astme kuritegude hulka, kuigi karistusnormiga kaitstav õigushüve – inimese elu – jääb samaks.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on analüüsida Eesti Riigikohtu praktikat osas, mis puudutab hädakaitset ja hädakaitse piiride ületamisel toimepandud surmamisi ning provotseeritud tapmisi, kuna nendes küsimustes tõusetunud probleemide lahendused mõjutavad ühtlasi nii kohtualuse vastutust kui ka üldist õiglustunnet, sest ühelt poolt vaadatuna on inimelu väärtus, mille võtmisest tuleb ka äärmiselt raske põhiõiguse rikkumise korral pigem hoiduda, kuid teisest küljest vaadatuna on seadusandja näinud ette õigusnormidega olukorrad, millal tapmine on õigustatud või kergendab süüdlase karistust, kuid puudub ebaselgus seda tingivate asjaolude analüüsil ning sellele järgneva otsustuse vastuvõtmisel. Nii hädakaitseisundis surramisel kui ka provotseeritud tapmise korral on oluline märkida, et mõlemal juhul on objektiivsed asjaolud samad, kuna järeldi ehk teise isiku surma põhjuseks on ohvri enda eelnev käitumine, mis kutsuvad teises isikus esile kaitseisundi või afekti. Alljärgnevalt peatatakse eelnevalt nimetatud valdkondade regulatsioonil Eesti seadusandluses kui ka praktikas esilekerkinud probleemidel. Magistritöös kasutatakse „surmamist“ läbiva üldmõistena, mis ühendab kõiki juhtumeid, mille käigus ühe inimese surma on põhjendanud teise inimese tegevus kui ka tegevusetus.

⁶ J. Rahumägi. Rahumägi: teadliku tegutsemise puhul sissetungija vastu on seadus alati koduomaniku poolel. – Kättesaadav arvutivõrgus: <http://arvamus.postimees.ee/1021532/rahumagi-teadliku-tegutsemise-puhul-sissetungija-vastu-on-seadus-alati-koduomaniku-poolel/> (01.02.2013)

1. SURMAMISTE REGULATSIOON EESTI ÕIGUSES

1.1 Inimelu kui kõrgeim väärtus

Kriminaalpoliitikas on üks olulisemaid mõisteid humanism, mille kohaselt on inimene kõrgeim väärtus, olles üks kõige enam ekspluateeritavamaid mõisteid.⁷ Õigus elule on väärtus, mille läbi väärtustatakse ka teisi õigusi ja vabusi, luues ühiskondlikke reglemente nende kaitseks ning tagamiseks läbi järelvalvemeetmete rakendamise. Inimelu on väärtus, mis loob uusi hüvesid ning võimaldab neid kasutada.

Üks rahvusvaheliselt unifikseeritavaimaid kuriteoliike on tahtlik tapmine, mille esinemissagedus näitab kõige paremini ühiskonnas peituvate lahendamata sotsiaalmajanduslike vastuolude teravust. Tahtlik tapmine on kuritegu, mis asub "kuritegevuse püramiidi" tipus ja sisaldab endas ka kõiki teisi "alamalseisvaid kuriteoliike". Tapmine on ka üks vähem latentseimaid kuriteoliike.⁸ Kultuuriti on suhtumine inimelu kaitseks erinev, sõltudes väga paljudest teguritest. Talcott Parsoni järgi kuuluvad kultuurilisse süsteemi kõik inimeste loodud sümbolid, mis mõtestavad lahti nende elu ning kultuur on kõige võimsam jõud ühiskonnas, kandes edasi olulisi domineerivaid väärtusi põlvkonnalt põlvkonnale ning mõjutades nii sotsiaalseid käitumismustreid, kujundades isiksuse ja andes inimeksistentsile tähenduse. Kultuurilis-tsiivilisatsioonilise käsitluse järgi kuuluvad kuritegevus ja kuritegevuse kontroll lahutamatult kultuuriliste nähtuste juurde, mis tõttu kuritegude defineerimisel, karistustes ja ka karistuste määramisel ja täideviimisel kajastuvad kultuuride väärtuselised eripärad.⁹ Näiteks slaavi-ortodoksses tsivilisatsioonis karistatakse näiteks riigivõimu vastu suunatud kuritegude eest sama rangelt kui tapmistegi eest. Lisaks sellele on oluline märkida, et ortodoksse (slaavi) traditsiooni järgi asetub esikohale kollektiivsuse põhimõte, mis vastandub individuaalsele isikumõistele. Lääneliku traditsiooni järgi on õigussubjekti diskursus seotud konkreetse isikuga ja piirdub temaga.¹⁰ Seega võivad õiguskultuurilistest erinevustest lähtuvalt olla muude kuritegude, eeskätt riigivastaste kuritegude, ettenähtud sanktsioonid sama ranged kui elu vastaste kuritegude eestki.

Elu õiguskaitse absoluutsus väljendub surmanuhtluse kaotamises. Palju vaidlusi on tekitanud surmanuhtluste temaatika, mille kaotamisega näitab riik oma suhtumist inimelusesse. Eesti ratifitseeris 13.03.1996.a Euroopa Inimõiguste Konventsiooni, kuid ilma

⁷ J. Sootak. Karistusõiguse alused. Tallinn: Juura, 2003, lk 55.

⁸ A.Leps. Kuritegevus Eestis. – Edasi, 26.09.1989.

⁹ J. Saar. Sotsiaalse kontrolli neljas periood. – Juridica IX/2011, lk 686.

¹⁰ J.Saar (viide 3), lk 1713.

surmanuhtlust keelustava 6. lisaprotokollita.¹¹Põhiseaduse paragrahv 16 ei keela iseenesest surmanuhtlust (st surma mõistmist ja hukkamist), küll aga keelustab rahuaegse surmanuhtluse EIÕK 6. lisaprotokoll. 13. lisaprotokoll keelustab surmanuhtluse igas olukorras. Peaaegu kõik Euroopa riigid, sh Eesti, on mõlemad nimetatud lisaprotokollid ratifitseerinud ning need on Eesti suhtes jõustunud (6. protokoll 1. mail 1998 ning 13. protokoll 1. juunil 2004).¹²

Paljudes riikides on surmanuhtlus kaotatud ja asendatud pikaajalise (enamasti eluaegse) vabadusekaotusega, kuna elu puutumatus põhimõte tuleneb õigusest elule kui põhilisest inimõigusest ning selle olemasolu ei saa riik vaidlustada. Surmanuhtluse tühistamisega on riik tunnistanud, et ta ei elu käsutaja, allutades ennast ühiskondlikust lepingust tulenevatele eetilistele ja õiguslikele põhimõtetele, mis iseloomustavad õigusriiki.

Surmanuhtlust on püütud põhjendada teooriaga, mille kohaselt mõrvar on end ise oma teoga asetanud elu puutumatusse põhimõttest väljapoole, kuid tegelikult lähtub selline käsitlus mitte elu puutumatusse, vaid tema võrreldavusest ja kaalutavusest.¹³

Surmanuhtluse säilitamine ühe karistusliigina oleks vastava riigi seadusandluses erand hädakaitse instituudi kõrval, kuna võimaldaks teatud juhtudel reageerida karistusseaduses sätestatud kuriteole õigusega võtta süüdlaselt elu ning üheks põhjenduseks oleks asjaolu, et isik ise on oma käitumisega, näiteks tapmine raskendavatel asjaoludel, kui selle eest on ettenähtud surmanuhtlus ning esinevad karistust raskendavad asjaolud õigustavad surmanuhtluse mõistmist, põhjustanud olukorra, milles riik riivab temaühte kõige tähtsamat põhiõigust – õigust elule. Käesoleval ajal valitseb kristlikus Euroopas surmanuhtlust eitav positsioon, millega ka Eesti on ühinenud, näidates sellega austust inimelu pühadusse ka juhul, kui raske kuriteo toimepannud isik õigust elule üldsuse hinnangul ei vääri.

¹¹ J. Sootak (viide 7), lk 257-258.

¹² Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne 2012, § 16 kamm 2.1. - Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.pohiseadus.ee/> (25.03.2013).

¹³ J. Sootak. Kuri karjas. Tartu: Ilmamaa, 2008, lk 32-33.

1.2 Surmamisest üldiselt

Läbi aegade on inimese surmamine kui isiku vastu suunatud vägivalda ekstreemseim vorm kuulunud levinud käitumisviiside hulka ning võib koguni küsida, kas see pole olnud üks sagedasemaid elust lahkumise viise.¹⁴

Elu lõpeb surmaga. Surma määratlemisel lähtus nõukogude kriminaalõigusteooria kliinilise surma mõistest, mille kohaselt inimene loeti surnuks hingamise ja südametegevuse lakkamisel. Antud seisukoht on aga aegunud, kuna kliinilisest surmast on võimalik inimene täisväärtusliku elu juurde tagasi tuua ning seetõttu tuleks surmana mõista karistusõiguse tähenduses ajusurma, s.o seisundit, kus inimese peaju funktsioonid on tagasipöördumatult lakanud. Õiguskaitstes on aga õige lähtuda ajusurmast seetõttu, et see tähistab teadvuse lõppu, teadvus on aga just see, mis annab inimesele erilise väärtuse, kuigi organismi enamik rakke elab pärast ajurakkude surma edasi tehniliste abivahendite toel ning organism võib ajusurma järgselt veel aastaid elus püsida.¹⁵

Surma mõistet saab vaadelda eri tasanditel- surm kui empiirilisel tajutav sündmus, elu lõpphetk või surnud-olemine kui seisund. Surma mõiste on muutunud senisest filosoofilisest ja teoloogilisest probleemist ka õiguslikuks, mis on eelkõige seotud eutanaasia ning ajusurmaga.¹⁶Eutanaasia lubamise korral vastavate seadusandlike regulatsioonidega annaks riik teisele isikule õiguse otsustada teise inimese elu üle, mis ole aga hõlmatud karistusõigusliku regulatsiooniga.

1.3Kriminaalkorras karistatavad surmamisest Eesti karistusõiguses

Eestis kehtiva karistusseadustiku eriosas võib leida kuriteo koosseise, mille sisuks on inimese surmamine, lisaks isikuvastaste kuritegude peatükist ka teistest peatükkidest.

Inimsuse ja rahvusvahelise julgeoleku vastaste süütegude peatüki 2 jao esimeses koosseisus, nimelt KarS §-is 89 sätestatakse vastutus tsviilelanike tapmise eest, §-is 90 sätestatakse vastutus mingi sotsiaalse grupi hävitamise eesmärgil selle liikme tahtliku tapmise

¹⁴ J. Saar. Kriminaalkorras karistatavate ja õiguspärase surmamiste regulatsioon Eestis võrrelduna Ameerika Ühendriikide ja Saksamaa õigusega – Juridica I/2000, lk 14.

¹⁵ Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne (koost. J. Sootak, P. Pikamäe). Tallinn: Juura 2002, § 113 komm 1.4.

¹⁶ J. Sootak (viide 13), lk 141.

eest. Sama peatüki 3 jao kolmandas koosseisus, nimelt § 96 on nähtud ette vastutus sõjapidamisvahendite kasutamise eest viisil, mis ei ole võimaldanud vahet teha sõjaliste ja tsiviilobjektide vahel, kui sellega on põhjustatud ühe alternatiivse tagajärjena tsiviilelanike surm. Samasesse jakku kuuluv § 97 näeb ette vastuse sõjategevuse piirkonnas või okupeeritud territooriumil tsiviilelaniku tapmise eest ning § 99 sõjavangi või interneeritud tsiviilelaniku tapmise eest. KarS § 100 kohaselt karistatakse sõjategevuse piirkonnas oleva haige, haavatud või merehätta sattunud inimese abita jätmise eest, kui sellega on põhjustatud inimese surm. KarS § 101 sätestab karistuse vaenlase haige, haavatud või muul põhjusel võitlusvõimetuks jäänud võitleja tapmise eest. KarS § 102 kohaselt karistatakse nõuetekohaseid eraldusmärke kandva meditsiiniüksuse liikme või muu haigete või haavatute eest hoolitseva isiku, vaimuliku, sõjategevuse piirkonnas oma kohustusi täitva humanitaarorganisatsiooni esindaja, tsiviilkaitsetöötaja, parlamentööri või teda saatva isiku tapmise eest kuue- kuni viieteistkümnepäevase vangistusega. Sama peatüki 5 jaos on kolm elu vastu suunatud koosseisu: piiratlus (KarS § 110); õhusõiduki kaaperdamine (KarS § 111) ja lennuohutusevastane rünne (KarS § 112).

Isikuvastaste kuritegude peatükis on viis elu vastu suunatud kuritegu, mis jagunevad tahtlikeks tapmisteks ja teise inimese surma mittetahtlikeks põhjustamisteks. Tahtlikke tapmisi kirjeldavad neist neli kuriteo koosseisu: tapmine (KarS § 113); mõrv (KarS § 114); provotseeritud tapmine (KarS § 115) ja lapse tapmine (KarS § 116). Sama peatüki 5 jao esimene koosseis, nimelt KarS § 129 näeb ette vastutuse inimloote surma põhjustamise eest. Sama peatüki 7 jao esimene koosseis, nimelt KarS § 141 näeb ette vastutuse inimese tahte vastaselt temaga suguühtesse astumise või muu sugulise iseloomuga teo toimepanemise eest vägivallaga või ära kasutades tema seisundit, milles ta ei olnud võimeline vastupanu osutama või toimunust aru saama ning selle teoga on põhjustatud kannatanu surm.

Poliitiliste ja kodanikuõiguste vastaste süütegude peatüki esimene koosseis KarS § 151 käsitleb vaenu õhutamist, millega on valikult kutsutud üles vihkamisele, vägivallale või diskrimineerimisele seoses rahvuse, rassi, nahavärvi, soo, keele, päritolu, usutunnituse, seksuaalse sättumuse, poliitiliste veendumuste või varalise või sotsiaalse seisundiga ning kui sama teo eest on põhjustatud isiku surm, siis karistatakse rahalise karistusega või kuni kolmeaastase vangistusega.

KarS § 197 sätestab vastutuse tervishoiu- või tööohutusnõuete eiramise eest, kui sellega on ettevaatamatusest põhjustatud inimese surm. KarS § 198 näeb ette vastutuse

töötervishoiu- ja tööohutusnõuete eiramise eest, kui sellega on ettevaatamatusest põhjustatud inimese surm.

Riigivastaste süütegude peatükis, nimelt KarS § 244 sätestab, et Vabariigi Presidendi, Riigikogu esimehe, peaministri, Riigikohtu esimehe, õiguskantsleri, riigikontrolöri, kaitseväge juhataja tapmise eest karistatakse kuu- kuni kahekümneaastase või eluaegse vangistusega. Samasse peatüki kuuluv KarS § 246 sätestab vastutuse riikidevahelise organisatsiooni või üldtunnusttaud valitsusvälise rahvusvahelise organisatsiooni esindaja või välisriigi kõrge riigitegelase või nimetatud isiku perekonnaliikme tapmise eest kuue- kuni kahekümneaastase või eluaegse vangistuse, kuid sama paragrahvi lõige 2 kohaselt ei kohaldata sama paragrahvi lõiget 1, kui on aset leidnud Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Julgeolukunõukogu poolt ÜRO põhikirja VII peatüki alusel sanktsioneeritud relvajõudude kasutamist hõlmav operatsioon.

Õigusemõistmisvastaste süütegude peatükis, nimelt KarS §-is 302 on ette nähtud karistus teo eest, millega on sunnitud kohtunikku, rahvakohtunikku, uurijta, prokuröri, kaitsjat, või kannatanu esindajat tegutsema õigusemõistmise huvidele mittevastavalt või kättemaksuks selle isiku poolt oma kohustuste täitmise eest, kui sellega on põhjustatud eelnevalt nimetaud isiku surm. Sama peatüki 3 jaos on koosseis, mis näeb ette karistuse kinnipidamiskohas selle sisekorra vastaste toimingute organiseerimise või sellistes toimingutes osalemise eest, kui sellega on põhjustatud inimese surm.

Keskkonnavastaste süütegude peatükis on kaks kuriteo koosseisu, millega on põhjustatud teise inimese surm. Nimelt KarS § 364 sätestab, et aine, energia või jäätme ebaseadusliku keskkonda viimise eest, samuti normatiive ületava müra põhjustamise eest, kui sellega on põhjustatud inimese surm, karistatakse rahalise karistusega või kuni viieaastase vangistusega. KarS § 365 kohaselt karistatakse rahalise karistuse või kuni kolmeaastase vangistusega, kui keskkonna saastamisega ettevaatamatusest on põhjustatud inimese surm.

Liiklussüütegude peatüki alla kuulub neli surmamiskuritegude koosseisu. KarS § 422 kohaselt karistatakse mootor-, õhu-või veesõiduki või trammi või raudteeveeremi juhi poolt liiklus- või käitumisnõuete rikkumise eest, kui sellega on ettevaatamatusest põhjustatud inimese surm, kuni viieaastase vangistusega ning kui sama teoga on põhjustatud kahe või enama inimese surm, siis karistatakse kuni viieaastase vangistusega. KarS § 423 kohaselt karistatakse mootor-, õhu-või veesõiduki või trammi või raudteeveeremi juhi poolt liiklus- või käitumisnõuete rikkumise ettevaatamatusest, kui sellega on põhjustatud inimese surm, rahalise karistusega või kuni kolmeaastase vangistusega ning kui sama teoga on põhjustatud

kahe või enama inimese surm, siis karistatakse ühe- kuni viieaastase vangistsuega. KarS § 425 sätestab, et raudtee-, vee-, õhu- või teeliikluse korraldamise eest vastutava isiku poolt liiklusohutusnõuete või sõiduki käitusnõuete eiramise eest, kui sellega on põhjustatud isiku surm, karistatakse kolme- kuni kaheteistaastase vangistusega. KarS § 430 kohaselt karistatakse rongi ilma vajaduseta peatamise eest hädapiduriga, õhkipidurmagistraali lahutamise teel või mõnel muul viisil, kui sellega on ettevaatamatusest põhjustatud inimese surm, rahalise karistuse või kuni viieteistaastase vangistusega.

Kaitseväeteenistusalaste süütegude peatükki kuulub kokku neli surmamiskuritegude koosseisu. KarS § 441 näeb ette karistuse lahingutehnika, spetsiaal- või transpordimasina käitusnõuete rikkumise eest, kui sellega on ettevaatamatusest põhjustatud inimese surm. KarS § 442 kohaselt karistatakse kahe- kuni kümneaastase vangistusega lendude või nendeks ettevalmistamise nõuete rikkumise eest, kui sellega on põhjustatud inimese surm. KarS § 443 kohaselt karistatakse kahe- kuni kümneaastase vangistusega laevajuhtimisnõuete rikkumise eest, kui sellega on ettevaatamatusest põhjustatud inimese surm. KarS § 445 kohaselt karistatakse kuue- kuni viieteistaastase vangistusega vale suulise või kirjaliku teenistusalase ettekande eest, kui sellega on põhjustatud inimese surm.

1.4 Õiguspärase surmamise regulatsioon Eesti õiguses

Enne karistusseadustiku jõustumist Eestis kehtinud kriminaalkoodeksi kohaselt pidid kõik õiguspärased surmamisega mahtuma KrK § 13 (hädaabitoime pandud), KrK § 13¹ (KrK § 13¹ kohaselt tegevus, millel on küll käesolevas koodeksis ettenähtud teo tunnused, kuid mis oli suunatud kurjategija kinnipidamisele, ei ole kuritegu) või KrK § 147 (hädaabitoime) alla. Seoses sellega tekib mitmeid küsimusi, näiteks kas kurjategija kinnipidamisel on kindlad piirid relva kasutamiseks, millest üle astumine on kuritegu või kui sellise teoga kaasneb kinnipeetava isiku surm, siis kas ja millise kuriteokoosseisuga on tegemist.¹⁷

Eesti praeguse kriminaalseadusandluse järgi on surmamine õiguspärane, kui see on toime pandud hädaabitoime seisundis (KarS § 28). Üheks süüteoaluseks õigusvastasust välistavaks asjaoluks on ka KarS § 246 lg 2, mille kohaselt ei ole riikidevahelise organisatsiooni või üldtunnustatud valitsusvälise rahvusvahelise organisatsiooni esindaja või

¹⁷ J. Saar (viide 14), lk 23.

välisriigi kõrge riigitegelase või nimetatud isiku perekonnaliikme tapmise, pantvangivõtmise või temale tervisekahjustuse tekitamine õigusvastane, kui on aset leidnud Ühinenud Rahvaste organisatsiooni Julgeolekunõukogu poolt ÜRO põhikirja VII peatüki alusel sanktsioneeritud relvajõudude kasutamist hõlmav operatsioon ning selles osalevad isikud on olnud võitlejad relvakonfliktis.

Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonnalt saadud andmete kohaselt jäeti aastatel 2010.a kuni 2012.a KarS 28 lg 1 tunnustel kriminaalmenetlus alustamata kokku 18 juhul (tegu oli hädakaitsega ja seetõttu ei olnud tegu õigusvastane). Neist 15 juhul oli tegu kehalise väärkohtlemisega (esialgne kvalifikatsioon § 121). Samal perioodil aga ei registreeritud ühtegi kuritegu KarS § 28 lg 2 tunnustel ning samuti ei tehtud sel perioodil ühetegi kohtuotsust niisuguse kuriteo toimepanemise kohta.¹⁸ Statistika pinnalt saab järeldada, et hädakaitse instituudi kohaldamise vajaduse tingivad enamasti kehalise väärkohtlemisega seotud juhtumid. Samas aga ei ole hädakaitse piiride ületamise eest kedagi sellel ajavahemikul vastusele võetud ega kriminaalkorras süüdi mõistetud, mis aga ei tähenda, et arutelu praktikas kerkivate probleemide üle võiks vaibuda.

Erinevalt hädakaitsest on hädaseisundi korral tegemist ohuga, mis ei seisne õigusvastases ründes. Nt kui isik surmab teda ründava looma, siis võiks tegu õigustada hädaseisundiga, kuna loom ei ründa õiguskorda. Mõistagi on hädaseisundiga kaitstav ka inimese elu, kuid erandiga, mille kohaselt elu ei saa päästa teise elu hävitamise hinnaga, kuid teatud juhtudel on aga võimalik lahendada selline situatsioon süüd välistava hädaseisundi või kohutuste kollisiooni instituudiga.¹⁹

Ülejäänud surmamised saavad Eesti seaduste järgi olla kas kuriteod või õnnetusjuhtumid, millest esimesel juhul kaasneb süüdlase kriminaalvastutus, kuid teisel juhul puudub süüdlane.

¹⁸ Hädakaitse statistika – Autori valduses.

¹⁹ Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne (koost. J. Sootak, P. Pikamäe). 3. vlj. Tallinn: Juura 2009, § 29 komm 4.

2. TEISE ISIKU SURMAMINE HÄDAKAITSE PIRES

2.1. Hädakaitse instituut Eesti territooriumil varem kehtinud kriminaalseadustes

Venemaa 1845.a Vana Nuhtlusseadustik nimetab hädakaitset ühe süüksarvamist välistava asjaoluna koos lapsealisuse, hullumeelsuse, eksimuse, sunni.²⁰ Uue Nuhtlusseadustiku järgi ei loeta süüteks tegu, mis saadetud korda hädakaitse juures kaitsja enda või teise inimese isikulise või varandusliku hüve vastu sihitud seadusvastase kallalekippumise korral.²¹ Marin Sedman on *Juridica* ajakirjas avaldatud artiklis „Karistusseaduste paljusus: Eesti Vabariigi ajalooline kogemus aastatel 1918-1940“ märkinud, et tapmisele hädakaitse piiride ületamisel võis lisaks kriminaal- kui ka paranduslikele karistustele määrata seaduses sätestatud juhtudel kirikliku patukahetsemise süüdimõistetud vaimuliku korraldusel, kuna NS-is sätestatud sanktsioonist tulenes isikute ebavõrdne kohtlemine ning sanktsioonid võisid sõltuda sellest, kas isik omas usutunnistust või mitte.²²

1935. aastal jõustunud kriminaalseadustik (edaspidi KrS) § 45 kohaselt ei loeta süüteks tegu, mis on saadetud korda hädakaitse juures kaitsja enese või teise inimese isikulise või varandusliku hüve vastu sihitud seadusvastase kallalekippumise korral. KrS § 45 lg 2 kohaselt on hädakaitse piiridest üleastumine kaitse liialdamine või ebaõigel ajal tarvitamise teel on karistatav ainult seaduses eriti ettenähtud juhtudel. KrS § 425 kohaselt karistatakse süüdlasest tapmises, mis saadeti korda hädakaitse piiridest üleastumisel, kui see tapmine ei järgnenud kaitseks elu kallale kippumise või vägistamise vastu, vangimajaga mitte üle ühe aasta.²³ Kehtiva seaduse kohaselt toob tapmine hädakaitse piire ületades kaasa vastuse üldkorras, kusjuures KarS § 57 lg 1 p 8 kohasel võib kohus kergendada süüdlase karistust. KarS § 113 sätestab, et tapmise eest mõistetakse kuue- kuni viieteistaastane vangistus.

1940. aastal Eesti territooriumil kehtestatud VNFSV KrK sätestab, et sotsiaalse kaitsevahendeid²⁴ ei kohaldata üldse isikuile, kes on toime pannud kriminaalseadustes

²⁰ Rahukohtu Nuhtluseadus: 1995. aasta välja- anne 1906. ja 1908. a. täienduste ning lisadega ja walitsewa Senati tähtsamate seletustega/Eesti keelde toimetanud wann. adw. Ferdinand Karlson. Tallinn: Tallinna Eesti Kirjastuse-ühisus, 1910.

²¹ Uus nuhtlusseadus. Maksmapandud paragrahvid. Korraldanud Aleksander Buldas. Tallinn 1933.

²² M. Sedman. Karistusseaduste paljusus: Eesti Vabariigi ajalooline kogemus aastatel 1918-1940. – *Juridica* III/2012, lk 179.

²³ K. Matto, K. Saarmann. Kriminaalseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Autorite kirjastus, 1937, lk XXXII.

²⁴ Tänapäeva mõistes kriminaalõiguslik vastutus

ettenähtud tegusid, kui kohus tunnustab, et need teod on nende poolt toime pandud hädakaitse seisundis nõukogude võimu või kaitsja enese või teise isiku või õiguste vastu sihitud ründe vastu, kui seejuures ei ületatud hädakaitse piire. VNFSV KrK § 13 lg 2 täpsustab, et sotsiaalse kaitse vahendeid ei kohaldata, kui need teos pandi toime ohu kõrvaldamiseks, mis antud asjaoludel ei olnud kõrvaldatav muude vahenditega, kui seejuures tekitatud kahju on vähem tähtis võrreldes ärahoitud kahjuga. VNFSV KrK § 139 nägi tapmise korral, mis oli hädakaitse piiride ületamise tagajärjeks, ette vabaduskaotuse kuni kolme aastani või paranduslikud tööd kuni ühe aastani.²⁵

1961.a jõustunud ENSV KrK § 13 välistab vastutuse, kui tegevus, millel on küll kriminaalkodeksis ettenähtud teo tunnused, kuid mis pandi toime hädakaitseisendis, s.o Nõukogude riigi või ühiskondlike huvide või kaitsja enese või teise kodaniku isiku või õiguse kaitsel ühiskonnaohtlikku ründe vastu ründajale kahju tekitamise teel, kui seejuures ei ületatud hädakaitse piire. Sama paragrahvi lg 2 kohaselt on hädakaitse piiride ületamisega tegemist siis, kui kaitse on mittevastavuses ründe iseloomule ja ohtlikkusele. Eesti NSV KrK § 104 nägi tapmise eest, kui see on toime pandud hädakaitse piiride ületamisega, ette karistusena vabadusekaotuse kuni kaheks aastaks või parandusliku töö kuni aastaks.²⁶Kui tänapäevane karistusseadustik on ülesehitatud kaitstavate hüvede tähtsust arvestades ning isikuvastased süüteod on karistusseadustikus eespool, siis Nõukogude kriminaalõiguses olid esikohal Nõukogude riigi ning ühiskondlikud huvid.Märgatav on, et üksikindiviidi õigused on tagapool ning esmajärjekorras on õigustatud kaitsetegevus sellise ründe puhul, mis likvideerib ohu ühiskondlikele huvidele.

1992. a reformiti alates 1961.a kehtinud kriminaalkodeksit ning kehtestati selle uus redaktsioon (edaspidi KrK). KrK § 13 lg 1 kohaselt on hädakaitse kaitsjat ennast või teist isikut või nende õigusi või ettevõtte, asutuse või organisatsiooni õigusi või riigi huvisid ohustava õigusvastase ründe tõrjumine. Taasiseseisvumisega hinnati ümber ka kehtiv kriminaalõigus, mille käigus vabaneti nõukogulikust retoorikast ning ideoloogilistest mõjudest ja esiplaanile kerkisid taas üksikisiku hüved, mille kaitseks võib rakendada kaitsetegevust. KrK § 104 kohaselt võis tapmise eest, kui see pandi toime hädakaitse piiride ületamisel, karistada süüdlast arestiga või vabadusekaotusega kuni kahe aastani.²⁷

²⁵ VNFSV kriminaalkodeks muudatustega kuni 15. novembrini 1940. Tallinn:ENSV Kohtu Rahvakomissariaat, 1941, lk 8; 75.

²⁶ Eesti NSV kriminaalkodeks. Kommenteeritud väljaanne. Toimetanud K. Paas. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1962, lk 28; 172.

²⁷ Kriminaalkodeks. – RT 1992, 20, 287 ja 288...RT I 2002, 56, 350.

2.2 Hädakaitse instituudi olemus

„Oma õiguse eest võidelda on igäihe kohus. Kes seda ei tee, ei ole õiguse väärt. Kurjale alistumine on argus, õiguse kaitsmine – mehisus. Tuleb kaitsta kõiki oma õigusi. Igäiüks võib oma õigustega teha, mis tahab, kuid teiste kõrvaliste isikute kallalekippumine neile tuleb lüüa tagasi. Õigust ei tohi ebaõiglusele tuua ohvriks ega endale lasta teha liiga. Ära jookse pakku seadusvastase kallalekippumise puhul, ära pöördu teiste abi poole, ka riigi abi poole mitte, vaid asu ise vastupealetungile.“ Eelnevad tsitaadid on pärit Rudolf von Iheringi kuulsast monograafiast „Der Kampf ums Recht“.²⁸ Hädakaitse on üks vanimaid õigusvastasust kõrvaldavaid institute ning väidetakse olevat vanem kui karistusõigus ise.²⁹ Riigikohus on võtnud seisukoha, et õigus hädakaitsele on kodaniku põhiõiguslike õiguste ja kohustuste realiseerimise tähtsamaid garantiisid ja see õigus on võõrandamatu.³⁰

Klassikalise määratluse järgi on hädakaitse vahetu õigusvastase ründe tõrjumiseks vajalik kaitse, mis annab kaitsjale õigustuse kahjustada ründaja õigushuve, kes omakorda on kohustatud seda taluma, kuna ta ise on oma õigusvastase ründega selle põhjustanud.³¹ Professor H. Kristali loengukonspekti järgi on hädakaitse õigeaegne ja vajalik kaitse vahetu õigusvastase ründe vastu ning samas ka üks süüteo negatiivseid üldelemente, kuna negatiivsete süüteo tunnuste all tuleb mõista neid süüteo kirjelduses toodud elemente, mis peavad puuduma, et vastav käitumine oleks käsitletav süüteona.³²

Alates karistusseadustiku (edaspidi KarS) kehtima hakkamisest 1. septembrist 2002.a tuleb menetlejal kriminaalõiguslikku normi pälviva sündmusele õigusliku hinnangu andmisel lahendada küsimused KarS § 2 lg-s 2³³ sätestatud kolmeastmelist deliktstruktuuri järgides. KarS § 2 lg 2 kohaselt karistatakse teo eest, kui see vastab süüteokoosseisule, on õigusvastane ja isik on selle toimepanemises süüdi. Teises astmes tuleb anda hinnang õigusvastasust välistavate asjaolude esinemise või nende puudumise kohta. Üheks õigusvastasust välistavaks asjaoluks on karistusseadustiku eriosas sätestatud koosseisupärase teo toimepanemine hädakaitse seisundis. Hädakaitse seisundis toimepandud tegu peab vastama kõigile objektiivse ja subjektiivse koosseisu tunnustele, st tegu peab olema seega tahtlik. KarS § 28 lg 1 sätestab, et tegu ei ole õigusvastane, kui isik tõrjub vahetut või vahetult eesseisvat õigusvastast rünnet

²⁸ Kriminaalõigus. Tallinn: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, 1935, lk 17.

²⁹ J. Sootak. Kaks aastat karistusseadustikku – uus õigus ja uued probleemid? – Juridica I/2005, lk 38.

³⁰ RKKKo III-1/1-3/95

³¹ J. Sootak. Õigusvastasus. Süü. Loenguid karistusõiguse üldosast V. Tallinn: Juura, 2003, lk 32-35.

³² Kriminaalõigus. Loeng. Prof. mag. jur. H. Kristal'i loengute järele. Tartu: K/V A.aasa Koduülikooli kirjastus ja trükk, 1936/1937, lk 107-108.

³³ Karistusseadustik. – RT I 2001, 61, 364...RT I, 20.12.2012, 12.

enda või teiste isiku õigushüvedele, kahjustades ründaja õigushüvesid, ületamata seejuures hädakaitse piiri. Kaitsetegevus kui ründaja õigushüve kahjustamine peab olema vajalik. Kaitsetegevuses kasutatav kaitsevahend peab olema sobiv ning ründaja jaoks kõige säästvam.

Seega hädakaitse seisundi esinemine on õigusvastasust välistav asjaolu ning sellisel juhul on koosseisupärane tegu õigustatud ega pälvi sellest tulenevalt kriminaalõiguslikku hinnangut ega sanktsiooni rakendamist. Hädakaitse kui koosseisupärase ja õiguspärase teo tunnustest annab ülevaate järgmine skeem.³⁴

I. Kaitse seisund/ründeolukord

1) Rünne

- a) Oht
- b) Lähtub inimesest
- c) Õigusvastane rünne
- d) Vahetu
- e) Suunatud õigushüve vastu.

II Kaitsetoiming/kaitsetegevus

1) Ründaja või kolmanda isiku õigushüve kahjustamine (koosseisupärane tegu)

2) Vajalikkus

- a) Sobivus
- b) Säästvaim vahend

III Hädakaitse piiride võimalik ületamine

IV Kaitsetahe

V Sotsiaal-eesilised piirangud

- a) Mittesüüline
- b) Bagatellrünne ehk ilmne ebaproportsionaalsus

³⁴ E. Samson. Kriminaalõiguse üldosa. Abimaterjal kohtunike ja prokuröride järelkoolituse karistusõiguse õppegrupile. Tallinn: 2001, lk 147.
J. Sootak (viide 31), lk 35.

- c) Provotseeritud hädakaitse
- d) Tapmine hädakaitse seisundis ja Euroopa Inimõiguste Konventsioon
- e) Hädakaitse perekonnaringis

2.3 Mõisted

2.3.1 Ründeolukord ja kaitse seisund

Kaitse seisund tekib vahetult olemasoleva või vahetult esseeisva õigusvastase ründe tõttu. Ründeolukorras on sattunud õigushüve ohtu. Hädakaitse olemasolu eelduseks on rünne kaitsja enda või teise isiku õigushüve vastu ning seega tuleb kõigepealt tuvastada ründe olemasolu. Hädakaitse seisundi korral lähtub rünne inimese tegevusest ning selles seisneb ka erinevus võrreldes hädaseisundiga, kuna hädakaitsega saab end kaitsta üksnes inimese rünnaku vastu, sest õiguslikus mõttes ei ründa kodu- või metsloom õiguskorda ega tekita seetõttu ka hädakaitse seisundit.³⁵

Rünne peab olema õigusvastane ning ohustama õigushüve vahetult. Reeglina on hädakaitsega kaitstavad individuaalhüved, milleks on elu, tervis, omand, vabadus. Riigikohus on oma 9. oktoobri 2003.a lahendis rõhutanud, et hädakaitse seisundi eelduseks on lisaks ründest tulenevale ohule ka ründeteo õigusvastane iseloom, nõudes sellega ründeteo koosseisupärasust. Sellise argumendi esitamisel tugines Riigikohus KarS §-le 27, milles on esitatud õigusvastase teo legaaldefiniitsioon. KarS § 27 sätestab, et õigusvastane on tegu, mis vastab seaduses sätestatud süüteokoosseisule ja mille õigusvastasus ei ole välistatud käesoleva seadustiku, muu seaduse, rahvusvahelise konventsiooni või rahvusvahelise tavaga.³⁶ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi täiskogu 4. veebruari 2005 aasta otsusega muuta varasemas 9. oktoobri 2003.a otsuses muuta seisukohta, mille kohaselt peab õigusvastane tegu KarS § 28 lg 1 mõttes kõikidel juhtudel vastama KarS §-s 27 sätestatud tingimustele, kuna hädakaitse seisundi tekkimise lauseks võib olla selline õigusvastane rünne, mis ei vasta ühelegi süüteokoosseisule. Riigikohus märkis juurde, et kõnealusel juhul ei saa riik nõuda, et isik ohverdaks oma kaitseõiguse üldistele kriminaalpoliitilistele kaalutlustele.³⁷

³⁵ J. Sootak (viide 31), lk 36.

³⁶ RKKKo 3-1-1-106-03

³⁷ RKKKo 3-1-1-111-04

J. Sootak on seisukohal, et õigusvastaseks tuleb lugeda rünnet, mis ei ole kaetud lubaduskausliga ning õigusvastasuse määratlemisel oluline mitte formaalnormatiivne, vaid empiiriline õigusvastasus, kuna samal ajal ei saa rünnet käsitleda õigusvastasena ainult seetõttu, et tegemist on normatiivses mõttes õigusvastase teoga, sest vastasel juhul saaks ründeks lugeda ka näiteks tsiviilõiguslike lepingute rikkumist.³⁸ Riigikohus on selgitanud, et tegu peab olema sotsiaalse arusaama kohaselt vaadeldav ründena selleks, et lugeda inimese teatud tegu (tegevus või tegevusetus) õigusvastaseks ründeks KarS § 28 lg 1 tähenduses.³⁹ Ründena pole käsitatav ühiskondlikult tolereeritud käitumine, mis ei ületa tava-suhtluses esineda võiva ebamugavuse piiri. Välistatud on hädakaitseõiguse tekkimine ründe tõttu, mis rikub küll mõnda sotsiaalset käitumisreeglit, kuid ei ole vastuolus õiguskorraga. Sellest tulenevalt ei ole sotsiaalse käitumisreegli rikkumine käsitletav ründena, mille vastu võiks kaitsetegevust kasutada.

Rünne kujutab endast õigushüve ohustamist inimese poolt ning seega tuleb ohu määratlemiseks hinnata ning tuvastada, kas oht kaitsja õigushüvele oli olemas või mitte. Hindamine võib toimuda kahel alusel, milleks on *ex ante* ja *ex post*. Esimesel juhul asetatakse vaateleja sündmuse ette ja hinnatakse, kas ta oleks antud olukorras leidnud, et hüve kahjustamine on tõenäoline. Teisel juhul kasutatakse ründest tuleneva ohu hindamiseks nn objektiivse kõrvaltvaataja mõistet, mis tähendab, et olukorda püütakse hinnata selle informatsiooni järgi, mis oli kasutada konkreetses sündmuses osalejalt (nn *ex ante* hindamine).⁴⁰ Lencker on soovitanud kasutada diferentseeritud lahendusviisi, hinnates ründe hetkel eksisteerinud asjaolusid *ex post* ja edasisi sündmusi kuni ründaja kahjustamiseni *ex ante*.⁴¹

Hädakaitse seisundi puhul on oluline määratleda ära ka hädakaitse piirid, sest kaitsetegu, mis pannakse toime väljaspool neid piire, ei ole toime pandud hädakaitse seisundis ning seega ei ole see hinnatav ka hädakaitse eeskirjade järgi. Riigikohus on korduvalt rõhutanud, et hädakaitse seisundis tuleb eristada nn hilinenud katset, kuna sellisel juhul on hädakaitse seisund möödunud ning nt tapmine tuleb kvalifitseerida tahtliku tapmisena, sest hädakaitseõigus ei tohi üle kasvada omavoliks ja kättemaksuks ründe eest.⁴²

³⁸ J. Sootak (viide 31), lk 41-42.

³⁹ Vt RKKKo 3-1-1-111-04

⁴⁰ RKKKo 3-1-1-17-04

⁴¹ E. Samson. Kriminaalõiguse üldosa. Abimaterjal kohtunike ja prokuröride järelkoolituse karistusõiguse õppegrupile. Tallinn: 2001, lk 154.

⁴² RKKKo 3-1-1-121-96

Hädakaitse korral on oluline rõhutada, et rünne õigushüvele peab olema vahetu. Vahetu on samaaegne rünne, mis seisab kohe ees, on juba alanud või kestab veel. Vahetult eesseisev on ründe staadium, mis kujutab endast sisuliselt süüteoaktset KarS § 25 lg 2 tähenduses. Teisisõnu rünne on staadiumis, kus ründajal ei ole vaja teha õigushüve kahjustamiseks enam mingeid vahepealseid samme.⁴³ Vastava säte kohaselt algab süüteoaktse hetkest, mil isik vastavalt oma ettekujutusele teost vahetult alustab süüteo toimepanemist. Riigikohus on leidnud, et hädakaitse seisund eeldab vahetut või vahetult eesseisvat õigusvastast rünnet ning seega algab rünne ajahetkest, mil luuakse eelseisva ründe vahetu oht. Kriminaalõiguse teoorias ja praktikas on omaksvõetud seisukoht, et rünnatav ei pea ootama hetkeni, mil hakatakse reaalselt kahjustama tema õigushüvesid. Nt rünnatav ei pea ootama hetkeni, mil teda lüüakse. Vahetust käsitletakse neid situatsioonides n.ö ettevalmistava staadiumi viimase etapina, mis vahetult eelneb katsele. Selline lähenemine on põhjendatav kaalutlusega, et potentsiaalselt rünnatavalt isikult ei saa nõuda pikemat ootamist, kuna see asetaks ta liialt suurde ohtu.⁴⁴ Seega tuleb Riigikohtu hinnangul vaadelda ka käitumist, mis küll veel mingit õigust ei riku, kuid võib selleks rikkumiseks kohe muutuda.⁴⁵

Rünne, mis on juba alanud, vastab süüteoaktse tunnustele seetõttu, et õigushüve kahjustamine on juba alanud, kuid ei ole veel lõppenud. Nt röövimise korral on isik kasutanud kaitsja suhtes vägivalda võõra vallasja äravõtmiseks selle ebaseaduslikuks omastamiseks, kuid asi ei ole veel ära võetud.⁴⁶ Rünne kestab kuni õiguslikult saab rääkida ründe lõpust siis, kui süütegu on lõpule viidud ja faktilisest kriteeriumist saab aga rääkida siis, kui õigushüve ohustamisest on saanud juba tegelik kahju. Rünne kestab sellistel juhtudel, kui isikuvastane süütegu on õiguslikult lõpule viidud, faktiliselt aga mitte (nt kehalise väärkohtlemine KarS § 121 järgi). Vältava süüteo korral kestab rünne seni, kuni õigusvastane olukord faktiliselt veel valitseb. Nii on näiteks sissetungimise korral süütegu juriidiliselt lõpule viidud nt ruumi sisenemisega, kuid faktiliselt kestab kuritegelik seisund edasi ja sellest tulenevalt kehtib ka hädakaitseõigus, kuni sissetungija on ruumis. Kogu selle aja jooksul, mil ebaseaduslik sissetungija viibib ruumis, on õigustatud tema väljaviskamine kuritegeliku seisundi lõpetamiseks, sisuliselt kaitsetegevus.⁴⁷

⁴³ J. Sootak (viide 31), lk 46.

⁴⁴ RKKKo 3-1-1-124-01

⁴⁵ RKKKo 3-1-1-124-01

⁴⁶ J. Sootak (viide 31), lk 51.

⁴⁷ J. Sootak (viide 31), lk 52-53.

2.3.2 Kaitsetegevus

Kaitsetegevus on ründaja vastu kaitsetahtest kantud tegevus, mis on suunatud ründaja õigushüvede (elu, tervis, kehaline puutumatus, omand) vastu.

Reeglina on välistatud kolmanda isiku õigushüve kahjustamine, kuid see tuleb kõne alla, kui ründaja kasutab rünnates võõraid asju, siis peaks hädakaitse õigustama ka nende asjade kahjustamist ning sama peaks kehtima, kui kaitstes rikutakse avaliku julgeoleku nõudeid. Seega on väidetud, et erandjuhtudel peaks olema hädakaitsega hõlmatud olema ka kolmanda isiku õigushüve kahjustamine. Nt A tulistab B-d, kellel on seljas laenatud pintsak (ründaja kasutab võõrast asja) või A ruttab rünnatavat abistama oma autoga, kuid on joores ja kahjustab sellega liiklusohutust (kaitstes rikutakse avaliku julgeoleku nõudeid). Kaalukas argument selle poolt, et ka kolmanda isiku õigushüve kahjustamine mahub hädakaitse raamidesse, seisneb selles, et hädaseisundi korral tuleb arvesse proportsionaalsuse nõue, mis ei ole aga kooskõlas hädakaitse tingimustega. Sellisel juhul saaks ründaja suurepärase eelise kolmanda hüve kasutamise. Lõppkokkuvõttes tuleb aga siiski jääda seisukohale, et hädakaitse raames võib kahjustada ainult ründaja õigushüvesid ning seega võiks kõne alla tulla ainult hädaseisundi õigustus, millest tuleneb muuhulgas vajadus hinnata proportsionaalsust.⁴⁸Rootsi emigreerunud sõjaeelse Eesti Vabariigi Riigikohtu kohtunik Paul Pool on pidanud endastmõistetavaks, et kaitsetoimingu läbi ei tohi rikkuda kolmandate isikute õigushüvesid.⁴⁹Sellesse seisukohta aga kriitiliselt suhtuda, sest vastasel korral saab ründaja suurepärase eelise teise isiku õigushüve kasutamise ja asetab rünnatava ebasoodsasse olukorda.

Karistusõiguse teooria kohaselt on kaitsetegevuse eesmärgiks eelkõige mitte ründe tõrjumine selle tagasilöömisega, vaid ründe lõpetamine. Kaitsetegevus on vajalik, kui see on sobiv ründe tõrjumiseks ja kaitsja käsutuses olevatest vahenditest säästvaim ning selle vajalikkuse tuvastab objektiivne vaatleja *ex ante*, st lahendada küsimus, kas kasutatud oli sobiv ja säästvaim keskmise tavainimese arvates.⁵⁰

Sobiv on kaitsevahend, mis tõrjub ründe lõplikult, lõpetab selle täielikult ja otsekohe, ilma et kaitsja õigushüved ohtu jääksid või edaspidi ohtu satuksid. Kasutatud kaitsevahend ei ole sobiv mitte ainult siis, kui ta ründe täielikult tagasi lööb, vaid juba siis, kui ta vähendab

⁴⁸ E. Samson (viide 41), lk 160-161

⁴⁹ P. Poom. Eesti kriminaalõigus. Üldosa. Stockholm: Eesti Teadusliku Instituudi Kirjastus, 1954, lk 47.

⁵⁰ E. Samson (viide 41), lk 161.

selle intensiivsust. Siiski võib tekkida olukord, kus kannatanu on *ex ante* objektiivse vaatleja jaoks lootusetus olukorras, kuid avaldab siiski vastupanu. Nt noort naist ründavad pimedas pargis kolm meest, kavatsedes teda vägistada. *Ex ante* vaatleja jaoks oleks selge, et ohvri igasugune vastupanu suurendaks veelgi ründe intensiivsust. Kui kannatanu osutaks vastupanu, siis oleks tegemist justkui õigusvastase teoga. Enamusarvamus kaldubki sellise järelduse poole, sest sobiv on üksnes selline kaitse, mis võib olla küll madala edukusega, kuid siiski mitte perspektiivitu. Sellisel juhul ei tasuks nõrgemal tugevama ründe vastu astudagi ning õigus alistuks ebaõigusele. Seetõttu ei püstitata vahendi sobivuse küsimust, kui kasutatakse ainsat kaitsevahendit ründe tõrjumiseks, olenemata selle sobivusest, mille all mõeldakse kõlblikkust ründe tõrjumiseks. Sobivuse kaalumisel ei arvestata kaitstava ja rünnatava hüve väärtust ega nõuta nende võrdsust või kaitstava hüve ülekaalukust, tulenedes hädakaitse üldpõhimõttest, mis ei nõua ründe ja kaitse proportsionaalsust. Seega võib näiteks rahakotti rööviva isiku tapmine jääda täiesti hädakaitse piiridesse, kui on täidetud muud tingimused (vahend on sobiv ja ei ole muud, säästvamat vahendit).⁵¹

Vahend, mida kaitsja kasutas, peab olema kõige pehmem, ründaja jaoks säästvaim. Hindamaks seda, kas vahend oli säästvaim, tuleb arvesse võtta kõiki kaitsja käsutuses olnud kaitsevahendeid, kuna säästvaima vahendi tuvastamine eeldab, et kaitsjal pidi olema mingi valik erinevate vahendite vahel. vastasel juhul langeb see kriteerium ära. See tähendab seda, et kaitsja peab valima sellise vahendi kaitsetegevuses, mis tekitab vähem kahju. Samas aga ei tähenda selline nõue ka kõikidest võimalikest vahenditest kõige säästvama valimist, sest säästvuse alumise piiri määrab ära asjaolu, et vahend peab olema selline, et see suudaks ründe tõrjuda. Alternatiivide korral jäetakse nende hulgast välja põgenemine, abi kutsumine ja ebakindel kaitsevahend. Põgenemine või abikutsumine ei välista hädakaitset. KarS § 28 lg 3 kohaselt ei välista õigust hädakaitsele võimalus vältida rünnet või pöörduda abi saamiseks teise isiku poole. Samas on hakatud kirjanduses viimasel ajal rõhutama hädakaitse kui eraviisilise omaabi subsidiaarsust riikliku sekkumise kõrval.⁵²

2.3.3 Hädakaitse piiride võimalik ületamine

Riigikohus on 21. veebruari 2011.a otsuses sisustanud hädakaitse piiride ületamist ning võtnud järgmise seisukoha: „*Vastavalt KarS § 28 lg-le 2 ületab isik hädakaitse piiri, kui*

⁵¹ J. Sootak (viide 31), lk 54-55.

⁵² J. Sootak (viide 31), lk 56-57.

*ta kavatsetult või otsese tahtlusega teostab hädakaitset vahenditega, mis ilmselt ei vasta ründe ohtlikkusele, samuti kui ta ründajale kavatsetult või otsese tahtlusega ilmselt liigset kahju tekitab. Hädakaitse piiride ületamine subjektiivse koosseisuga seonduvalt on riigikohtu praktikas märgitud, et KarS § lg-st 2 tuleneb selgesõnaliselt, et hädakaitse piiride ületamine muudab ründaja õigushüvede kahjustamise õigusvastaseks siis, kui see toimub kavatsetult või otsese tahtlusega, kusjuures see ei puuduta tahtluse liigid kaitsetegu kui sellist, vaid just nimelt hädakaitse piiride ületamist. Mõistetavalt tõrjub kaitsja rünnet tahtlikult ja kuivõrd kaitsja tegevus on kantud tema või kolmanda isiku vastu suunatud ründe lõpetamise eesmärgist, siis üldjuhul toimubki see kavatsetult.*⁵³

Seega jõudis Riigikohus järeldusele, et KarS § 28 lg 2 õige kohaldamise aspektist pole seega määrav mitte kaitsetegevuse subjektiivne külg, vaid nimelt hädakaitse piiride ületamise - s.o ilmselt ebasobiva vahendi valiku või ründaja ilmselt liigse kahjustamise - subjektiivne külg. Kui kaitsja pidas kaudse tahtluse tasemel võimalikuks üksnes, et valitud vahend on ebasobiv või tema tegevus viib ründaja liigse kahjustamiseni, mis tegelikkuses leiabki aset, pole kaitsja hädakaitsepiire ületanud. Hädakaitse piiride ületamise tahtluse kindlaks tegemisel on võimalik tugineda hädakaitse toimumise objektiivsetele asjaoludele ning vastavate pidepunktidenäide tulevad arvesse näiteks ründe eelnenud ja järgnenud sündmuste käik, ründe toimumise aeg, koht ning muud rünnet ja kaitsetegevust iseloomustavad tegurid (nr ründajate arv, ründe viis ning nt passiivselt kaitselt aktiivsele ülemineku põhjused).⁵⁴ Riigikohus on sama seisukohta väljendanud korduvalt ka varasemates kohtulahendites.⁵⁵

Ühes varasemas lahendis on Riigikohus märkinud, et hädakaitse piiride ületamist nentivas kohtuotsuses peab olema näidatud, et hädakaitse seisundis tegutseja teadis kindlalt või pidas silmas eesmärki, et kaitsevahend ületab ilmselt ründe ohtlikkuse või et selline kahju, mida ta tekitab, on ilmselt liigne. Hädakaitse piiride ületamisest saab objektiivselt rääkida, siis kui hädakaitset on teostatud vahendiga, mis ilmselt ei vasta ründe ohtlikkusele või kui ründajale on tekitatud ilmselt liigne kahju. Riigikohus on selgitanud, et kui hädakaitsepiire on objektiivselt ületatud, tuleb ühtlasi näidata, kas seda on tehtud sobimatusel või liigse kahju tõttu, ning järgnevalt hinnata hädakaitsepiiride ületamise subjektiivset koosseisu, kuna hädakaitse piiride ületamine on karistatav üksnes siis, kui see toimub otsese tahtlusega või kavatsetult.⁵⁶ Selline seisukoht on positiveeritud ka KarS § 28 lg-s 2.

⁵³ RKKKo 3-1-1-108-10

⁵⁴ RKKKo 3-1-1-108-10

⁵⁵ Vt RKKKo 3-1-1-17-04

⁵⁶ RKKKo 3-1-1-38-04

Hädakaitsepiiride ületamine kujutab endast sisuliselt kaitsetegevuse ekstsessi ning seoses sellega tuleb eristada kolme ekstsessi juhtumit, milleks on intensiivsusekstsess, ekstensiivsusekstsess ja putatiivhädakaitse.

Intensiivsusekstsessi korral on hädakaitse seisund tegelikult olemas ning isik tegutseb vahetat rünnet tõrjudes ning sellisel juhul peetakse silmas seda ekstsessi liiki vastavalt KarS § 28 lg-le 2, mille kohaselt isik ületab hädakaitse piiri, kui ta kavatsetult või otsese tahtlusega teostab hädakaitset vahenditega, mis ilmselt ei vasta ründe ohtlikkusele, samuti kui ta ründajale kavatsetult või otsese tahtlusega ilmselt liigset kahju tekitab.⁵⁷

Ekstensiivsusekstsessi korral isik kaitseb ennast olukorras, kus rünne ei ole veel alanud või on juba lõppenud ning seega ei ole tegemist hädakaitse seisundiga ning tegija vastutab üldkorras.⁵⁸ Nt A ründab B-d ning viimane asub kaitsetegevusse ning neutraliseerib ründe. Seejärel lööb A võitlusvõimetut B-d kuni B sureb saadud vigastustesse. B-le surma põhjustamine on toimepandud tahtlusega ning selleks ajaks on juba hädakaitse seisund lakanud olemast, kuna B ei ole suuteline enam A-d ründaja ega tema õigushüvesid oma seisundist tulenevalt ohtu asetama.

Putatiivhädakaitse korral on tegemist topeltekstimusega, milles isik peab ennast ekslikult hädakaitse seisundis olevaks ning ületab ühtlasi end kaitstes hädakaitse piire. Selles osas valitseb kaks arvamust. Valitseva arvamuse kohaselt lahendatakse see küsimus mitte hädakaitse, vaid eksimuse eeskirjade järgi, kuid vähemus arvamus nõuab hädakaitse piiride ületamise arvestamist analoogia alusel.⁵⁹

Kaitsetegevuse vajalikkuse hindamine toimub samuti *ex ante* eeskirjade kohaselt ning põhjus seisneb selles, et vajalikkuse hindamine kujutab endast suuresti ennustamist, kuna ründe iseloomu hindamisel on enamasti siiski võimalik tuvastada see objektiivsete asjaolude alusel. KarS § 28 lg 2 kohaselt on hädakaitsepiire ületatud, kui objektiivselt, mille tuvastab vaatleja *ex ante*, onkaitset teostatud vahenditega, mis:

- a) ilmselt ei vasta ründe ohtlikkusele või;
- b) ründajale tekitatakse ilmselt liigne kahju.

⁵⁷ J. Sootak (viide 31), lk 58.

⁵⁸ J. Sootak (viide 31), lk 58.

⁵⁹ J. Sootak (viide 31), lk 58.

Subjektiivselt on hädakaitse piiride ületamine toime pandud kavatsetult või otsese tahtlusega. Kaitsja vastutus on välistatud, kui:

- a) kaitsetegevus vastab ründe ohtlikkusele ja ei tekita ründajale liigset kahju;
- b) kaitsetegevus küll teatud piirini ületab ründe ohtlikkuse ja tekitab ründajale liigse kahju, kuid ületamine ei ole ilmne;
- c) kaitsetegevus ületab ilmselt ründe ohtlikkuse ja tekitab ründajale liigse kahju, kuid kaitsja tegutses kaudse tahtluse või ettevaatamatusega.⁶⁰

Järelikult hädakaitse piiride ületamine KarS § 28 lg-s 2 sätestatud tingimustel toob kaasa kavatsetult või otsese tahtlusega vastutuse üldkorras, kusjuures KarS § 57 lg 1 p 8 kohaselt arvestab kohus seda karistust kergendava asjaoluna. Kui aga kaitsja subjektiivselt ületab hädakaitse piire kaudse tahtlusega või ettevaatamatusest, ei ole tegemist hädakaitsepiiride ületamisega ning tegu on õiguspärane KarS § 28 lg 1 mõttes.

Karistusseadustikus lähtutakse põhimõttest, et kaitsja tuleb vabastada prognoosiriskist. Eelnõu sõnastusega *ilmne* määratakse kindlaks, et sobimatuks saab lugeda üksnes niisugust kaitsetegevust, mis ilmnis kaitsetegevuse ajal selgelt ja kahtlemata sobimatuna ning sellega hoitakse ära kaitsja koormamine riisikoga, et kaitsetegevus osutub lõpptulemusena ikkagi sobimatuks. Samuti tuleb sõnastusega *ilmne* suhtuda nõnda, et kaitsja peab ühtviisi kindlate kaitsevahendite hulgast valima kergeima.⁶¹

Hädakaitse piiride ületamisel võib tekkida olukord, kus ründaja võib sattuda ise hädakaitse seisundisse hädakaitse piiride ületamisel rünnatava poolt. Näiteks A ründab B-d. B teostab hädakaitseõigust vahendiga, mis lõpetab ründe, kuid põhjustab, valides teadlikult ebasobiva vahendi, ründajale liigselt kahju. Kaitsetegevusega kahjustatakse paratamatult ründaja õigushüve, kuid kui kaitsetegevust teostatakse ilmselt ebasobiva vahendiga, siis võiks kõne alla tulla esialgse ründaja hädakaitse õigustus, kuna esialgsel rünnataval on tahtlus hädakaitse piiride ületamise subjektiivse koosseisu realiseerimiseks. Seega tekib olukord, milles hädakaitse ja sellega kaasnev kaitsetegevus tekitab uue hädakaitse, st hädakaitseõigust teostavate isikute rollide vahetumist.

06.06.2001.a vastu võetud karistusseadustikus on ei ole eraldi koosseisuna sätestatud tapmist hädakaitse ületamisel, kuna karistusseadustiku eelnõu järgi lahendatakse see küsimus

⁶⁰ J. Sootak (viide 31), lk 59.

⁶¹ M. Ernits; P. Pikamäe, E.Samson, J. Sootak. Karistusseadustiku üldosa eelnõu. Eelnõu lähtealused ja põhjendus. Tallinn – Tartu – Kiel; 1999, lk 81-82.

õigusvastasuse tasandis ning karistuse mõistmise juures.⁶² Riigikohtu kriminaalkolleegium on aga *obiter dictum* korras märkinud, et hädakaitse piiride ületamisel vastutab isik üksnes vastava karistusseaduse eriosa paragrahvi järgi ning hädakaitse paragrahvile üldosas ei viidata, kuid eeltoodu ei mõjuta võimalust arvestada karistuse mõistmisel süüteo toimepanemist hädakaitse piiride ületamisel karistust kergendava asjaoluna KarS § 57 lg 1 p 8 alusel.⁶³

2011.a alguses alustati justiitsministeeriumis karistusõiguse kodifitseerimisprojekti, millega korrastatakse karistusõiguse süsteemi, kõrvaldatakse kattuvad kuriteo- ja väärteokoosseisud ning täpsustatakse karistatavate tegude koosseisu kirjeldusi. Samas aga ei puuduta karistusõiguserevisjon karistusseadustikus sätestatud hädakaitse instituuti ning ei kehtesta eraldi koosseisuna ka tapmist hädakaitse piiride ületamisel.⁶⁴ Tapmise korral hädakaitse piiride ületamisel vastutab isik KarS § 113 järgi, mille eest karistatakse kuue- kuni viieteistaastase vangistusega. Karistuse mõistmisel arvestatakse süüteo toimepanemist hädakaitse piiride ületamisel karistust kergendava asjaoluna KarS § 57 lg 1 p 8 mõttes, kuid see ei muuda esimese astme kuritegu teise astme kuriteoks. KarS 61 lg 1, 2 sätestavad, et erandlikke asjaolusid arvestades võib kohus kohaldada karistust alla seaduses sätestatud alammäära ning mõistetud vangistus ei või olla väiksem kui üks aasta, kui karistusseadustiku eriosas sätestatud vangistuse alammäär on vähemalt viis aastat. Seadus ei sätesta, mis laadi peavad erandlikud asjaolud olema ning seega peab kohus igakordselt näitama, milliste asjaoludega on tegemist ning miks neid loetakse erandlikeks ja seega karistuse vähendamist tingivaks. Järelikult kohus otsustab, kas kohaldada karistust alla seaduses sätestatud alammäära või mitte, mis aga seab süüdlase ebakindlasse olukorda.

2.3.4 Kaitsetahe

Kaitsetegevus peab olema kantud kaitsetahtest ning kaitsja peab aru saama, et ta viibib (tahtluse intellektuaalne külg) ja tegutseb kaitseolukorras, samuti peab ta tegutsema sellest arusaamast lähtuvalt (voluntatiivne külg).⁶⁵

⁶² Riigikogu õiguskomisjoni istungi protokoll nr 30, 19.oktoober 1999 – Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?op=emspain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=992930013 (29.04.2014).

⁶³ RKKKo 3-1-1-34-08

⁶⁴ Karistusseadustiku terviktekst koos muudatustega. – Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.just.ee/muudatused>.

⁶⁵ Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne (koost. J. Sootak, P. Pikamäe). 3. vlj. Tallinn: Juura 2009, § 28 komm 16, § 27 komm 8.

Hädakaitse on lubamatu, kui kaitsjal puudub kaitsetahe. Kriminaalasja kohaselt süüdistati H. U-d ja M. M-i KarS § 274 lg 1 järgi selles, et nad kasutasid korteris vägivalda ametikohuseid täitva Lõuna Politseiprefektuuri vanemkonstaabel T. K suhtes vägivalda, lükkasid politseiniku korterist välja ja surusid korteri ukse kinni, mille käigus jäi T. K parem käelaba ukse ja uksepiida vahele ning politseinikule tekitati sellise teoga füüsilist valu. Kriminaalasja arutamisel leidis Riigikohus, et kõne alla võiks tulla süüdistatavate tegutsemine hädakaitse seisundis ehk teisisõnu, kas politseiametniku tegu oli vaadeldav omavolilise sissetungina KarS § 266 järgi, mille tõrjumiseks H. U ja M. M kasutasid hädakaitset. Riigikohus leidis, et politseiniku käitumine oli õiguspärane, kuna politseinikul võis olla alust arvata, et tegemist on avaliku korra raske rikkumisega (T. K kuulis kohale jõudes, et korterist kostvat valjuhäälsel juttu, muusikat ja lärmi. Riigikohus leidis, et antud olukorras oli hädakaitse lubamatu, kui hädakaitseks õigustatud isik on loobunud oma hädakaitseõigusest. Nimelt loobus korteri elanik D. S hädakaitseõigusest, kuna soovis hilisemaid probleeme vältides maha rahustada politseiniku suhtes agressiivselt meelestatud H. U ja M. M-i. Seega ei saanud ka H. U ja M. M tugineda sellele, et nad ei teadnud, et politseinikul oli õigus korterisse siseneda ja nad teostasid sellest lähtuvalt ekslikult hädakaitset. Riigikohus selgitas, et õigustatud isiku loobumine oma õigusest tähendab aga, et hädakaitset ei saa teostada ka kolmandad isikud nn hädaabi korras, sest aktsepteerida ei saa olukorda, kus abistatakse isikut, kes seda ei soovi. Kuna D. S oli avaldanud soovi politseiniku vastu mitte astuda, siis H. U ja M. M olid sellest teadlikud ega saa tugineda seetõttu koosseisueksimusele KarS § 17 lg 1 mõttes. Riigikohus on ühes teises kohtulahendis võtnud seisukoha, et kaitsja teo põhimotiiv peab olema enda või kellegi teise kaitsmine ehk ründe tõrjumine ning sellisel juhul on muud motiivid, nt vihavaen ründaja vastu teisejärgulised ning neil ei ole hädakaitse tuvastamisel esmatähtsust.⁶⁶

2.3.5 Hädakaitse sotsiaaleetilised piirangud

Kokkuvõtteks võib öelda, et hädakaitse on lubatud tingimusel, isik on hädakaitse seisundis ning et kaitse on sellest tulenevalt vajalik, kuid nende tingimuste täitmisel oleks hädakaitse lubatud väga suurtes piirides. Kaitsja tegevus võib siiski osutada eelpool toodud tingimuste täitmisel õigusvastaseks, kuna hädakaitseõigus on siiski teatud sotsiaalsetel või eetilistel kaalutlustel mõneti piiratud. Neid piiranguid nimetatakse sotsiaaleetilisteks

⁶⁶ RKKKo 3-1-1-17-04

seetõttu, et nad ei tulene otseselt õigusdogmaatika loogikast, vaid väljendavad ühiskonna eetilisi arusaamasid ning ühiskonna õiglustunnet.⁶⁷

Üheks selliseks hädakaitse lubamatuse näiteks on olukord, kus ründaja on süüdimatu või süüivõimetu (vaimuhaige, laps, jooonu). Muidugi ei tähenda see seda, et sellisel juhul on hädakaitse sootuks välistatud, vaid üksnes seda, et kaitsjalt nõutakse põgenemisvõimaluse kasutamist. Põgenemist saab nõuda aga siis, kui kaitsja saab seda teha oma huve saatuse hooleks jätmata või ennast ohustamata. Hädakaitsepiirang tuleneb antud juhul eeldusest, et selliste isikute ründe korral ei ole õiguskord alati ohustatud.⁶⁸

Hädakaitse tuleks välistada siis, kui rünnatakse väikese tähtsusega õigushüve (bagatellrünn ja ränk ebaproportsionaalsus. Sellisel juhul on tõepoolest tegemist olukorraga, kus arvestatakse proportsionaalsust, mis seisneb kaitsja ja ründaja hüvede kaalumises.⁶⁹ Nt kirsipuu kaasuses ronib 8-aastane poiss puu otsa ja hakkab kirsse sööma. Liikumisvõimetu talunik, kellele kirsipuu kuulub, tulistab last, et viimane oma õigusvastasest teost loobuks, tekitades sellega poisile raskeid tervisekahjustusi.⁷⁰ Kaaludes ühelt poolt kaitsja hüvesid, milleks on õigusomandi puutumatus, ja teisalt poolt kahjustatud huve, milleks on lapse tervis, tuleb asuda seisukohale, et tegemist on ränga ebaproportsionaalsusega, kuna omandi vastu suunatud tegu oli väikese tähtsusega, kuid kaitsetegevuse käigus toimepandud kaitseakt ründe tõrjumiseks tekitas ebaproportsionaalselt liigset kahju ründajale.

Hädakaitse on piiratud ka olukorras, kus rünnatav on oma varasema käitumisega ründe põhjustanud, selle esile kutsunud. Tegemist on äärmiselt keerulise küsimusega ning esiteks tuleb tuvastada, kas rünnet esile kutsunud eelkäitumine oli õigusvastane või õiguspärane. Järgnevalt on oluline välja selgitada sellise käitumise motiveeriv iseloom ehk kas eelkäitumine oli kavatselt provotseeriv, rünnet teadlikult või möönvast esile kutsuv või hoopis neutraalne. Kahest üldisest lahenduspõhimõttest lähtuvalt on selge, et õiguskorra ja rünnatava hüvide kaitsmine kaotab igasuguse mõtte, kui kaitsja on ise hädakaitse olukorra kavatselt esile kutsunud, et siis ründajat kahjustada. Teiselt poolt on ilmne, et õiguspärase käitumisega esilekutsutud ründe vastu saab ennast kaitsta hädakaitsega täies mahus. Siinkohal tuleks ka arvestada, et kui rünne on esile kutsutud õiguspärase, kuid eetiliselt taunitava käitumisega ning puudub ründe provotseerimise eesmärk, on kaitseõigus piiratud ning tuleb

⁶⁷ J. Sootak (viide 31), lk 62.

⁶⁸ E. Samson (viide 41), lk 164.

⁶⁹ J. Sootak (viide 31), lk 62.

⁷⁰ J. Sootak (viide 31), lk 61.

kontrollida hädakaitsepiiride ületamist, kuid hädakaitse on reeglina üldse välistatud, kui rünnatav oma varasema käitumisega on ründe provotseerinud.⁷¹

Hädakaitse on välistatud vastastikkuse kakluse korral. Riigikohus on leidnud, et tegemist on teadliku eneseohustamisega, kus mõlemad kakluses osalejad arvestavad ründaja ja kaitsja rolli pideva vahetumisega ning enda tervise kahjustamise võimalusega, mistõttu nende tegevus ei ole käsitatav ründe tõrjumisena. Hädakaitse seisund tekib kakluse puhul vaid siis, kui üks osalejatest muutub võitlusvõimetuks või soovib kaklust lõpetada. Siiski tuleb arvesse võtta, et ka õigusvastase ründe tõrjumine võib väliselt jätta mulje vastastikusest löökide vahetamisest ehk tavamõistes kaklusest. Riigikohus nõustus ringkonnakohtu seisukohaga, mille kohaselt tuleb hädakaitse seisundi esinemise kontrollimisel arvestada ka eelnenud sündmuste käiku ning hinnata situatsiooni tervikuna.⁷²

Üheks sotsiaaleetiliseks piiranguks peetakse ka tapmist hädakaitse seisundis. Inimõiguste konventsiooni (IÕK) art 2 kohaselt on inimese tapmine lubatav ainult kaitseks inimese vastu toimepandava vägivalda vastu ning muul juhul on ta õigusvastane. Professor Erich Samson märkinud, et osa autoritest teebki siit järelduse, et see kehtib ka hädakaitse kohta. Enamuses on siiski seisukoht, et IÕK reguleerib siiski suhteid riigi ja inimese vahel, mitte aga inimeste omavahelisi suhteid. Vahepealsel seisukohal on Roxin., kes leiab, et IÕK regulatsioon piirdub ainult kavatsatud tapmisega. Sellisel juhul ei ole aga täidetud hädakaitse korral vajalikkusenõuet ning seetõttu ei teki siinkohal ka kunagi IÕK kohaldamise praktilist vajadust.⁷³

Hädakaitse on piiratud ka sotsiaaleetilisest küljest perekonnas. Riigikohtu kriminaalkolleegium on märkinud, et peresuhtes, prevägivalda ja selles asetleidva kaitsetegevuse korral ei saa hädakaitseõigust kohaldada mõningate piiranguteta, kuna need tulenevad ühiskonnas üldiselt omaks võetud eetilistest arusaamadest ja asjaolust, et peresuhted sisaldavad endas nii tavapärasest hoolivamat suhtumist pere teistesse liikmetesse kui ka suuremat valmisolekut teatud peresiseste piirangute talumiseks. See aga ei välista hädakaitse kasutamise pereliikme vastu, kes on seadnud teise oma füüsilist või muud äraolekut kasutades hirmuvalitsuse alla, kuna tulenevalt isikupuutumatuses ja isikute võrdõiguslikkusest ei ole keegi kohustatud taluma vägivalda ka pereliikme või mõne teise lähedase inimese poolt.⁷⁴ Mõneti võib piirangut pereringis põhjendada ka garandiseisundiga, kuna teise abikaasa

⁷¹ Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne (viide 55), § 28 kamm 27.

⁷² RKKKo 3-1-1-34-08

⁷³ E. Samson (viide 41), lk 164.

⁷⁴ RKKKo 3-1-1-38-04

vastu hädakaitset kohaldav abikaasa on ühtlasi ka tema kaitsegarant, kuid sellisest lähenemist ollakse loobunud, kuna ükski abikaasa ei ole kohustatud taluma teise poole vägivaldset käitumist.⁷⁵ Sama seisukohta on kinnitanud ka Riigikohus.⁷⁶

2.4 Hädakaitse seisundis toimepandud tapmise moraalne lubatavus

Igäihel on õigus elule ning sellest tulenevalt on igäihel ka õigus kasutada hädakaitseõigust selle kaitsmiseks. Ühe levinud arusaama kohaselt on hädakaitse seisundis toime pandud tapmine õigustatud seeläbi, et ründaja justkui väärts seda oma õigusvastase teo toimepanemisega. Rousseau nägi hädakaitse instituudis inimese tagasipöördumist tema looduslikule kaitseõigusele, mis kuulus talle enne ühiskondliku lepingu alusel selle loovutamist riigile. Hegeli pooldajate nägemuses põhines hädakaitse õiguspärasus selles, et ta nagu karistuski demonstreeris kuriteo kui õiguse eitamise tühisust ja tugevdas sellega õiguse valitsemist.⁷⁷

Üheks võimaluseks on moraalsete lubatavuse hindamisel on lähtuda topeltefekti doktriinist (*Doctrine of Double Effect*), mis pärineb 13. sajandi katoliku skolastilise teoloogi ja filosoofi Aquinas Thomas teosest *Summa Theologia*. Doktriini põhimõtte seisneb selles, et mõnikord on vaja teha kurja selleks, et hea pääseks võidule.⁷⁸ Tegu, millel on nii hea (hädakaitse seisundis kaitstakse rünnatavat õigushüve) kui ka halb mõju (hädakaitse korral kahjustatakse ründaja õigushüve), on lubatud, kui on täidetud järgmised kriteeriumid:

1. Tegu ise on moraalselt hea või moraalselt neutraalne.
2. Halb mõju ei ole vahend, mille kaudu saavutatakse positiivne tulemus.
3. Motiiv peab seisneva ainult positiivse mõju saavutamises.
4. Hea mõju kompenseerib halva mõju.⁷⁹

⁷⁵ J. Sootak (viide 31), lk 67.

⁷⁶ RKKKo 3-1-1-38-04

⁷⁷ I.T. Goljakov. Kriminaalõigus. Üldosa. Tartu: RK Teaduslik Kirjandus, 1946, lk 209-2010.

⁷⁸ Ehitty R.P Kaufman. Killing: the paradox of self-defence, lk 2, 67-68.

⁷⁹ Doctrine of double effect. – Kättesaadav arvutivõrgus <http://plato.stanford.edu/entries/double-effect/> (28.03.2013)

2.5 Politseiametniku relvastatud hädakaitse

Politseiametnik, täites ametikohustusi, võib suure tõenäosusega kokku puutuda olukorraga, kus kohustuste täitmine toob kaasa ründe politseiametniku vastu ning ründe ajendiks ei pruugi olla mitte konkreetne ametnik, vaid ametniku ametialane tegevus, mistõttu peab riik politseiametniku suhtes põhiseaduses sätestatud kaitsekohustuse täitmiseks maandama ametniku põhiseaduses §-is 16 sätestatud põhiõigusele nii otsese tegevusega kui ka õigusnormide loomisega.⁸⁰ Tulenevalt töö iseloomust on politseiametnikele antud õigus teatud olukordades kasutada tulirelva, mis on kõige riivavam võimalik vahend, mida haldusmenetluse raames saab isiku suhtes kasutada. Euroopa Inimõiguste Kohus on leidnud (EIKo Gorovenky ja Bugara vs. Ukraina, 12.01.2012), et politseiametnikele, kellele on usaldatud teenistusrelvad, tuleb tagada vajalik praktiline väljaõppe ning põhjalikult tuleb kaaluda, millistele ametnikele anda relvakandmisõigus. Samuti peavad relvakandmisõigust omavad ametnikud hoolitsema selle eest, et relva hoitaks kindlas kohas ilma, et see kujutaks ohtu teiste isikute elule ja tervisele.⁸¹

Tulenevalt oma teenistuskohustuste tõttu on politseiametnikul hädakaitse õigus, kuid eelkõige tõusetud küsimus selles, kas see on ka tema ametiseisundi tõttu piiratud. Ühe seisukoha järgi on politseiametniku hädakaitseõigus määratletud politseiõigusest tulenevate tingimustega ning karistusõiguslik regulatsioon ei tohi sellest kõrvale kalduda. Samas teise arvamuse kohaselt on avalik-õiguslikel reservatsioonidel üks subsidiaarne iseloom ning politseiametniku hädakaitseõigus jääb karistusõiguslikuks.⁸²

Saksa õiguskirjanduses on politsei hädakaitseõigust käsitletud läbi kahe teooria – avalik-õiguslik teooria ja karistusõiguslik teooria.

Avalik-õiguslikku teooriat järgides on politseiniku käitumise üle otsustamisel määravaks politseiõigus ning sellest ei ole lubatud hädakaitseõiguse abil kõrvale kalduda.⁸³ Seega on politseiametnikul piiratud tegevusvõimalused enesekaitseks, võrreldes tavainimesega, mida saab seletada nende elukutsest tingitud kõrgendatud riski kandmise kohustusega, arvestades, et tavainimese suuremad kaitseõigused on tingitud sellest, et

⁸⁰ Õiguskantsler Indrek Teder'i märgukiri: politseiametnike hädakaitseõigus ja vahetu sunni rakendamine. – Kättesaadav arvutivõrgus: <http://oiguskantsler.ee/et/seisukohad/seisukoht/margukiri-politseiametnike-hadakaitseõigus-ja-vahetu-sunni-rakendamine> (29.04.2014).

⁸¹ EIKo Gorovenky ja Bugara vs. Ukraina, 12.01.2012 – Kättesaadav arvutivõrgus <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-108572#{„itemid“:”001-108572”}> (27.03.2013).

⁸² J. Sootak (viide 31), lk 41.

⁸³ K. Kühl. Karistusõigus. Üldosa. Tallinn: Juura, 2002, lk 76.

tavainimesel üldjuhul puuduvad politseiametnikele tagatud vahendid ründe tõrjumiseks, millele viitab ka asjaolu, et Eesti ühiskonnas ei ole laialdaselt levinud tavainimeste poolt tulirelvade omamine.⁸⁴

Karistusõigusliku teooria järgi on politseiametnikul hädakaitseõigus, lähtudes hädakaitseõiguse karistusõiguslikust regulatsioonist, mille kohaselt karistusõigus ei välista hädakaitseõiguse rakendumist politseiametnikele. Selle teooria kohaselt tulenevad politseiametniku kui inimese volitused üldisest karistusõigusest ega saa seetõttu olla tühistatud avalik-õigusliku eriseadusega, küll aga kehtivad politseiametnikule teatavad piirangud, muuhulgas tuleb lähtuda Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artiklis 2 sätestatud regulatsioonist, mille kohaselt elu võtmine on õigustatud ainult siis, kui see on elu päästmiseks absoluutselt hädavajalik. Selle teooria kohaselt piirdub hädakaitseõiguse mõju vaid koosseisupärase käitumise õigustamisega, jättes puutumata politseiõigusliku õigusvastasuse.⁸⁵

Politsei ja piirivalve seaduse § 32³ lg 1 ja 2 kohaselt võib politsei kasutada kõrgendatud ohu tõrjumiseks tulirelva, kui ohu tõrjumine muu vahetu sunni vahendiga ei ole võimalik või ei ole õigel ajal võimalik, ning arvestusega, et tulirelva kasutamisel tehakse kõik võimalik, et sellega ei seataks ohtu muud kaalukat hüvet. Politseiametnik võib kasutada isiku suhtes tulirelva ainult tema ründamis-, vastupanu- või põgenemisvõimetuks muutmiseks juhul, kui seda eesmärki ei ole võimalik saavutada muu vahetu sunni vahendiga ning kui see on ühtlasi vajalik, et:

- 1) tõrjuda vahetu oht elule või kehalisele puutumatusele;
- 2) tõkestada vahetult eesseisva või juba asetleidva vägivaldse esimese astme kuriteo toimepanemist või sellise kuriteo toimepanemist, mille eest võib karitusena mõista eluaegse vangistuse või
- 3) pidada kinni kahtlustatav, süüdistatav või süüdimõistetud või takistada tema põgenemist, kui temalt võib seaduse alusel võtta vabaduse või temalt on seaduse alusel võetud vabadus seoses

⁸⁴ Õiguskantsler Indrek Teder'i märgukiri: politseiametnike hädakaitseõigus ja vahetu sunni rakendamine. – Kättesaadav arvutivõrgus: <http://oiguskantsler.ee/et/seisukohad/seisukoht/margukiri-politseiametnike-hadakaitseõigus-ja-vahetu-sunni-rakendamine> (29.04.2014).

⁸⁵ K.Kühl (viide 83), lk 113.

esimese astme vägivaldse kuriteo toimepanemisega või kuriteo toimepanemisega, mille eest võib talle karistusena mõista eluaegse vangistuse.⁸⁶

Korralduseseaduse eelnõu seletuskirjas on asutud seisukohale, et tulirelva kasutamise aluste reguleerimine on seadusandlikul tasandil on vajalik, kuna tulirelva kui üldjuhul kõigest muudest vahetu sunni vahenditest kõige riivavama vahendi kasutamine peab olema kõige viimane võimalik kasutatav vahetu sunni vahend. Seletuskirja kohaselt konstrueeritakse tulirelva kasutamise alused kumulatiivsete ja alternatiivsete eelduste kaudu. Kõigepealt peab esinema kaks eeldust, mille esinemine relva kasutamise eeldustena on vajalik. Esiteks relva kasutamise eesmärk peab olema muuta isik ründamis-, vastupanu- või põgenemisvõimetuks ning mingit muud eesmärki vahetul sunnil tulirelva kasutamise kaudu olla ei saa. Teiseks ei ole tulirelva kasutamine isiku suhtes võimalik, kui vastupanu, põgenemist või rünnet on võimalik (sh õigel ajal) ära hoida mis tahes muul viisil. Kui need kaks eeldust on korraga täidetud, siis peab sellele lisanduma üks järgmistes punktides nimetatud asjaolu: 1) tulirelva kasutamine on võimalik, et tõrjuda vahetut ohtu elule või kehalisele puutumatusse ning oht võib ähvardada nii korralduseseaduse ametnikku kui ka muu isiku elu või kehalist puutumatus; 2) tõkestada on vaja vahetult eesseisva või juba asetleidva vägivaldse esimese astme kuriteo toimepanemist või sellise kuriteo toimepanemist, mille eest võib karistusena mõista eluaegse vangistuse, 3) eesmärgiks on pidada kinni kahtlustatav, süüdistatav või süüdimõistetud või takistada tema põgenemist, kui temalt võib seaduse alusel võtta vabaduse või on see temalt seaduse alusel võetud seoses esimese astme vägivaldse kuriteo toimepanemisega või kuriteo toimepanemisega, mille eest võib talle karistusena mõista eluaegse vangistuse.⁸⁷

Õiguskantsler Indrek Teder on 17.03.2014.a siseministrile ja justiitsministrile saadetud märgukirja juurde lisatud analüüsis asunud seisukohale, et kaaluda tuleks politsei ja piirivalve seadusesse (korralduseseadusesse) politseiametniku hädakaitse olemasolu sätestava normi lisamist, kuna võimalik kitsakoht on seotud ametniku distsiplinaarvastutusega politseiõiguse normide rikkumise eest. Põhimõtteliselt on võimalik, et politseiametniku tegevus on hädakaitse teostamisel karistusõiguse kohaselt õiguspärane, kuid see rikub politseiõiguse norme ning selle eest saab politseiametnik karistada distsiplinaarkorras. Õiguskantsleri arvates tuleks välistada olukord, kus karistusõiguslikult sunni kasutamist hinnates loetakse

⁸⁶Politsei ja piirivalve seadus. – RT I 2009, 26, 159...RT I, 26.03.2013, 12.

⁸⁷ Korralduseseaduse eelnõu 49 SE seletuskiri. – Kättesaadav arvutivõrgus:

<http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=8a9c2286-06fc-65d2-957b-bd9e11a940c4&>
(29.04.2014).

ametniku tegevus lubatavaks hädakaitseks, kuid kõnealust tegevust heidetakse ametnikule siiski ette distsiplinaarmenetluses.⁸⁸

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni artikli 2 lõike 1 kohaselt kaitstakse igaihe elu seadusega ning sama artikli lõige 2 sätestab, millal on tahtlik või mittetahtlik elu võtmine õigustatud. Elu võtmist ei käsitleta EIÕK artikli 2 rikkumisena, kui see tuleneb absoluutsest/vältimatust vajadusest kasutada jõudu inimese kaitsmisel õigusvastase vägivalla eest, seaduslikul vahistamisel või seaduslikult kinni peetud isiku põgenemise vältimiseks või seaduslikel toimingutel rahutuste või mässu mahasurumiseks.⁸⁹

Euroopa inimõiguste kohus on kohtuasjas *McCann jt vs. Ühendkuningriik* rõhutanud, et EIÕK art 2 kohaldub ainult mittetahtlikele tapmistele ning EIÕK art 2 lõige 2 ei sätesta mitte olukordi, millal on lubatud inimene tahtlikult tappa, vaid kirjeldab olukordi, kus on lubatud kasutada jõudu, mis võib lõppeda mittetahtliku tulemusega – elu võtmisega. Lähtuvalt sellest tõi kohus välja absoluutse vajalikkuse testi, mille kohaselt politseiametniku poolt potentsiaalselt surmava jõu kasutamine peab olema rohkem kui absoluutselt vajalik EIÕK art 2 lõikes 2 punktides a, b või c taotletavat eesmärki.⁹⁰ Kohus defineeris absoluutse vajaduse mõistett kui jõu kasutamist, mille tagajärjeks võib olla isikult elu võtmine ning mis peab olema allutatud rangemale kriteeriumile võrreldes nende põhiõigustega, mille piirang peab olema allutatud põhimõttele vajalik demokraatlikus ühiskonnas. Seega ametivõimud võivad potentsiaalselt surmavat jõudu kasutada üksnes siis, kui see on absoluutselt vajalik enda või teiste isikute elu või tervise kaitseks. Selleks aga peavad olema ülejäänud leebemad meetmed olema kasutatud ning kasutatav meede peab saavutava eesmärgi suhtes olema proportsionaalne.⁹¹

Eesti kohtupraktika on samuti käsitlenud politseiametniku poolt tulirelva kasutamisega seonduvat. Nimelt 1996. aastal arutas Riigikohus avalikkuses suurt kõlapinda leidnud juhtumit, milles kriminaalpolitsei inspektorina töötanud I.-V. Fuks'i süüdistati selles, et ta 1995.a aprillis Tallinnas Kaupmehe tänaval kurjategijate tabamiseks korraldatud politseioperatsioonil kasutas politseiseaduse § 15 nõuete vastaselt vajaduseta tulirelva, ilma et

⁸⁸ Õiguskantsler Indrek Teder'i märgukiri: politseiametnike hädakaitseõigus ja vahetu sunni rakendamine. – Kättesaadav arvutivõrgus: <http://oiguskantsler.ee/et/seisukohad/seisukoht/margukiri-politseiametnike-hadakaitseõigus-ja-vahetu-sunni-rakendamine> (29.04.2014).

⁸⁹ European Convention on Human Rights. – Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf (29.04.2014).

⁹⁰ D. Korff. The Right to Life. A guide to the Implementation of Article 2 of the European Convention on Human Rights. Human Rights Handbooks, NO 8. Council of Europe, 2006, lk 7.

⁹¹ EIKo *McCann and others vs. The United Kingdom*, 27.09.1995 – Kättesaadav arvutivõrgus: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57943#{"itemid":\["001-57943"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57943#{).

oleks olnud ohtu tema elule ja tervisele. Nimelt tulistas I.-V. Fuks teenistusrelvast läbi I. Lindele kuuluva auto parempoolse esiukse klaasi ja lasuga pähe tappis autos istunud Piret Linde. Riigikohus nõustus ringkonnakohtu seisukohaga, et üksnes autos kummardumine ja käe sirutamine ei anna veel alust järelduseks, et järgneb rünnak ning seega I.V. Fuks ei tegutsenud hädakaitse või näilikus hädakaitse seisundis. Kaitsja leidis kassatsioonkaebuses, et I.V. Fuks pidi politseinikuna, kes samal päeval osales juba kolmandal politseioperatsioonil, olema eriti ettevaatlik ja järeldama võimaliku kurjategija olemasolu autos, kuid Riigikohus põhjendas oma seisukohta sellega, et tegutsemine relvastatud isikute vastu ning relvade võimaliku olemasolu ja ründe eeldamine ongi politsei operatiivtöö sisuks ning seega võib politseitöötaja tegutseda näilises hädakaitse vaid erandlikel juhtudel ja siis kui eeldatava ründaja käitumine on tavapärasest ilmselt erinev.⁹²

Analüüsidest kehtivat politsei ja piirivalveseadust ning Riigikohtu lahendit I.V. Fuks'i kriminaalasjas, tuleb asuda seisukohale, et politseiametniku hädakaitseõigus ei erine eraisiku hädakaitseõiguse tingimustest, kuigi politseiteenistujal on oma ametiseisundist tulenevalt kõrgem risk sattuda õigusvastase rünnaku ohvriks kui tavainimesel. Teisest küljest kannab politseiametnik tulirelva ning võib seda teise isiku vastu kasutada suurema tõenäosusega kui tavaisik. See aga tähendab omakorda, et ka eksimise risk on suurem. Politseinik võib teenistuskohustusi täites arvata, et teda rünnatakse, kuid eksib selles ning vastutab tagajärje eest.

Politsei ja piirivalve seaduse § 26 lg 2 kohaselt on politsei kohustatud enne füüsilise sunni kohaldamist kohustatud hoiatama isikut, kelle suhtes ta kavatseb sundi kohaldada ning tulirelva kasutamise eest hoiatamisest ei või loobuda. Seega peaks politseipoolne hoiatamine toimuma suuliselt sõnadega: „Seis! Tulistan!“ või pauguga õhku. Arvestades Riigikohtu varasema praktikaga, mille kohaselt hädakaitse piiride ületamisest saab objektiivselt rääkida, siis kui hädakaitset on teostatud vahendiga, mis ilmselt ei vasta ründe ohtlikkusele või kui ründajale on tekitatud ilmselt liigne kahju, võib teha järelduse, et politseiametniku suhtes toimepandud rünnaku korral peab kaitstav lähtuma hädakaitse üldreeglitest ning kasutama hädakaitse tulirelva ründaja vastu ründe lõpetamiseks selliselt, et ei tekitataks ründajale liigset kahju. Üheks võimalikuks lahenduseks on ründaja jalgadesse tulistamine, mida on ka praktikas tehtud. Sellisel juhul ei ole küll välistatud ründaja surma põhjustamine, kuid liigse kahju tekkimise võimalikkus on viidud miinimumini.

⁹² RKKKo 3-1-1-15-96

2.6 Hädakaitse tulirelvaga

Tulirelv kui üks ülimalt intensiivse kaitsevahendi kasutamine võib osutuda sobivaks vahendiks ründe tõrjumisel. Tulenevalt tulirelva eripärast ja selle ohtlikkusest, on võimalik lõpetada rünne tunduvalt efektiivsemalt kui teisi vahendeid kasutades. Riigikohtu seisukohast lähtuvalt ei ole tulirelva kui kaitsevahendi kasutamine kaitse seisukohalt kaheldav.⁹³ Tulirelva kasutamise korral kaitstava poolt on risk ründaja surmamiseks kõige suurem. Tulirelva kasutamine võib olla õigustatud hädakaitsega, kuid siiski kehtib üldreegel, mille kohaselt tuleb esmalt rünnatavat hoiatada või teha hoiatuslask ja kui rünne siiski jätkub, võib ründajat tulistada. Kindlasti ei saa kaitsjalt nõuda, et ta tulistaks ründajat alati ülakeha asemel jalga, kuna see ei pruugi ohu kindlaks kõrvaldamiseks olla piisav.⁹⁴ Järelikult tuleb tulirelva kasutamise puhul hinnata eelkõige selle sobivust ründe tõrjumisel.

Üheks võimalikuks probleemiks, mis tulirelva sobivuse hindamisel tuleb kõne alla, on rünnatava emotsionaalne seisund ründe hetkel ning sellest tingitud olukorra vale hindamine, mille tagajärjel ei pruugi rünnatav oma tegevuse tagajärge igakülgset ette näha. Riigikohus on korduvalt oma lahendites käsitlenud tulirelva kasutamisest tekkinud probleeme hädakaitse tingimustes.

V. T süütegu käsitlevas lahendis on Riigikohus rõhutanud, et hädakaitse kui üldosaline lubav klausel õigustab ründaja õigushüvede kahjustamist ning seega on aktsepteeritav temale surmavate vigastuste tekitamine tulirelvaga, kuid see võib olla üksnes kaitse viimaseks vahendiks. Kriminaalasjas süüdistati V. T-d tahtlikus tapmises KrK § 100 järgi selles, et ta tulistas läbi elutoa purustatud aknaklaaside kaks lasku, põhjustades lasuvigastusega aknast umbes kahe meetri kaugusel viibinud A. K surma. A. K oli eelnevalt sõitnud V. T elukohta, kus tagus vastu kohtualuse maja aknaid ja ust ning ähvardas tapmise ja maja maha põletamisega. V. K õigusvastane käitumine seisnes pidevas ähvardamises ja vägivaldses kavatsuses tungida majja. Riigikohus rõhutas antud lahendis kriminaalõiguse teoorias ja praktikas kinnistunud seisukohta, et rünnatav ei pea ootama hetkeni, mil hakatakse reaalselt kahjustama tema õigushüvesid, kuid tulirelva eluohtliku kasutamise osas on Riigikohus väljendanud õigusteooria nõudeid, mille kohaselt tuleb tulirelva võimaliku kasutamisega rünnatavat kõigepealt hoiatada ja kui see ei anna tulemust ning rünne jätkub, siis tulistada ründaja pihta. Kohustus valida säästvam vahendit puudub, kui rünnataval pole enam

⁹³ RKKKo 3-1-1-124-01

⁹⁴ J. Sootak (viide 31), lk 57.

võimalik rünnakut eemale tõrjuda. Riigikohus oli seisukohal, et olukorras, kus ründaja tagus paljakäsi vastu ust ja lõi katki aknaklaasi, ei olnud tulirelva kasutamine ning ründaja tapmine ilma hoiatuseta vastavuses ründe iseloomu, intensiivsuse ja ohtlikkusega ega vastanud reaalsele olukorrale.⁹⁵ Antud juhul hindas rünnatav olukorda valesi ning võeti vastusele hädakaitse piiride ületamise eest. Sündmuse toimumise ajal valitsenud pingeline seisund, ähvardused ja kavatsus tungida majja, tekitasid rünnatavas hirmutunde, kuid sellest hoolimata tuleb säilita ratsionaalsus hinnata objektiivselt olukorda ning käituda enesekindlalt tulirelva kasutamisel selliselt, et sellega ei tekitata ründajale suurt kahju, kuid samas on see efektiivne ründe tõrjumisel ning lõpetab selle. Kuna süüdimõistmine leidis aste veel kriminaalkoodeksi kehtivuse ajal ning hädakaitse piiride ületamine oli sätestatud eraldi koosseisuna, siis käesoleval hetkel tuleks karistusseaduse kohaselt kvalifitseerida tegu ümber tahtliku tapmisena, kusjuures KarS § 57 lg 1 p 8 kohaselt võib kohus kergendada süüdlase karistust, s.t karistuse kergendamise üheks asjaoluks on hädakaitse piiride ületamine.

Riigikohus on hiljem võtnud ühes teises hädakaitset puudutavas kohtuotsuses seisukoha, et sellises situatsioonis, kus öösel tungib korterisse noaga relvastatud alkoholihoobes isik, on hädakaitsevahendi sobilikkuse piir küllaltki kõrge ning kaitsevahendiks võib olla isegi tulirelv, sest isik ei pea enda kaitsmisel rakendama ebakindlaid vahendeid.⁹⁶ Uema seisukoha järgi oleks V. T tegu, mis seisnes hädakaitstes V. K surma põhjustamises, jäänud hädakaitse piiresse, kui V. K oleks juba majja tunginud ning oht V. T elule käitumisele reaalne. Sealjuures oleks kaitsevahendi, st relva kasutamine ründe tõrjumisel täitnud ka sobivuse kriteeriumi.

Märkimisväärne on, et 1990ndatel pandi enesekaitseks tapmisi toime enamasti eramajades ja tavaliselt sissetungijate tõrjumisel, enamikul juhtudel plaanitud korterivarguste takistamisel. Peeaegu eranditult oli enesekaitse vahendiks tulirelv. Ohvritest olid 86% alla 35-aastased ja kõik (16) mehed ning ka toimepanijatest olid kõik (välja arvatud üks) mehed. Ohvrid aga olid enamasti 35-aastased (53%) ja vanemad.⁹⁷

Kuriteopaik	%	Kuriteovahend või-viis	%
Eraterritoorium	89	Tulirelv	89
erakorter	72	Löögiriist	61
toimepanija korter	61	Kägistamine	6

⁹⁵ RKKKo 3-1-1-124-01

⁹⁶ RKKKo 3-1-1-17-04

⁹⁷ M.Lehti. Tahtlikud tapmised Eestis 1990ndatel aastatel. Sisekaitseakadeemia kirjastus: 1998, lk 44.

Avalik koht	11		
Tööl	6		
N	18		18

Tabel 1. Kuriteopaik enesekaitseks toimepandud tapmiste puhul 1994-1996 (keskuurimisbüroo).⁹⁸

2.7 Riigikohtu praktika hädakaitse toimepandud tapmise kaasustes

Käesoleva alapeatüki raames analüüsitakse kronoloogiliselt Riigikohtu lahendeid tapmisi puudutavates kriminaalasjades, milles on tõusetunud hädakaitsega seonduvad küsimused ja probleemid. Neis küsimustes aitab ajalooline tagasivaade aidata paremini avada Riigikohtu mõtte kujunemist ja seisukohtade muutusi taasiseseisvunud Eesti kohtupraktikas.

10. jaanuaril 1995.a arutas Riigikohtu kriminaalkolleegium prokuröri kassatsiooniprotesti A. P kriminaalasjas, mille kohaselt Tallinna Linnakohus mõistis A.P 23. augusti 1994.a otsusega õigeks KrK § 100 järgi, kuna puudusid tõendid tapmise tahtluse kohta ja selle kohta, A.P oleks ületanud hädakaitse piire. Riigikohus asus seisukohale, et kuna puuduvad tõendid, mis lükkaksid ümber A.P väited hädakaitseolemasolu kohta, siis peab kohus lähtuma kohtualuse ütlustest, et kannatanu ründas teda ning A.P tegutses rünnet tõrjudes. Antud kriminaalasjas lähtus kohus järeltõendite tegemisel A.P korduvalt antud ja protokollitud ütlustest selle kohta, et läks kannatanuga maja õuele kavatsusega viimast maha rahustada. Tunnistaja ütluste kohaselt kuulis ta õues hääli, kuid ei näinud, mida süüdistatav ja kannatanu seal tegid, vaid kuulis seda, kuidas kannatanu ütles, et sai pihta.⁹⁹ Kuna puuduvad muud tõendid, siis Riigikohus leidis, et õigeksmõistva kohtuotsuse tegemisel on alamaastme kohtud kohaldanud õigesti kriminaalseadust, tuginedes ainult A.P ütlustele.

10. juunil 1997.a vaatas Riigikohtu kriminaalkolleegium kassatsiooni korras läbi kriminaalasja, milles V.T süüdistati KrK § 100 järgi. Süüdistuse kohaselt ähvardas S.S V.T-d noaga ja nõudis, et viimane võtaks seljast jope ja spordidressi, mispeale V.T lõi S.S-i rusikaga näkku, paiskas ta pikali ja hakkas teda jalgadega peksma, kuni S.S suri saadud vigastustesse sündmuskohal. Linnakohus leidis, et V.T tegevus seisnes hädakaitse piiride ületamisega toimepandud tapmises ning kohtuotsuse järgi kaitses V.T ennast röövkallaletungi eest, kuid ületas hädakaitse piire sellega, et jätkas peksmist ka siis, kui S.S ei olnud V.T-le enam ohtlik. Riigikohus leidis, et kui S.S kukkus peale seda kui V.T teda rusikaga lõi, oli

⁹⁸ M. Lehti (viide 97).

⁹⁹ RKKKo III-1/1-3/95

hädakaitse seisund möödunud ja hilisem surnukspeksmine on käsitletav juba tegevusena pärast hädakaitse seisundi lakkamist.¹⁰⁰ Järelikult peksmine, mille tulemusena põhjustati kannatanu surm, toimus juba väljaspool hädaseisundit. Hädakaitse algas sellest hetkest, kui S.S ähvardas noaga V.T-d. Rünne lähtus inimesest, oli õigusvastane ning oli suunatud V.T õigushüvede – elu, tervis ja omand – vastu. Hädakaitse seisund lõppes pärast seda, kui V.T lõi rusikaga S.S, mille peale viimane kukkus. Selle kaitseteoga oli oht kõrvaldatud ning hädakaitse seisund möödunud. Sellise juhtumi korral oli rünnataval piisavalt aega otsustada, kuidas kaitset teostada ja millist vahendit selleks valida.

Riigikohus ei nõustunud 25. märtsi 2004.a otsuses ringkonnakohtu seisukohaga, mille järgi formulatsiooni „...veel ei kavatsenud noaga lüüa...” kasutamine olukorras, kus purjus isik on tunginud noataolise esemega relvastatult öösel teise isiku eluruumi, ei tähenda, et tegemist ei oleks olnud vahetu või vahetult eesseisva ründega, kinnitades eelnevat kohtupraktikat, mille kohaselt rünnatav ei pea ootama hetkeni, mil hakatakse tema õigushüvesid reaalselt kahjustama ning lisades juurde, et vahetu ründena võib käsitleda ka sellist käitumist, mis küll mingit hüve ei kahjusta, kuid mis võib selleks rikkumiseks koheselt muutuda. Järelikult ei võinud rünnatav teada, kas ründaja ründab noaga või mitte, sest sellise tõsikindla teadmise nõudmine asetaks isikule ebamõistliku koorma, mida õiguskorral ei ole mõistlik eeldada.¹⁰¹ Olukorras, kus ründaja võib noaga või muu terariistaga rünnatavat iga hetk lüüa ning põhjustada talle sellega raske kehavigastuse või surma, võib ennetavalt ohu tõrjuda, kuna vastasel juhul satuks see vastuollu hädakaitse olemusega, sest selline võimalus ongi loodud selleks, et igaljuhul oleks võimalik tõrjuda teisest inimest ka tõenäoliselt lähtuv oht, sest õigusvastase ründe korral võib kaitsetegevus osutada hilinenuks ja ning tuua kaasa rünnatavale pöördumatuid tagajärgi. Selliste juhtumite korral on ajaline limiit väga piiratud ning siinkohal toimib inimene alalhoiu instinktist lähtuvalt. Siinkohal on põhjendatud küsimus, kas sellises olukorras on võimalik rääkida hädakaitse piiride ületamise tahtlusest või võimalusest kaaluda olukorda ratsionaalselt ning selle põhjal teha otsustusi.

25. oktoobri 2006.a lahendis on Riigikohus leidnud, et tõendite kogumi pinnalt ei tõusetu kahtlusi, mis annaks alust tõsimeelselt kaaluda seda, kas O.N võis kannatanu ründamise eelselt olla hädakaitse seisundis ning nõustus ringkonnakohtu seisukohaga, et juhul kui oleks tegemist olnud hädakaitse seisundiga oleks O.N väidetavast hädakaitse seisundist olemisest koheselt rääkinud esimesel ülekuulamisel.¹⁰² Sellest seisukohast lähtuvalt on

¹⁰⁰ RKKKo3-1-1-68-97

¹⁰¹ RKKKo 3-1-1-17-04

¹⁰² RKKKo 3-1-1-68-06

mõistlik asuda seisukohale, et kui õigusvastase ründe tõttu hädakaitset teostav isik juhtunust koheselt informeerib õiguskaitseorganeid, siis on ootuspärasem eeldada ka tema heauskset käitumist, sest vastasel korral võib tekkida põhjendatud kahtlus, et kahtlustatav esitab kohtueelse menetluse käigus väiteid, mis peaksid seadma kahtluse alla tema õigusvastase teo, kuigi esialgu ei ole hädakaitse seisundi olemasolule üldse tähelepanu juhitud, vaid see on pigem tekkinud vajadusest mingis menetlusetapis, asumaks ennast õigustavatele seisukohtadele vastutuse vältimise eesmärgil.

Riigikohus on 16. aprilli 2007.a otsuses ja ka varasemates lahendites toonitanud, et iga tervist kahjustav käitumine võib endast kujutada ohtu kõige raskema tagajärje saabumiseks. Madalama astme kohus, viidates Riigikohtu kriminaalkolleegiumi varasemale praktikale, märkis, et noaga löömisel südame või muude elutähtsate elundite piirkonda mööneb süüdlane mistahes tagajärge, sh kannatanu surma saabumist. Seetõttu on tapmine toime pandud vähemalt kaudse tahtlusega ning see eeldab, et isik kujutaks endale üldjoontes ja tavalise mõistliku elukogemuse tasemel ette põhjuslikku seost tema teo ja saabuva tagajärje vahel.¹⁰³

Siinkohal tekib põhjendatud küsimus, et kui hädakaitse seisundis tegutsev rünnatav lööb ründe käigus ründajat elutähtsasse piirkonda, mille tagajärjel põhjustatakse sellega viimase surm, kas siis on tegemist hädakaitse seisundis või hädakaitse piiride ületamisega toime pandud tapmisega. Üheks võimaluseks oleks lähtuda toimepanija käitumise objektiivsele (nn väline teopilt) ja subjektiivsele (nn sisemine teopilt) küljele hinnangu andmisest. Riigikohtu praktika kohaselt saab välispildile tugineda siis, kui tegu ei ole ühekordne, vaid koosneb mitmest elu ohustavast teos, ning siis, kui toimepanija tegu iseloomustab ühekordne toimimisviisi ohtlikkus (nt löök elutähtsate organite piirkonda), kuid subjektiivsele küljele antav hinnang tuleb lahendada tahtluse intellektuaalse ja voluntatiivse külje eristamise kaudu.¹⁰⁴

Hädakaitse seisundi küsimustes omab näiteks olulist tähtsust väline teopilt ründe lõpuhetke tuvastamisel. Näiteks kui rünnatav lööb ründajat noaga, mille tulemusena viimane kukub ja muutub võitlusvõimetuks, kuid sellest hoolimata jätkab noaga löömist (seda on võimalik hinnata välise teopildi alusel, nt on ründajale tekitatud kehavigastusi tunduvalt suuremas ulatuses, kui see oli vajalik ründe tõrjumiseks), siis on hädakaitse möödunud ning rünnatav ei saa enam tugineda õigusvastust välistavale asjaolule. Samas aga Riigikohus ei nõustunud seisukohaga, et hetkel, mil ründaja kukkus ja rünnatav sai enda kätte ründevahendi

¹⁰³ RKKKo 3-1-1-128-06

¹⁰⁴ RKKKo 3-1-1-128-06

ehk puuvaia, oli rünne igal juhul lõppenud ning ründe olemasolu ja selle lõpuhetke tuvastamine sõltub faktilistest asjaoludest ja lähtub objektiivse kõrvaltvaataja seisukohalt teo toimepanemise ajal. Riigikohus märkis veel juurde, et ründe vahendi üleminek ja ründaja ajutiselt halvenenud olukord (kukkumine) ei tähenda automaatselt ründe lõppu, kui on alust arvata, et ründaja võib oma tegevust jätkata.¹⁰⁵

Subjektiivse ehk sisemise teopildi analüüsimisel tuleb hädakaitse seisundi kontekstis lähtuda KarS § 1g-st 2, millest tuleneb selgesõnaliselt, et hädakaitse piiride ületamine muudab ründaja õigushüvede kahjustamise õigusvastaseks siis, kui see toimub kavatselt või otsese tahtlusega, kusjuures see ei puuduta tahtluse liigid kaitsetegu kui sellist, vaid just nimelt hädakaitse piiride ületamist. Järelikult tuleb lähtuda sellest, millele oli kaitsja tegu suunatud. Eelduseks on hädaseisundi olemasolu. Kui kaitsja soovis ainult ründe lõpetada ning lõi selleks rünnatavat ühekordse noalöögiga rindkere piirkonda, siis ei saa Riigikohtu praktika kohaselt sellisest teost teha automaatselt järeldust toimepanijal esinenud tapmistahtluse kohta, kuna iga tervist kahjustav tegevus võib endast kujutada raskema tagajärje saabumist.¹⁰⁶ Sellest tulenevalt võiks kõne alla tulla hädakaitse piiride ületamine, kuna võib tekkida küsimus kaitsevahendi sobivusest ning teisest küljest asjaolu, et kannatanul oligi plaanis tekitada rünnatavale kättemaksuks või mõnel muul motiivil (viha, konfliktne läbisaamine) hädakaitse seisundis suuremat kahju, kui see oleks vajalik olnud ründe lõpetamiseks. Mis puudutab ründe vahendi sobivust, siis tähendab see seda, et kaitsja peab valima sellise vahendi kaitsetegevuses, mis tekitab vähem kahju, kuid samas aga ei tähenda selline nõue ka kõikidest võimalikest vahenditest kõige säästvama valimist, sest säästvuse alumise piiri määrab ära asjaolu, et vahend peab olema selline, et see suudaks ründe tõrjuda. Järelikult tuleks asuda seisukohale, et noaga löömine ründaja elutähtsasse piirkonda, mille tagajärjel saabub ründaja surm, võib olla õigustatud, siis kui sellise vahendi kasutamine on ainuvõimalik lahendus ning peatab ründe olukorras, kus vastasel korral satub ohtu rünnatava elu ning tekib kaalumisevajadus küsimuses, kumma elu vajab kriminaalõiguslikust aspektist rohkem kaitset, kas ründaja või rünnatava oma.

Selline olukord võib tekkida siis, kui isik ründab noaga ja tapmistahtlusega õhtusel ajal kõrvalises kohas noaga naisterahvast, kellel puuduvad igasugused võimalused enda kaitsmiseks. Naisterahvas lööb ründajat noaga eluliselt tähtsasse piirkonda pärast tulutuid kaitseid rünnet tõrjuda, mille tagajärjel saabub ründaja surm. Vastasel korral oleks rünne jätkunud ning kurjategija oleks rünnatava tapnud. Teoses „World of criminal justice“

¹⁰⁵ RKKKo 3-1-1-34-08

¹⁰⁶ RKKKo 3-1-1-128-06

avaldatud seisukoha järgi tohib surmavat jõudu kasutada hoidmaks ära või vältimaks ründaja poolt surmava jõu kasutamise, kuid mitte juhul kui ründaja kasutab ründamisel mittesurmavat jõudu.¹⁰⁷ Lisaks sellele tuleb vaadelda ka kaitsete toime pannud isiku järeltegu. Meditsiinitöötajate kutsumine juhul, kui ründaja on kaitsete tagajärjel raskelt haavata saanud ning ilma meditsiinilise sekkumiseta saabuks viimase surm, ning kohene õiguskaitseorganite teavitamine juhtunust annavad aluse uskuda, et rünnatav tegutses hädakaitse seisundis heauskselt ning ei kasuta seda väidet hiljem vastutuse kergendamiseks. Riigikohus 25.mai 2004.a lahendis juhtinud kohtute tähelepanu sellele, et tuleb välja selgitada, kas süüdistataval oli võimalik teostada kaitset ründajale vähemohtlikul viisil, st teda muusse kehapiirkonda lüüa ning analüüsida, kas antud olukorras, s.o vallandunud hirmu seisus seisundis, oli kohtualusel üldse võimalik kaalutleda ja otsustada, kuhu ja kuidas ründajat lüüa, lisades juurde, et hädakaitse piiride ületamise analüüsi juurde saaks asuda alles siis, kui on tuvastatud, et rünnataval oli võimalik end tulemuslikult kaitsta muu vahendiga ja vähemohtlikul viisil.¹⁰⁸

4. mai 2011.a otsuses on Riigikohus D.M'i süüasjas korranud oma eelnevat seisukohta, et hindamaks isiku tegutsemist hädakaitse, tuleb esmalt kindlaks teha hädakaitse seisundi olemasolu ja alles seejärel hinnata kaitsetegevust. Süüdistuse kohaselt löi D.M J.L-i korduvalt noaga kaela, kehatüve ja jäsemete piirkonda, tekitades sellega kannatanule eluohtliku kehavigastuse, mille tagajärjel J.L suri sündmuskohal. Samaaegselt püüdis D.M tappa ka J.L-iga koos olnud M.L-i lüües ja torgates teda noaga kokku 13 korral, millest kolmel korral elutähtsate organite piirkonda. Sellise teoga viis D.M lõpuni ühe inimese tapmise ning teise inimese tapmine jäi katsestaadiumi kõrvaliste isikute sekkumise tõttu. Kuna tegemist oli kaklusega, mis algas jalgteel ja lõppes asjaalal, siis lähtuvalt arusaamast, et hädakaitse seisund tekib kakluse puhul vaid, siis kui osalejatest muutub võitlusvõimetuks või soovib kaklust lõpetada, leidis ringkonnakohus D.M-i ütlustest ja *in dubio pro reo* põhimõttest lähtudes, et hädakaitse seisund on tuvastatud, kuna D.M jooksis haljasalale selleks, et kaklust lõpetada. Riigikohus aga nõustunud selle seisukohaga ning märkis, et hädakaitse seisundi tuvastamiseks ei piisa napist tõdemusest, et üks kaklejatest soovis kaklust lõpetada seetõttu, et jooksis haljasalale. Maakohus aga leidis, et D.M jooksis haljasalale, et kaklust segamatult jätkata. Riigikohus selgitas, et kaklusena alanud konflikti lõpetamise soov peab olema väljendatud viisil, et ka teised osapooled seda mõistaksid. Sealjuures oleks

¹⁰⁷ S. Phelps(editor). World of criminal justice II.Detroit: Gab Group, 2001, lk 664.

¹⁰⁸ RKKKo 3-1-1-38-04

pidanud kohtud ka analüüsima, kas D.M-i eelneva agressiivne ja provotseeriv käitumine mitte ei piiranud hädakaitseõiguse teostamist.¹⁰⁹

Õigusteooria ja kohtupraktika järgi on hädakaitse piiratud olukorras, kus rünnatav on oma varasema käitumisega ründe põhjustanud ning välistatud vastastikkuse kakluse korral. Selleks, et isik saaks kakluse korral väita, et ta tegutses hädakaitse seisundis, peab ta enne kaklusest välja astuma, st vastastikkuse kahjustamise lõppemist. Olukorras, kus aga teised isikud soovivad kaklusega jätkata ning tulevad selleks kallale enne kaklusest välja astunud isikule, siis tekib viimasel hädakaitseõigus, sest ta on otsustanud oma õigushüvede ohtu seadmise lõpetamise, kuid nüüd asub kaitsja neid õigusvastase ründe eest kaitsma.

Riigikohtu kriminaalkolleegium on Deniss Monogarov'i kriminaalasjas lisaks hädakaitse seisundi puudulikule analüüsile juhtinud ringkonnakohtu tähelepanu ka sellele, et välja tuleb selgitada D.M'il tuvastatud ägeda stressireaktsiooni võimalik mõju kaitsetegevusele. Ringkonnakohus uuel arutamisel seisukohta, et: „*Kohtukolleegium soostub maakohtuga selles, et ööl vastu 1. augustit 2009 Tammsaare pargis ühelt poolt D. Monogarov'i ja V. Nikolajevi ning teiselt poolt D. Igumin'i, J. Legatš'i ja M. Ljaussov'i vahel toimunud kaklus oli vastastikune, mis oli ajendatud eelnevalt toimunud konfliktist D. Monogarov'i ja A. Kulinitš'i vahel. Samas isegi juhul kui D. Igumin, J. Legatš ja M. Ljaussov kasutasid D. Monogarov' ja V. Nikolajev'i suunas sõimu ja ebatsensuurseid väljendeid, ei saa sellist käitumist pidada ründeks, mis andis D. Monogarov'ile õiguse kasutada relvitute isikute vastu nuga. Noa demonstratiivse avamisega ja suunamisega D. Igumin'i, J. Legatš'i ja M. Ljaussov'i poole näitab ilmselge üleoleku demonstreerimist ja valmisolekut nuga kasutada. Kaitsjate seisukoht, et tegemist oli sihipärase ja planeeritud ründega D. Monogarov'i vastu, on ümber lükatud D. Monogarov'i ütlustega selles, et vaatamata tema poolt noa demonstreerimisele ja noa eest hoiatamisele, järgnes vastasseltskonna poolt naer, mitte rünne mida pidanuks noaga tõrjuma.*“¹¹⁰ Olukorras, kus üks isik võib kujutada oma tegevusega ohtu teisele isikule, ka sõim ja ebatsensuursete väljendite kasutamine on märk sellest, et konfrontatsioon ja agressiivsus süveneb ning sellele võib järgneda rünnak, võib tekkida psühholoogiline efekt, mis seisneb selles, et võimalikku rünnakut tõenäoliselt pidav isik näitab demonstratiivselt nuga lootuses, et selline vastureaktsioon elimineerib potentsiaalse ohu, kuid kui sellisele hirmutamisele soovitud tulemust ei järgne, siis võib isik äkiliselt ehmuda ning kasutada nuga füüsiliselt vastaspoole vastu, tekitades sellega ülliraste kehavigastuse või teise inimese surma.

¹⁰⁹ RKKKo 3-1-1-26-11

¹¹⁰ TlnRnKo 19.10.2011, 1-09-21700

3. PROVOTSEERITUD TAPMINE KUI KARISTUST KERGENDAV ASJAOLU

3.1 Provotseeritud tapmise koosseis Eesti territooriumil varem kehtinud kriminaalseadustes

Eesti territooriumil 1935.a aastal kehtima hakanud KrS § 424 teeb vahet kahte liiki afektiseisundis toimepandud tapmisel. KrS § 424 lg 1 sätestab, et kui süüdlane paneb toime tapmise, mis kavatseti ja saadeti täide suure hingelise ärevuse mõjul, karistatakse sunnitööga mitte üle kaheksa aasta. KrS § 424 lg 2 aga sätestab, et kui sarnase hingelise ärevuse kutsus esile kahjusaaja seadusvastase vägivallaga isiku kallal või raske teotamisega, siis karistatakse süüdlast vangimajaga mitte üle kuue aasta. Seega § 424 lg 1 suhtes on ükskõik, milline on afekti väljakutsuv põhjus. Kommenteeritud väljaande kohaselt on afekt tavaliselt välja kutsutud mingisuguse suuremajõulise, eriti aga ootamatu välismõjuga (selleks võivad olla ka loodusjõudude mõjutused), olles tingitud ka süüdlase eriseloost, nt kalduvus kergelt ärrituda. KrS § 424 lg 2 kohaldamise aluseks on aga asjaolu, et kannatanu on ise oma õigusvastase käitumisega teises isikus afekti kui suure hingelise ärevuse põhjustanud.

Tähelepanekut pälvib asjaolu, et KrS-i kommenteeritud väljaande kohaselt tuli KrS § 424 konkurentsi puhul §-ga 421 või §-ga 422 rakendada viimaseid. KrS § 420 sätestab tapmise lihtkoosseisu. KrS §-id 421 ja 422 sätestavad tapmise koosseisu raskendavatel asjaoludel. KrS § 421 järgi kvalifitseeritakse tapmine, kui süüdlane on toime pannud vähemalt ühe käesoleva paragrahvide punktides loetletud asjaolu, milleks on ema või seadusliku isa; Eesti Vabariigi Riigivanema; välisriigi riigipea; salgaga või viie aasta jooksul pärast karistuse ärakandmist toimepandud tapmine. KrS § 422 järgi kvalifitseeritakse tapmine juhul, kui süüdlane on tappis oma üleva või alaneva sugulase, abikaasa, venna või õe; riigi või omavalitsuse teenija tema teenistuskohustuste täitmisel või nende täitmise pärast; kaitseväge vahtkonna tunnimehe; viisil, mis kardetav paljude inimeste elule; viisil, mis eriti piinav tapetule; mürgitamisega; varitsedes; omakasu sihiga; teise raske kuriteo kordasaatmise hõlbustamiseks. KrS § 421 järgi toimepandud teo eest on ettenähtud karistuseks surmanuhtlus või tähtajata sunnitöö. KrS § 422 järgi kvalifitseeritud teo eest on ettenähtud karistuseks tähtajata sunnitöö.¹¹¹ Seega tuleks süüdlane oma isa või ema tapmise eest võtta vastusele KrS § 422 järgi hoolimata sellest, et tapmine pandi toime äkilise hingelise erutuse seisundis.

Riigikohus on võtnud otsuses 35/412 Aleksander Klaasingu süüasjas hoopis teistsuguse seisukoha. Aleksander Klaasing (Glasing) tunnistati Rakvere-Paide Rahukogu

¹¹¹ K. Matto, K. Saarmann (viide 9), § 424 komm 4.

19.septembri 1934.a otsusega Nuhtlusseadustik § 1455 – 2 jao¹¹² süüdi selles, et tema, tegutsedes suure hingelise ärevuse mõjul 27.aprillil 1934.a Virumaal Rägavere vallas oma lihaliku venna Hans Klaasingu elu võtmise sihiga laskis läheda maa pealt automaatrelvast Hans Klaasingu peale ühe lasu, kusjuures väljalastud kuul sisse tungides Hans Klaasingu parempoolsesse kubemesse, läbistas suure tõmbsoone ja purustas pikuti reieluu, millest tekkinud suure sisemise verejooksu tagajärjel Hans Klaasing samal päeval suri. Kohtukojale esitatud apellatsioonis palub kohtualune Aleksander Klaasingu kaitsja kaitsealuse Nuhtlusseadustik § 1455 – 2 jao järgi õigeks mõista. Kaitsja oli seisukohal, et kohtualune peaks väärima kergemat karistust, kuna on kohtualust peksnud ja noaga haavanud ning tunginud talle kallale vähimagi põhjuseta, viimast ähvardades ja kividega loopides, mille tõttu kohtualusel tekkis põhjendatud kartus kallaletungist ja hädaohust. Peale hoiatuslasu õhkulaskmist, sihtis süüdistatav kannatanut jalgadesse ja tulistas teda, et kallaletungi peatada. Sellest tulenevalt leidis kannatanu, et kuna süüdistatav sihtis kannatanut jalgadesse, siis tal puudus igasugune tahe kannatanut tappa ning laskja võis oletada, et oma teoga põhjustab ta kannatanule ainult vigastusi. Kohtu arvates tuli lahendada küsimus, kas kallaletung süüdistatavale oli niivõrd tõsine, et viimane oli õigustatult tarvitanud ründe tõrjumiseks tulirelva. Kohtuotsuse sisust selgub, et vendade Klaasingute suhted olid väga halvad. Tunnistaja Roosna seletuse järgi olevat kannatanu maast haaranud kaks kivi ning visanud need kohtualuse poole. Revolvrist laskmine juhtus sellel momendil, kui kannatanu kummardas maa poole. Samas puudusid igasugused tõendid, et kannatanu kummardas selleks, et maast midagi võtta ning sellega süüdistatavat rünnata. Apellatsioonikohus jõudis järeldusele, et kuna kannatanu ja kohtualuse vahemaa oli umbes 4 meetrit, kannatanul mingit löögiriista käes ei olnud ja midagi ta maast ei võtnud, siis mingisugune hädaoht süüdistatavat ei ähvardanud, mille tõttu süüdistatav ei olnud õigustatud relva tarvitama ega kannatanu pihta tulistama. Seetõttu tulistas süüdistatav kannatanut endise vihavaenu ja nurjunud oksjoni tõttu, millega kohtualune lootis oma vennale kätte maksta ja sellest endale varalist kasu saada. Lisaks selle kohus leidis, et revolvrist lähedalt kannatanut lastes, pidi viimasel olema tahe venna surmamiseks ja ta oleks pidanud ette nägema surma põhjustamise. Apellatsioonikohus leidis, et Aleksander Klaasing on süüdi KrS § 424 lg 1 järgi, kuna pani toime tapmise kättemaksuks ja nurjunud oksjoni tõttu hingelisse ärevusse sattudes. Kassatsiooni esitasid riigikohtule nii süüdistatava kaitsja kui ka prokurör. Riigikohtu kriminaalosakond selgitas 15.mai 1935.a otsuses 35/412, et seadus ei tee KrS § 424 korral vahet, kas tapmise ohvriks on langenud isik, kes on äratoodud KrS §-des 421 või 422 ning seetõttu on prokurör eksiarvamusel, nagu tuleks tahtlik venna tapmine ärritatud ja ägedas meeleolus kvalifitseerida

¹¹² 1929. aasta kriminaalseadustiku kohaselt § 424 ehk tapmise toimepanemine suure hingelise ärevuse mõjul

KrS § 422 järgi, kusjuures asjaolu, et tapmine toimus ärritatud ja ägedas meelolus, annaks aluse seda käsitleda karistust kergendava asjaoluna. Lisaks sellele märkis Riigikohus, et kui kuriteo koosseisu on võetud süüdistatava suur hingeline ärevus tapmise tahte tekkimise ja täideviimise momendil, siis ei või seda koosseisust eraldada ja hinnata süüd kergendava asjaoluna.¹¹³

1940. aastal Eestis kehtestatud VFNSV kriminaalkodeksi kohaselt karistatakse isikut tahtliku tapmise eest vabadusekaotusega kuni viie aastani või paranduslike töödega kuni ühe aastani, kui see pandi toime äkkitekinud tugeva hingelise erutuse seisundis, mille kutsus välja vägivald või raske solvamine kannatanu poolt.¹¹⁴

1961. aasta Eesti NSV kriminaalkodeksi § 103 kohaselt karistati hingelise erutuse seisundis toime pandud tapmise eest süüdlast vabadusekaotusega kuni viie aastani või paranduslike tööga kuni ühe aastani. Vastutus hingelise erutuse seisundis toimepandud tapmise eest algas Eesti NSV KrK kohaselt neljateistkümnendast eluaastast.¹¹⁵

1992.a kriminaalkodeksi uue redaktsiooni kohaselt karistatakse süüdlast tapmise eest, kui see pannakse toime äkki tekkinud tugeva hingelise erutuse seisundis, mille põhjustas vägivald või raske solvamine kannatanu poolt, vabadusekaotusega kuni nelja aastani.

Kehtiva KarS-i kohaselt karistatakse tapmise eest, kui see on toime pandud äkki tekkinud tugeva hingelise erutuse seisundis, mille on põhjustanud kannatanupoolne vägivald või solvamine tapja või tema lähedase isiku suhtes, ühe- kuni viieaastase vangistusega.

Võrreldes KrS-s, VFNSV KrK-is, Eesti NSV KrK-is, KrK-is ja hetkel kehtivas kriminaalseaduses sätestatud karistumäärasid, siis sanktsioonid on jäänud samasse suurusjärku. Sõjajärgel perioodil oli afektiseisundis toimepandud tapmise eest kohaldatava karistuse ülemäär kõige kõrgem ja seda eeldusel, et afekti kutsus esile kannatanu ise oma provotseeriva käitumisega.

Kriminaalseadus	Paragrahv	Lõige	Sanktsioon
KrS	424	1	Sunnitöö mitte üle kaheksa aasta
	424	2	Vangimaja mitte üle kuue aasta
VNFSV KrK	138		Vabaduskaotus kuni viie aastani

¹¹³ Kohtuasi Klaasing (Glasing) Aleksander Hans Glaasingu vastu. – ERA, f 1356, n 4, s 367, lk 6-10.

¹¹⁴ VNSFV KrK (viide 25), § 138.

¹¹⁵ Eesti NSV kriminaalkodeks. Kommenteeritud väljaanne (viide 26) § 103.

			või paranduslikud tööd kuni ühe aastani
Eesti NSV KrK	103		Vabaduskaotus kuni viie aastani või paranduslik töö kuni ühe aastani
1992.a KrK	103		Vabadusekaotus kuni nelja aastani
2002.a KarS	115		Ühe- kuni viieaastane vangistus

Tabel2. Afektiseisundis toimepandud tapmiste eest ettenähtud sanktsioonid.

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
KrK § 103 Tapmine hingelise erutuse seisundis	5	1	2	0	1	1	0	1	1

Joonis 3. Hingelise erutuse seisundis toimepandud tapmised Eestis kriminaalkoodeksi kehtivuse ajal aastatel 1993 -2001.¹¹⁶

3.2 Provotseeritud tapmise koosseis Eesti kriminaalõiguses

KarS § 115 järgi karistatakse tapmise eest, kui see on toime pandud äkki tekkinud tugeva hingelise erutuse seisundis, mille on põhjustanud kannatanupoolne vägivald või solvamine tapja või tema lähedase isiku suhtes.

Provotseeritud tapmine on kergem koosseis, mis prevaleerib põhikoosseisu (§ 113) ja mõrva ees (§ 114). Privilegeerimise aluseks on antud koosseisu juures asjaolu, et kannatanu on ise oma provotseeriva käitumisega süüdlase tapmiseni viinud, teda selgelt provotseerinud. Sellest tulenevalt on süüdlase viha ja vasturünnak inimlikust aspektist lähtuvalt teatud määral mõistetav ja õigustatud. Üheks argumendiks on ka asjaolu, et hingelise ehk emotsionaalse erutuse seisundis on inimese võime oma käitumist juhtida vähenenud.¹¹⁷

¹¹⁶ J. Saar, P. Pikamäe. Hingelise erutuse seisund. Probleemidest Eesti karistusõiguses ja kohtupraktikas. – Juridica IX 2006, lk 595.

¹¹⁷ Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne (viide 19), § 115 komm 1.

Sanktsioonide ülemmäär vahe tapmise lihtkoosseisu ja tapmise erikoosseisu on 10 aastat. Seega annab tugeva hingelise erutuse seisundi tuvastamine süüdlasele teatud eelise. Siinkohal võiks asuda seisukohale, et kannatanu on ise oma käitumisega sellist tagajärge soovinud ning süüdlane ei peaks raskemat karistust kandma. Keegi ei ole kohustatud taluma psüühilist vägivalda, kuid samas ei ole provotseerinud poole tapmine ka õigustatud.

Provotseeritud tapmine on koosseisutüübilt erilise isikutunnusega koosseis. KarS § 24 lg 1 järgi on eriline isikutunnus käesoleva seadustiku eriosas või muus seaduses ettenähtud süüteokoosseisu tunnus, mis kirjeldab toimepanija isikuomadusi, eesmärke või motiive. Sama paragrahvi lg 3 kohaselt kehtib seaduses sätestatud vastutust kergendav, raskendav või välistav eriline isikutunnus üksnes erilise isikutunnusega toimepanija suhtes. Vastutust kergendav eriline isikukoosseis on antud juhul kannatanupoolsest vägivallast või solvamisest põhjustatud erutusseisund. Tapmise täideviijad ja osavõtjad, kes selles seisundis ei viibinud, vastutavad põhikoosseisu järgi.¹¹⁸

Lahtikirjutatult näeks KarS § 115 koosseis välja järgmine:

A. Koosseisupärasus

1. Objektiivne teoskoosseis:

- 1) tegu (nt tapmistegu – lask südamesse)
- 2) tagajärg (teise inimese surma põhjustamine)
- 3) põhjuslik seos esimese kahe tunnuse vahel.

Need kolm tunnust moodustavad tapmise üldkoosseisu (KarS § 113). KarS § 115 lisab neile veel ühe kriteeriumi, milleks on hingelise erutuse seisundis toimepanija. Erutuse on esile kutsunud hilisem ohver, kas vägivallaga või solvamisega. Tegemist on subjekti iseloomustava eritunnusega KarS § 24 lg 3 mõttes.

Provotseeritud tapmise paragrahvi kohaldatakse ka juhul, kui esinevad KarS §-s 114 loetletud asjaolud. Põhjenduseks tuuakse sealjuures asjaolu, et kannatanu on ise oma tõsise isikuvastase ründega süüdlase tapmiseni viinud.¹¹⁹ Eesti karistusseadustik läheb siinkohal privilegeerimise aluse määratlemisega kaugemale, kui teiste riikide kohtupraktika ja

¹¹⁸ Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne (viide 19), § 115 komm 1.

¹¹⁹ Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne (viide 19), § 115 komm 2.

kriminaalõiguslik seadusandlus. Näiteks Saksa kohtupraktika privileeerib provotseeritud tapmise üksnes tapmise põhikoosseisu järgi.¹²⁰

Taasiseseisvunud Eesti kohtupraktikas esineb tendents afekti kui seisundi varju jäämise suunas, mis tähendab süüdistatava jaoks paraku ka võimaluse vähenemist, et tema kuritegu kvalifitseeritakse provotseeritud tapmisena või et tuvastatakse karistust kergendavad asjaolud, mis kergendavad talle mõistetavat karistust. Tapmisi, mis on toime pandud hingelise erutuse seisundis, registreeriti Eestis aastatel 1993 – 2011 keskmiselt üks tapmine. 2002. a aastal jõustunud karistusseadustik on toonud statistilistesse näitajatesse märkimisväärseid muudatusi, mis kinnitavad veelkord provotseeritud tapmise kvalifikatsiooni rakendamise tagasihoidlikust ning isegi sellest hoidumist. Kõige rohkem registreeriti hingelise erutuse seisundis toime pandud tapmisi 1993. a, mil registreeriti 5 provotseeritud tapmist. Siinkohal väärib märkimist asjaolu, et 1994.a pandi toime 365 tapmist aastas, millest oleks igati loogiline järeldada ka provotseeritud tapmiste näitajate kasvu, registreeriti ainult 1 hingelise erutuse seisundis toime pandud tapmine.¹²¹

Aasta	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
KarS § 115 Provotseeritud tapmine	1	3	2	0	1	2	0	0	0	0

Joonis 4. Hingelise erutuse seisundis toimepandud tapmised Eestis aastatel 2002 – 2011.¹²²

3.3 Tugeva hingelise erutuse seisund

3.3.1 Hingelise erutuse seisundi termin

Kliiniline psühholoog ja riiklikult tunnustatud kohtupsühholoogia ekspert Tiina Kompus on Eestis üks väheseid eksperte, kes on tegelenud hingelise erutuse seisundis nn afektiivsetes seisundites toimepandud süütegude temakäsitlusega. T. Kompus on seisukohal, et tegelikkuses on afektiseisundit puudutav teema üpris problemaatiline. Tugeva hingelise erutuse seisund tuleb vajaduse korral kohtupsühholoogia ekspertiisi abil tõendada. Praktika on olnud selline, et psühholoog tuvastab seisundi, mille nimeks on afektiseisund, ja kui see on tuvastatud, siis kohus järeldab sellest hingelise erutuse seisundi. Keeruline probleem esineb

¹²⁰ E. Samson (viide 41)

¹²¹ J. Saar, P. Pikamäe (viide 116), lk 595

¹²² Kriminaalpoliitika uuringud 16. Kuritegevus Eestis 2011. – Kättesaadav arvutivõrgus:

http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=57627/Kuritegevus_Eestis_2011.pdf (29.04.2013).

terminiga *hingelise erutuse seisund*. Sellele terminile on raske leida vastet tänapäeva teadusliku psühholoogia terminoloogias, sest teaduslik psühholoogia ei seosta inimese käitumist mitte hinge, vaid ajuga. Juristid on seisukohal, et mõiste *hingelise erutuse seisund* on juriidiline mõiste ning otsuse selle kohta langetab jurist ning seega kui uurijal või kohtul tekib kahtlus, et inimese võime oma käitumist tahtlikult kujundada oli piiratud tema emotsionaalse seisundi tõttu, siis määrab ta psühholoogiaekspertiisi, kus kohtupsühholoog peab vastama küsimusele, kas isik oli vastaval ajal füsioloogilise afekti seisundis.¹²³

Termin *hingelise erutuse seisund* ei ole psühholoogia terminoloogilises raamistikus õige tähistus ühelegi psüühilisele seisundile ning seni on seda terminoloogilist lõhet ületavaks sillaks olnud mõiste *füsioloogiline afekt*, mis ei ole aga korrektne tähistus ühelegi psüühilisele seisundile.¹²⁴ Nii kliiniline psühholoog kui ka psühhiaater lähtuvad erialase otsuse andmisel rahvusvahelise haiguste kvalifikatsiooni diagnostilistest ühikutest ja kriteeriumidest ning selles kvalifikatsioonis puuduvad sellised ühikud nagu afekt ja hingelise erutuse seisund. T. Kompus soovib, et „sillaks psühhiaatria ja kliinilise psühholoogia teaduslike mõistete ja juriidilise mõiste *hingelise erutuse seisund* vahel võiks olla ekspertide hinnang selle kohta, kas isikul esinenud neurootiline häire piiras tema arusaamist ja sihipärase tegutsemise võimet või mitte.¹²⁵

3.3.2 Füsioloogiline afekt kui õiguspsühholoogias tähtsust omav psüühiline seisund

Psüühika jaguneb kolme suurde gruppi, milleks on psüühilised protsessid, psüühilised seisundid ja psüühilised omadused. Psüühiliste seisundite all mõeldakse inimese aktiivsuse üldist taset, olekut, psüühiliste protsesside kulgemise eripära, meeleolu. Seisundid võivad olla lühema- või pikemaajalised, aktiivsus ja üldine reipus võib asendada loidumise ja tulpimusega. Õiguspsühholoogias on eriliselt tähtsad seisundid nagu füsioloogiline afekt, frustratsioon, stress ja kognitiivne dissonants.¹²⁶

Füsioloogilise afekti juriidiliseks vasteks on äkki tekkinud hingelise erutuse seisund. Kriminaalõiguses võib füsioloogiline afekt olla vastutust kergendav asjaolu. Näiteks tapmise

¹²³ T. Kompus. Emotsionaalsete seisundite hindamine kohtupsühholoogilisel ekspertiisil. – *Juridica II* 2002, lk 96-97.

¹²⁴ T. Kompus (viide 123), lk 96.

¹²⁵ T. Kompus (viide 123), lk 99.

¹²⁶ L. Auväärt. Psühholoogia, õigusteaduse ja õiguspsühholoogia aine. – *Juridica* 8, 1996, lk 397.

lihtkoosseisu ja tapmise privilegeritud erikoosseisu sanktsioonide ülemmäära vahe on 10 aastat. Tsiviilõiguses võib see olla aluseks tehingu kehtetuks tunnistamisel.¹²⁷

3.3.2 Afekt

Afektid kirjeldatakse kui tundeärrit, mis järsult tekib, kaob suhteliselt kiiresti ja mida saadavad enamasti kehalis-vegetatiivsed muutused. Karistusõiguse seisukohalt on oluline steeniline afekt, kuna need tundeärrid tekivad raevust ja vihast.

Juriidilises kontekstis võib afektid jaotada kaheks: afekt kitsamas ja afekt laiemas tähenduses. Kõige laiemas tähenduses tuleb afektide all mõista mis tahes emotsionaalseid reaktsioone välismaailma mõjutustele. Kogu meie käitumine põhineb emotsionaalsel reaktsioonil, mille puhul on tegemist kompleksse protsessiga, mis vallandub vastuseks väliste stiimulite ja psüühika sisemiste komponentide kogumile. Sealjuures on oluline juhtida tähelepanu sellele, et emotsionaalne reaktsioon ei ole isiku enda poolt tahteliselt kontrollitav, küll on aga seda järgmine samm – emotsionaalne käitumuslik avaldus, kui võib juhtuda, et ka neid emotsionaalsete käitumuslike avaldusi ei suudeta siiski talitseda. Järelikult tuleb konkreetse kriminaalasja lahendamisel esitada küsimus, millal on emotsionaalse reaktsiooni reguleeriv mõju sedavõrd häiritud, et see hakkab mõju avaldama isiku käitumisele kriminaalõiguslikus mõttes.¹²⁸

KarS § 115 sisalduva määratluse *hingelise erutuse seisund* puhul on tegemist afektiga laias tähenduses, omamata aga seejuures toimet isiku võimele enda käitumisest aru saada ja seda vastavalt enda äratundmisele juhtida. Sellele järgneb aga afekt kitsamas tähenduses ning siin tuleb kõne alla juba küsimus sellest, kas isiku arusaamis- ja juhtimisvõime oli oluliselt piiratud või täielikult välistatud.¹²⁹

P. Randma on paigutanud afektiivsete seisundid skeemi, mida võiks kujutada ringina, kus väljas sissepoole liikumisel on esimesel kaarel karistusõiguslikult mitterelevantseid afektid või siis emotsionaalsed reaktsioonid¹³⁰, mis esinevad peaaegu kõikide isikuvastaste kuritegude puhul, sest kurjategija on isikuvastase kuriteo toimepanemisel teatava emotsionaalse pingega

¹²⁷ L. Auväär (viide 126), lk 397.

¹²⁸ P. Randma. Afekt kui hingelise erutuse seisund ja ajutine raske psüühikahäire. – Juridica, V 2005, lk 321.

¹²⁹ P. Randma (viide 128), lk 322.

¹³⁰ P. Randma (viide 128), lk 322.

seisundis. Õiguslikku tähendust sellisel emotsionaalsel seisundil ei ole, sest eeldatakse, et vaimselt normaalne indiviid suudab oma käitumist kontrollida ja vastavalt sellele ka oma tegude õiguslikke tagajärgi ette näha.¹³¹ Sellele järgneb füsioloogiline afekt, mis võrreldes eelmisega on tugevam normi piiresse jääv afektiivse reaktsiooni tüüp, takistades isikul olulisel määral adekvaatselt tajuda konkreetset olukorda ja võtta vastu mõistlikke otsuseid. Teaduskirjanduses on kõrvuti klassikalise afektiga, mille iseloomustavateks tunnusteks on konfliktus, väljapääsmatus ja eksistentsiaalsus, kirjeldatud kumulatiivset afekti, kus samaliigilise provotseerimise kordumisel ületatakse taluvuse piir, ilma et viimane intsident oleks oluliselt erinenud varasemast. Viimane aste on patoloogiline afekt, mille puhul tekib vältimatult süüdivuse küsimus.¹³²

Tiina Kompus selgituste kohaselt ei ole sellist spetsiifilist seisundit nagu afekt olemas. 30- 40 aastat tagasi oli selline käsitlus põhjendatud, kuna mitmesugused stressiga seotud seisundid olid psühhiaatrias sellel ajal veel ebaselged, kuid tänapäeval ei ole afektiseisundi teooria enam ajakohane. Nüüdseks on need seisundid teaduslikult põhjendatud viisil diagnoositavad psühholoogi ja psühhiaatri ühistöös. T. Kompuse arvates tekitab juristides segadust asjaolu, et seda seisundit nimetatakse häireks. Kindlasti ei tohi mööda vaadata asjaolust, et juriidiline psüühikahäirete käsitlus on täiesti erinev sellest, mis on psühhiaatria-psühhologia psüühikahäirete käsitlus. T. Kompus teeb ettepaneku loobuda füsioloogilise ja patoloogilise afekti mõistest, kuna need ei ole kindla tähendusega mõisted ei kliinilise psühhologia ega psühhiaatria jaoks. Juristid peavad hindama, kas isik oli süüdiv, osaliselt süüdiv, süüdimatu või hingelise erutuse seisundis ning seega puudub igasugune vajadus nende mõistete järele juriidilise otsustuse protsessis.¹³³

KarS § 34 kohaselt ei ole isik süüdiv, kui ta teo toimepanemise ajal ei olnud võimeline aru saama oma teo keelatuses või oma käitumist vastavalt sellele arusaamisele juhtima seoses vaimuhaigusega; ajutise raske psüühikahäirega; nõrgamõistuslikkusega; nõdrameelsusega või muu raske psüühikahäirega.¹³⁴ KarS § 34 lähtub süüdimatuse kindlaks tegemisel nn segameetodist, nõudes süüdimatuse olemasoluks üheaegselt nii juriidiliste kui meditsiiniliste tunnuste olemasolu, sest mõlemad on omavahel tihedas seoses tulenevalt sellest, et juriidilise kriteeriume saab rakendada üksnes tulenevalt meditsiinilistest, meditsiinilisi kriteeriume aga tuleb hinnata juriidilise tunnuste aspektist. Juriidiliste tunnuste all hinnatakse toimepanija

¹³¹ J. Saar, P. Pikamäe (viide 116), lk 596.

¹³² J. Saar, P. Pikamäe (viide 116), lk 597.

¹³³ T. Kompus (viide 123), lk 99.

¹³⁴ Kirjavahetus T. Kompusega. - Autori valduses.

võimet aru saada oma teo keelatusest ja vastavalt sellel oma käitumist juhtida. Meditsiinilised tunnused iseloomustavad neid patoloogilisi nähtusi, mille tagajärjel isik ei ole võimeline aru saama oma teo keelatusest või oma käitumist vastavalt sellele arusaamale juhtima. Kui tekivad kahtlused isiku psüühilises seisundis, tuleks eelistada kõigile isiku psüühikat puudutavatele küsimustele vastuse saamiseks eelistada kohtupsühhiaatria- ja psühholoogia kompleksekspertiisi.¹³⁵ Psühhiaatria ja kliinilise psühholoogia uurimisvaldkonnad on suures osas kattuvad, kuid samas on nende meetodid ja lähenemisnurgad erinevad erialased otsused eri ulatusega. Inimpsüühika alaste küsimuste lahendamiseks ongi seetõttu otstarbekas seda teha kompleksekspertiisi vormis, kuna sellega kindlustatakse inimese psüühikasse puutuvate probleemide igakülgne hindamine ekspertotsuse tasemel.¹³⁶

Vaimse seisundi ja süüdimatuse tuvastamisel lähtutakse alljärgnevast skeemist, kui tahtlik ja õigusvastane tegu, mille asjaolud annavad uurijale aluse kahelda isiku vaimses tervises:¹³⁷

1. Ekspert tuvastab psüühikahäire sümptomid.
2. Ekspert määrab kliinilise pildi.
3. Ekspert paneb diagnoosi vastavalt haiguste klassifikatsioonile.
4. Ekspert hindab diagnoosi KarS § 34 p-de 1-5 alusel.
5. Kohtunik subsumeerib toimepandu KarS § 34 alla: isik ei saanud teo toimepanemise ajal aru oma teo keelatusest.
6. Kohtunik subsumeerib teo KarS § 34 alla: isik oani teo toime süüdimatuna.
7. Kohtunik subsumeerib toimepandud KarS § 86 alla, mis näeb ette sundravi, kuna isik on endale ja teistele ohtlik ning vajab ravi.

T. Kompus on seisukohal, et praktikas ei toimu mingit ekspertiisi KarS § 115 puhul. Kui tegu sisaldab endas emotsionaalse seisundi probleemi, siis sageli esitatakse küsimus, kas isik oli teo toimepanemise ajal afektiseisundis või oli ta mingis muus erilises emotsionaalses (nt äge stressreaktsioon), mis oluliselt mõjutas tema psüühilist seisundit. Afektiseisund ei ole konkreetset seisundit tähistav mõiste ning seetõttu ei ole selle seisundi tuvastamine eksperdiarvamusest võimalik. Probleeme esineb T. Kompuse hinnangul ka füsioloogilise afekti ja patoloogilise afekti eristamisel, kuna mõlemad on kliinilise psühholoogia ja psühhiaatria seisukohalt ühesuguse päritolu ja struktuuriga psüühilised seisundid, mille puhul

¹³⁵ Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne (viide 19), § 34 komm 2-4.

¹³⁶ T. Kompus (viide 123), lk 97-98.

¹³⁷ J. Sootak. Karistusõigus. Üldosa. Tallinn: Juura, 2010, lk 467.

on erinev vaid väljendatuse intensiivsus ning siinkohal võiks eksperdid anda hinnangu mitte afekti, vaid selle kohta, kas isikul esinenud neurootiline häire piiras tema arusaamise ja sihipärase tegutsemise võimet või mitte. Psühholoogilise-psühhiaatrilise kompleksekspektiisi raames peab seejuures sisaldama kahte astet. Kõigepealt tuleb inimesel diagnoosida neurootiline häire (nt äge stressreaktsioon, mis kulub RHK – 10/V ptk F 40 alagruppi)¹³⁸ ning seejärel hinnata, kas selle seisundi mõju inimese võimele ümbrusest ja oma tegevusest aru saada, oma käitumist juhtida ja oma tegude eest võimalikke tagajärgi ette näha. Sealjuures tuleb kindlaks teha, kas see võime toimunust aru saada ei olnud piiratud, oli piiratud või puudus üldse.¹³⁹

P. Pikamäe ja J. Saar on hingelise erutuse seisundiga kaasnevaid probleeme Eesti karistusõiguses ja kohtupraktikas käsitletud artiklis võtnud seisukoha, et mõisted „füsioloogiline“ ja „patoloogiline afekt“ on käitumisteaduslikud terminid, millega tähistatakse erinevaid psüühilisi seisundeid. Samuti leiavad artikli autorid, et füsioloogilise afekti korral on tegemist eelkõige liiga tugevate emotsionaalsete reaktsioonidega, mis kujunevad välja normis psüühika puhul ega vaja selle tekkeks mingeid vältimatuid haiguslikke eeldusi ning seega ei olegi füsioloogilist afekti lisatud rahvusvaheliste haiguste klassifikatsiooni. Seetõttu tuleks füsioloogilise afekti kindlakstegemine määrata psühholoogi ülesandeks. Vastasel juhul oleks tegemist psühholoogiaekspertiisi aine lubamatu moonutamisega, kui psühholoogile tehtaks ülesandeks tuvastada psüühikahäire, mis sisaldub rahvusvaheliste haiguste klassifikatsioonis.¹⁴⁰

Selguse huvides on mõistlik välja selgitada, milles seisneb erinevus psühholoogide ja psühhiaatri vahel. Psühhiaatria ja Psühhoteraapia Keskus SENSUS kodulehel avaldatud selgituse kohaselt seisneb erinevus psühhiaatri ja kliinilise psühholoogi ennekõike väljaõppes. Psühhiaater on oma ettevalmistuselt arst, kes on residentuuris spetsialiseerunud psüühika- ja käitumishäirete hindamisele ning ravimisele ehk siis psühhiaatriale.¹⁴¹ Kliinilise psühholoogi kutsekirjelduse järgi on kliinilise psühholoogi töö suunatud „psüühilise distressi, psüühika- ja käitumishäirete, vaegurluse ja riskikäitumise hindamisele, leevendamisele, ravimisele ja ennetamisele. Tema põhilised tööülesanded on: inimese isiksuseomaduste, psüühiliste protsesside ja probleemide hindamine ja mõõtmine kehaliste ja psüühiliste haiguste ning inimese psühhosotsiaalse funktsioneerimise raskendatuse puhul; psüühika- ja käitumishäirete psühholoogiline diagnostika; psühhoteraapia; nõustamine; konsulteerimine; õpetamine ja

¹³⁸ <http://www.kliinikum.ee/psychhiaatrikliinik/lisad/ravi/ph/40arevushaired.htm>

¹³⁹ T. Kompus (viide 123), lk 96-98.

¹⁴⁰ J. Saar, P. Pikamäe (viide 116), lk 597.

¹⁴¹ Psühhiaatria ja Psühhoteraapia Keskuse SENSUS koduleht: <http://www.sensus.ee/nk.php?get=1>

nooremate kolleegide töö juhendamine; osalemine tervisepoliitika planeerimises ja programmide hindamises; psüühiliste häirete ja tervise uurimine; eksperthinnangute andmine kliinilise psühholoogia valdkonda kuuluvates õiguslikes-, sõjaväekõlblikkuse jms. küsimustes.¹⁴²Järelikult psühhiaatrid tegelevad psüühikahaiguste diagnoosimise ja raviga, samas kui psühholoogia valdkonda kuulub psüühika ja käitumise uurimine normaalsuse piires.

T. Kompus leiab, et kui juristide jaoks näib oleva selge lähenemine, et kui normaalse psüühika erijuht kulub psühholoogi kompetentsi, siis patoloogiline afekt kui patoloogia erijuht kuulub psühhiaatria kompetentsi, siis teaduslikult vaadatuna võivad neurootilised reaktsioonid kulgeda erineva intensiivsusega ning seetõttu on intensiivsusest tingituna juriidilises kontekstis kasutatud mõisted „füsioloogiline afekt“ ja „patoloogiline afekt“ kliinilise ja psühhiaatria seisukohalt ühesuguse päritolu ja struktuuriga psüühilised seisundid.¹⁴³Samas leiab T. Kompus, et kuigi psühhiaatria ja kliinilise psühholoogia uurimisvaldkonnad on suures osas kattuvad, on nende meetodid ja lähenemismurgad erinevad ning erialased otsused eri ulatusega. Erinevate uurimisvaldkondade kattuvuse ja samas ka erinevuse tõttu ongi otstarbekas ja mõistlik saada eriteadmisi psühhiaatria ja psühholoogia kompleksekspertiisi vormis.¹⁴⁴

Karistusseadustiku kommentaarides on nüüdseks loobutud mõistetest „füsioloogiline afekt“ ja „patoloogiline afekt“ põhjendusega, et need mõisted ei ole enam kooskõlas (kliinilise) psühholoogia ja psühhiaatriaga ning näiteks 2004.a karistusseadustiku kommenteeritud väljaandes on jäädud käsitluse juurde, mille kohaselt tugeva hingelise erutuse seisundi puhul on tegemist neurootilise häirega.¹⁴⁵

Sellega seonduvat teemat on käsitletud Riigikohtu kriminaalkolleegium D. Monogarov'i lahendis¹⁴⁶, kus kaitsja on võtnud seisukoha, et süüdistataval tuvastati äge stressreaktsioon konflikt ajal, tähendades seda, et ta viibis hingelise erutuse seisundis, mis tekkis äkki kannatanute provotseeriva käitumise tulemusena.¹⁴⁷Eelnevalt viidatud kohtuasjas käsitles Riigikohus ka hädakaitse seisundit puudutavaid küsimusi ning sellest tulenevalt leidis,

¹⁴² Kutsestandardid. Kliiniline psühholoog IV. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://kutsekoda.ee/et/kutseregister/kutsestandardid/10087112/kirjeldus>

¹⁴³ T. Kompus (viide 123), lk 98.

¹⁴⁴ T. Kompus (viide 123), lk 97.

¹⁴⁵ Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne (koost. J. Sootak, P. Pikamäe). 2 vlj. Tallinn: Juura 2004, § 115.

¹⁴⁶ RKKKo 3-1-1-26-11

¹⁴⁷ Kirjavahetus T. Kompusega. - Autori valduses.

et on vaja välja selgitada süüdistataval tuvastatud ägeda stressreaktsiooni võimalik mõju tema kaitsetegevusele ning otsustas saata asja uueks arutamiseks tagasi ringkonnakohtule.¹⁴⁸

3.4 Vägivald ja solvamine

KarS § 115 koosseis eeldab, et tugeva hingelise erutuse seisundi teke süüdlasel oleks põhjuslikus seoses kannatanupoolse vägivalla või solvamisega. Kui süüdlase erutus seisund on põhjustatud millestki muust, siis kohaldatakse § 113 või § 114.¹⁴⁹ KarS § 57 lg 1 p 6 kohaselt on üheks karistust kergendavaks asjaoluks süüteo toimepanemine õigusvastase käitumisega esile kutsutud tugeva hingelise erutuse mõjul. Seda sätet kohaldatakse siis, kui erutus seisundi mõjul on toime pandud muu süütegu, erutus seisund on tekkinud pikkamisi või on see põhjustatud muust õigusvastasest teost peale vägivalla ja solvamise (nt suguhenduse lapsealisesega või süüdimatu poolt).¹⁵⁰

Privilegeeritud koosseis eeldab, et vägivalla või solvamise mõju oleks süüdlase psüühikale vahetu. Afekti teket ja sellest tingitud tapmist lahutav ajavahemik ei ole üheselt määratletud ning seetõttu tuleb seda hinnata konkreetsetest tehiooludest lähtuvalt, kuid seejuures on oluline, et kannatanu rünne ja tapmine oleks vaadeldavad ühtse ja katkematu sündmusena.¹⁵¹ Riigikohus on nõustunud ringkonnakohtu seisukohaga, et kui tapmise päeval ei olnud kannatanud ja süüdlane üldse sõnaliselt ega füüsiliselt kontaktis, kuigi kaks aastat esimesel ja seitse kuud teisel tuvastatud vägivalla rakendamise juhtumil süüdlase suhtes kannatanute poolt, siis ei ole sündmustik vaadeldav ühtse tervikuna.

Vägivalla all tuleb esmalt mõista kehalist vägivaldat ehk tegusid, mis vastavad tapmise, raske tervisekahjustuse tekitamise, kehalise väärkohtlemise või piinamise koosseisule. Lisaks sellele võib vägivallaks pidada ka ähvardust ning olulises ulatuses vara rikkumist või hävitamist.

Solvamine võib toimuda nii väärtushinnangu või vale faktiväite esitamisega või ka teoga, mis riivab kannatanu autunnet. Ebasünnis vorm ei hõlma ainult üksnes vulgaarseid sõnu, vaid ka oma sisult negatiivseid ja halvustavaid piltlikke väljendeid. Riigikohus on asunud seisukohale, et: „/-/ lisaks sellele võib ebasünnis vorm olla ka mittesõnaline - näiteks

¹⁴⁸ Kirjavahetus T. Kompusega. - Autori valduses.

¹⁴⁹ Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne (viide 19), § 115 komm 4.

¹⁵⁰ Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne (viide 19), § 57 komm 10.

¹⁵¹ Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne (viide 19), § 115 komm 5.

karikatuur. Nii linna- kui ka ringkonnakohtu otsuses on eksperdi arvamusele tuginedes põhjendatult asutud seisukohale, et kasutades ajaleheartiklis V. Laanaru (Savisaare) suhtes sõnu "rongaema" ja "abielulõhkuja" on süüdimõistetud E. Tammer kohelnud kannatanut avalikus suhtlussituatsioonis halvustavalt ja seega ebasüüdsalt."

Riigikohtu kriminaalkolleegium on selgitanud, et hindamaks seda, kas solvamine on raske või mitte, on hindamise küsimus ning iga kohus, kes asja sisuliselt arutab on pädev seda ka otsustama.¹⁵² 13. detsembril 1994.a vaatas Riigikohus läbi I. Krimm'i taotlust toimepandud tapmine ümber kvalifitseerida KrK§ 103 järgi. Kriminaalasja materjalidest nähtub, et I. Krimm nägi koju tulles oma abikaasat M. Krimm'i abieluvoodis koos T.T-ga. I. Krimm sisenes elamusse ning lõi T.T-d kirvega ja peksis teda, mille tulemusena põhjustas viimase surma. Kohtupsühholoogiaeksperti arvamuse kohaselt ei esinenud I. Krimm'il T.T-le kallale tungimise ajal füsioloogilise afekti seisundit. Riigikohus on siiski, arvestades kuriteo raskust oluliselt vähendavaid kuriteo toimepanemise erandlikke asjaolusid, pidanud otstarbekaks kohaldada vabadusekaotust alla KrK § 100 sanktsioonis ettenähtud alammäära.¹⁵³ Riigikohus taotlust ei rahuldanud, kuid samas ka ei avanud neid erandlikke asjaolusid, mis tingisid tahtliku tapmise eest mõistetud karistuse kergendamise.

P. Randma leiab, et tihe ajalis-ruumiline side teo ja provokatsiooni vahel ei ole oluline, kuid oluline on, et tegu pannakse toime vägivalla või solvamise mõju all ning selle kasuks räägib tõsiasi, et tekkiva emotsionaalse reaktsiooni ajaline kestvus ei ole indiviidi poolt suuremal määral tahteliselt kontrollitav. Kuna iga isik on sedavõrd individuaalne, siis võib erutuseseisund tekkida pikaajalise protsessi tulemusena ning kesta edasi ka peale konkreetse vägivalla lõppu.¹⁵⁴

Provokatiivne tegevus saab enamasti alguse olukorras, milles pooled on alkoholi joobes, kuna siis võib isikute vahel kergesti tekkida konfliktsituatsioon ning kättemaksu teostamise tahe, kuna isikud ei suuda täielikult kontrollida oma käitumist ning iga valesti öeldud sõna võib tunduda isikule, arvestades tema impulsiivsust ja isiksust, teda isiklikult riivavana. Riigikohus on märkinud, et raskes alkoholi joobes inimene ei suuda adekvaatselt hinnata talle öeldud sõnu¹⁵⁵ ning isiku käitumine võib kujuneda seetõttu agressiivseks ofensiiviks. Teatavasti pannakse isikuvastased kuriteod sagedasti toime joobeseisundis. Emotsionaalsetel ja samas ka impulsiivsetel isikutel kaob alkoholi

¹⁵² RKKKo III-1/1-26/95

¹⁵³ RKKKo III-1/3-102/94

¹⁵⁴ P. Randma (viide 128), lk 325.

¹⁵⁵ RKKKo III-1/1-40/95

tarvitamise järel täielikult enesekontroll. Verbaalne konfrontatsioon võib kergesti üle minna agressiooniks, kuna arukamad argumendid kaovad ja jääb alles impulsiivne tegevus. Tüüdid tekivad täiesti tühistel põhjustel.¹⁵⁶ Vägivallakuritegude puhul suurendab riski sagedane ajaviit lõbustusasutuses, kus võidakse kokku puutuda näiteks alkoholi- või narkojoobes inimestega.¹⁵⁷ 2010.a registreeritud kuritegude statistika näitab, et eluruumides leiab aset 34% raske tervisekahjustuse kuritegudest. Kannatanuks ja ründajaks on enamasti mehed (80%). Kümnendik raske tervisekahjustuse tekitamise juhtumeist toimus olukorras, kus süüdlane, ohver või mõlemad olid ilmselt alkoholi- või narkojoobes.¹⁵⁸

Tapmisdeliktide puhul on tegemist suhteliselt levinud kaitsetaktikaga, et tapmise korral süüdlane väidab, et kannatanu provotseeris teda ning ta pani toime tapmise tugeva hingelise erutuse seisundis. Eelnevalt toodud andmete kohaselt on vägivallakuritegude toimepanijaks enamasti mehed ning kümnendik raske tervisekahjustuse juhtumeist pannakse toime alkoholi- või narkojoobes seisundis.

Sealjuures tuleb arvestada ka seda, et kui emotsioonide adekvaatne väljendamine on pidurdatud sõnavara piiratuse tõttu, siis on ka potentsiaalne oht füüsiliseks agressiooniks. Lisaks sellele süvendab sellise käitumise tõenäosust ka ükskõiksus tagajärgede suhtes ja suhtumine, et kui keegi kellegi tapab, siis on see juhuslik asi või nagu T. Kompus on kirjeldanud seltskonda, kelle vägitegude tõttu on mõrvade arv nii kõrgele tõusnud, järgmise iseloomustusega: „Kogu nende elu voolab pinnapealsete, juhuslike suhete sängis“.¹⁵⁹

Tallinna Ringkonnakohtus analüüsinud 19.oktoobri 2011.a otsuses analüüsinud alkoholi- või narkojoobes isikute ebameeldiva käitumise mõju isiku käitumisele järgmiselt: *“Kriminaalasjas tuvastatud tehilolud välistavad süüdistatava käitumise kvalifitseerimise provotseeritud tapmisena. Maakohus on otsuses käsitlenud kaitsjate alternatiivset taotlust D. Monogarov'i teo ümberkvalifitseerimiseks provotseeritud tapmisena ja leidnud, et käesolevas asjas ei ole tuvastatud kannatanute õigusvastane käitumine (vägivald või solvav) käitumine, mis vahetult vallandas D. Monogarov'il emotsionaalse reaktsiooni. /-/ Lihtsalt ärritumist, millise võib esile kutsuda tavaline ööklubi küllastavate alkoholi- või narkojoobes külaliste ebatsensuurne*

¹⁵⁶ P. Ernits. Igapäevane mõrv. Luup 12.mai 1997 70 (41) – Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.postimees.ee/luup/97/10/pdf/top.pdf> (22.04.2013).

¹⁵⁷ Kriminaalpoliitika uuringud 14. Kuriteoohvrite uuring 2009, lk 19. - Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=52487/14.+Kuriteoohvrite+uuring+2009.pdf> (22.03.2013).

¹⁵⁸ Kriminaalpoliitika uuringud 15. Kuritegevus Eestis 2010, lk 60. – Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=54700/KuritegevusEestis2010_web.pdf

¹⁵⁹ P. Ernits (viide 156).

sõim, mis eriti vähem alkoholi tarbinud küllastajaid ei häiri, ei saa samastada hingelise erutusega, veelgi vähem äkki tekkinud tugeva hingelise erutuse seisundiga. Kompleksekspertisiakti /-/ kohaselt oli D. Monogarov kuriteo toimepanemise ajal alkoholse intoksikatsiooni seisundis, psüühikahäired, mis oleksid välistanud või oluliselt piiranud tema võimet ümbrusest ja oma tegude iseloomust sh keelatuses arusaamisel ja käitumise juhtimisel, tal ei esinenud. Ka apellatsioonikohtu istungil selgitas ekspert, et vastuseks subjektiivselt tajutud ohule vallandus D. Monogarov'il teo toimepanemise ajal äge stressreaktsioon, mis ei ole psüühikahäire, vaid lähtuvalt kujunenud olukorrast inimese loomulik lühiajaline emotsionaalne seisund. Provoitseeritud tapmise objektiivse külje jaatamiseks on vaja tuvastada põhjuslik seos erutusseisundi ja kannatanu (provoitseeriva) käitumise vahel ning oluline on, et kannatanu vägivaldne ja solvav tegu vallandab vahetult süüdlase emotsionaalse reaktsiooni. Olukorras, kus süüdlane on ennast viinud erutusseisundisse tapmise momendist ja kohast ehk ajaliselt ja ruumiliselt varem ja kaugemal nagu käesolevas asjas tuvastatud on (konflikt klubi terrassil A. Kulinitši ja D. Monogarov'i vahel) ning läinud ise nuga käes n.ö arveid klaarima, ei saa kohtukolleegiumi arvates rääkida ei põhjuslikust seosest erutusseisundi ja kannatanu(provoitseeriva) käitumise vahel ega ka süüdlase emotsionaalse reaktsiooni vallandumisest vahetult kannatanu käitumisest. Kohtupraktikas kvalifitseeruvad provotseeritud tapmisena sellised juhtumid, kus tapmise riistaks (kui seda on kasutatud) on esimene ettejuhtuv löike-, torke-, löögi vms riist, mis on süüdlasel n.ö käeulatuses. Kohtukolleegiumi arvates on see üheks asjaoluks, mis ilmestab just äkki tekkinud hingelise erutuse seisundis tapmist. Käesoleval juhul oli aga nuga ammu enne sündmust ja sündmuskohast kaugemalt D. Monogarov'il kaasa võetud ja seejuures veel enne vastastikuse kahluse algust võttis süüdistatav noa demonstratiivselt kätte ja suunas kannatanute suunas.¹⁶⁰

Samuti on Riigikohtu kriminaalkolleegium 8. aprilli 2013.a lahendis võtnud seisukoha, et: „Kohtud on kaitseversiooni kummutamisel pööranud ebaproportsionaalselt suurt tähelepanu süüdistatava ja kannatanu alkoholijoobeseisundile. Alkoholijoobeseisund iseenesest ei saa KarS §-s 115 nimetatud erutusseisundit välistada, vaid võib teatud juhtudel selle tekkimise tõenäosust isegi suurendada. Kohtud tegid eelnevalt kindlaks, et joobeseisundis tekkisid kannatanu ja süüdistatava vahel tihti tülid, J. L. oli süüdistatava suhtes armukade ja solvas teda. Oli ka juhuseid, kui J. L. kasutas süüdistatava suhtes füüsilist jõudu. Põhjendades järeldust, et vaatamata eeltoodud asjaoludele ei saa T. Fadejeva tegu kvalifitseerida KarS § 115 järgi, tuginesid kohtud kokkuvõtlikult järgmistele argumentidele:

¹⁶⁰ TlnRnKo 19.10.2011, 1-09-21700

1) nii süüdistatav kui ka kannatanu olid kuriteo toimepanemise ajal ja vahetult enne seda tugevas alkoholijoobeseisundis. Olukorras, kus mitu päeva alkoholi tarvitanud isikud ei kontrolli joobeseisundist tulenevalt oma sõnakasutust ja kannatanu haarab süüdistatavat jalast, ei saa rääkida erutusseisundist, mille tõttu süüdistatav ei ole enam võimeline oma järgnevast teost aru saama ja seda juhtima; 2) kannatanu solvangud süüdistatava aadressil olid süüdistatava ja kannatanu perekonnas pigem reegel kui erand; 3) J. L. küll solvas 19. jaanuari 2011. a õhtul süüdistatavat, kuid süüdistatav lõi kannatanut noaga alles vahetult pärast haigest jalast haaramist; 4) sündmuskohale saabunud politseinikele väitis T. Fadejeva, et J. L.-i löid noaga õues narkomaanid. See annab alust järeldada, et süüdistatav ei olnud tapmise toimepanemise hetkel emotsionaalses seisundis, mis piiranuks tema võimet oma tegude tähendusest aru saada ja neid juhtida. Kolleegiumi hinnangul ei ole eeltoodud argumendid ei eraldivõetuna ega kogumis vaadeldavad KrMS § 305¹ lg 1 nõuetele vastava veenva põhistusena selle kohta, et T. Fadejeva ei tegutsenud kannatanut tappes KarS §-s 115 nimetatud erutusseisundis.¹⁶¹

3.5 Subjektiivne koosseis

Provotseeritud tapmise subjektiivne koosseis on sama, mis tapmise põhikoosseisu juureski – isik peab vähemalt kaudse tahtluse tasemel pidama võimalikuks süüteokoosseisule vastava asjaolu saabumist ning seda mõnna.¹⁶² Siiski võiks väita, et tahtluse vorm on antud juhul pigem kavatsus või otsene tahtlus, kuna kannatanu ise oma käitumisega kutsus esile kättemaksu soovi. Järelikult võib tahtluse vorm, s.t surma kui tagajärje aktsepteerimine või soovimine, tapmise ja mõrva koosseisudega võrreldes olla isegi intensiivsem.¹⁶³ Kaudse tahtluse (*dolus eventualis*) kui tahtluse nõrgim vorm erineb kavatsetusest ja otsesest tahtlusest seetõttu, et kaudse tahtluse puhul pürgi toimepanija tagajärje poole ega tunneta seda ka kindlalt saabuvana, vaid jätab selle pigem juhuse hooleks. Kuna kaudne tahtlus on määratletud intellektuaalse elemendi kaudu, siis intellektuaalset elementi tähistavad kaudse tahtluse definitsioonis sõnad *peab võimalikuks*.¹⁶⁴ Järelikult on isiku suhtumine tagajärge ükskõikne, kuid kuna privilegeering põhineb asjaolul, et tagajärje (surma) põhjustanud teo on oma õigusvastase käitumisega esile kutsunud kannatanu, siis tuleb asuda seisukohale, et isiku

¹⁶¹ RKKKo 3-1-1-10-13

¹⁶² Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne (viide 19), § 16 komm 15.

¹⁶³ P. Randma (viide 106), lk 323.

¹⁶⁴ Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne (viide 19), § 16 komm 15.

liikumapanev jõud on kättemaksumotiiv, mida võivad täiendada meelheide, enda väljapääsmatu olukorra tunnetamine vms.¹⁶⁵

Seega tuleks tahtluse vormideks pigem lugeda kavatsetus ja tahtlus, mööndes, et isikul oli kannatanu suhtes tulenevalt eelneva provotseerivast käitumisest tapmissoov ning ta pidas võimalikuks/soovis tagajärje (st surm) saabumist mitte ei suhtunud sellesse ükskõikselt.

Võrreldes omavahel tapmise põhikoosseisu ja privilegeeritud koosseisu, on mõlemal juhul sarnane teokoosseisu subjektiivne külg isiku käitumine süüteo koosseisu struktuuri silmas pidades süüline, s.t ta on võimeline aru saada oma teo keelatusest ja oma käitumist vastavalt sellele arusaamale juhtima.¹⁶⁶ Samas aga on tugeva hingelise erutuse seisund defineeritud karistusseadustiku kommentaarides kui kõrge emotsionaalsest pingest tingitud seisund, mille tõttu isiku võime oma tegudest aru saada ja neid juhtida on piiratud. Kui leitakse, et isik ei olnud enda käitumise juhtimiseks ja sellest arusaamiseks võimeline, ei tõusetu küsimust KarS § 115 kohaldamisest, sest isiku vastutus on sellisel juhul täielikult välistatud.¹⁶⁷ Seega tuleb rangelt lahus hoida objektiivse külje tunnus „hingelise erutuse seisund“ ja isiku süüküsimust deliktstruktuuri kolmandal astmel, kuna tegemist on eri mõistetega. P. Randma hinnangul on hakkavad siin õigus- ja meditsiiniteadus suuremal või väiksemal määral teineteist vastandama, kuna praktikas segatakse mõneti ära subjektiivne külg ja süümõiste.¹⁶⁸

KarS § 115 struktuurist ja kohtupraktikast tulenevalt on täiesti väär lähenemine, et omavahel pannakse võrduma mõisted „hingelise erutuse seisund“ ja „süüdivus“, kuna tegelikult on tegemist eri tasandi mõistetega. Riigikohus on sama teema käsitlemisel ka praktikas eksinud märkides, et *„nii maakohus kui ringkonnakohus on S. Truskova ütlustele ja ambulatoorse kohtupsühhiaatria-psühholoogia kompleksekspertsi tulemusele tuginedes leidnud, et S. Truskoval ei esinenud talle inkrimineeritava teo toimepanemise ajal selliseid psüühikahäireid, mis oleksid takistanud tal aru saamast süüksarvatud teo keelatusest ja juhtimast oma käitumist sellele arusaamale vastavalt. Seega on õige kohtute seisukoht, et tema käitumises ei esinenud KarS §-s 115 sätestatud kuriteo koosseisu ja toimepandut tuli analüüsida KarS § 113 järgi.“* Hilisemas lahendis lükati selline sisukoht ümber ning selles

¹⁶⁵ RKKKo 3-1-1-86-04

¹⁶⁶ P. Randma (viide 128), lk 323.

¹⁶⁷ RKKKo 3-1-1-86-04

¹⁶⁸ P. Randma (viide 128), lk 323.

Riigikohus täpsustas, et „*oluline on tähele panna, et tegemist on subjekti iseloomustava tunnusega, mis asetseb deliktstruktuuris süüteoosseisu objektiivses küljes.*“¹⁶⁹

3.6 Probleemid seoses kohtupsühhaatrilise kompleksekspertisiiga

Suuri vaidlusi tekitab uurimise esemeks olev küsimus sellest, kas hingelise erutuse seisund kui karistusseadustiku §-s 115 (provotseeritud tapmine) sätestatud kuriteoosseisu konstitutiivse tunnus ja karistusseadustiku § 57 lõike 1 punktis 6 sätestatud karistust kergendav asjaolu kuulub inimese psüühikat uurivate teaduste või karistusõiguse valdkonda.

T. Kompuse käsitlus esindab meditsiinilist lähenemisest, millele otseselt osutab autori ettepanek otsida hingelise erutuse seisundi vastet rahvusvahelisest haiguste ja surmapõhjuste klassifikatsioonist. Sellele vastupidisel seisukohal on P. Randma, kelle normativistlikus uurimuses leitakse, et kõnealuse tunnuse näol on tegemist ainuüksi juriidilise kriteeriumiga, mistõttu selle tuvastamisel tuleb juristidel loobuda erialaspetsialistide abi kasutamisest.¹⁷⁰ P. Randma on kokkuvõtlikult leidnud, et kui süüküsimuse lahendamisel on soovitatav kasutada spetsialistide abi, siis sellise puhtalt õigusliku kriteeriumi nagu hingelise erutuse seisundi tuvastamisel peab kohtunik hakkama saama iseseisvalt, kuna vastasel korral lähtuvad kohtunikud juriidilise otsustuse tegemisel ambulatoorsest kohtupsühhaatria-psühholoogia kohtuekspertiisi aktist, mitte aga asjas tuvastatud asjaoludest ning siis ei tule kohtunike nimesid otsida mitte kohtuotsusest, vaid kohtupsühhaatria-psühholoogia kohtuekspertiisi aktist.¹⁷¹

Normativistliku lähenemise on võtnud Riigikohus 6. juuni 1995.a kriminaalasjas nr III-1/1-40/95, milles O. Sillamaa, kes mõisteti süüdi KrK § 100 järgi, esitas kassatsioonkaebuse, milles palus, viidates füsioloogilisele afektile, süüdistuse ümberkvalifitseerimist KrK § 103 järgi, s.o provotseeritud tapmise koosseisu järgi: „*Kriminaalasja materjalidest nähtub, et kohtualuse O. Sillamaa kassatsioonkaebus tema süüdimõistmise kohta KrK § 100 järgi ja taotlus kvalifitseerida süüdistus ümber KrK § 103 järgi, ei ole põhjendatud. /-/ Tugeva hingelise erutuse tekkimine äkki, nagu see on omane füsioloogilise afekti seisundile, ei ole kooskõlas kuriteo tehiooludega: pärast väidetavat löömist ja solvamist kannatanu J. Vainola poolt tõusis O. Sillamaa laua tagant, haaras taskust püstoli ja vinnastas selle, eemaldus ukse juurde ning tulistas seejärel 4 lasku. /-/ Kriminaalasja materjalide järgi ei ole*

¹⁶⁹ RKKKo 3-1-1-86-04

¹⁷⁰ J. Saar, P. Pikamäe (viide 116), lk 591-592.

¹⁷¹ P. Randma (viide 128), lk 331.

*võimalik sedastada, et kannatanu J. Vainola oleks O. Seljamaad löönud või raskesti solvanud. Kainenemisele paigutamise altist nr 466 30. augustil 1994.a nähtub, et O. Sillamäe oli raskes alkoholijoobes ning tal ei esinenud löömisele viitavaid vigastusi.*¹⁷²

Afektiivse seisundi tuvastamiseks viiakse tavapäraselt läbi kohtupsühholoogiaekspertiisi abil. Kõige suurem probleem seisneb selles, et situatsioonides, kus eitatakse uuritaval hingelise erutuse seisundi esinemist, rakendatakse seejuures vormelit „tema võime enda käitumist juhtida ja sellest aru saada ei olnud piiratud“ ehk teisisõnu, kui isik sai aru oma teo tähendusest, s.t on süüdiv, siis ei tegutsenud ta järelikult erutuseseisundis KarS § 115 mõttes. Paraku saavad sellised ekspertiisid määravaks isiku vastutuse lahendamisel, kuna meditsiinis luuakse vahetu seos tahtluse ja süüdivuse vahel ning tehakse sellest järeldus, et kui isik pani toime tapmise kavatsuse või otsese tahtlusega, siis järelikult sai ta ka aru, milliseid tagajärgi ta soovis ning suutis sellest tulenevalt omakorda juhtida ka oma tegusid. Paavo Randma hinnangul, et probleemid saavad alguse menetleja poolt, kes tavaliselt esitab ekspertiisimääruses eksperdile järgmised kolm küsimust:

- Kas isik tegutses hingelise erutuse seisundis?
- Kas isik tegutses füsioloogilise afekti seisundis?
- Kas isik oli võimeline teo toimepanemise ajal aru saama oma teo tähendusest ja sellele arusaamisele oma tegevust juhtima?¹⁷³

Tapmisdeliiktide puhul on tegemist suhteliselt levinud kaitsetaktikaga ning seega on sellel ekspertiisil enamasti tähendus küsimusele, kas toimepanija käitumise kvalifitseerimisel hakatakse üldse vaagima KarS § 115 rakendamist või mitte. Probleem peituvat selles, mis juhtub nendega mõistetega ekspertiisi käigus ehk kuidas arstid neid mõisteid käsitlevad ja oma arvamuse kujundavad.¹⁷⁴

Kliiniline psühholoog nagu psühhiaatergi peab oma erialase otsustuse tegemisel lähtuma rahvusvahelise haiguste klassifikatsiooni diagnostiliste ühikute ja kriteeriumide raamistikust. Järelikult tuleks tuvastada eksperdi kasutada olevate materjalide põhjal (kriminaaltoimiku materjalid; meditsiinilised dokumendid, psühholoogilise uuringu, intervjuu ja kliinilise uuringuga saadud andmed) isikul häire või häirete kogum vastavalt rahvusvaheliste haiguste klassifikatsioonile või väita, et ühegi häire tunnuseid ei esine.¹⁷⁵

¹⁷² RKKKo III-1/1-40/95

¹⁷³ P. Randma (viide 128), lk 322.

¹⁷⁴ P. Randma (viide 128), lk 322.

¹⁷⁵ T. Kompus (viide 101), lk 98.

Probleem seisneb selles, et ekspertiis tuvastab tahtlust süüteo koosseisu subjektiivse külje mõttes. T. Kompuse arvates tuleb psühholoogilise-psühhiaatrilise kompleksekspertiiisiga tuvastada hingelise erutuse seisund kahes astmes: kõigepealt tuleb inimesel diagnoosida neurootiline häire vastavalt rahvusvahelise haiguste klassifikatsioonile ning seejärel hinnata selle seisundi mõju inimese võimele ümbrusest ja oma tegevusest aru saada, oma käitumist juhtida ja oma tegude võimalikke tagajärgi ette näha. P. Randma hinnangul tehakse viga juba kontrollskeemi esimesel astmel, mis jätab KarS § 115 kohaldamisalaks neurootilist häiret põdevad inimesed. Kui aga neurootilist häiret ei tuvastata, siis järgmiseks loogiliseks sammuks on isiku käitumise kvalifitseerimine kas KarS § 113 või § 114 järgi.

Riigikohus on 8. aprilli 2013.a lahendis märkinud järgmist: „*Ekspertiisi liigi üle otsustamisel tuleb tähele panna, et emotsionaalse reaktsioonina vägivallale või solvamisele ei ole erutus seisund meditsiiniline patoloogia, mistõttu tuleb selle selgitamisele kaasata ka psühholoog. Samas pole erutus seisund siiski selline koosseisutunnus, mille olemasolu eeldused peaks ja saaks tuvastada üksnes ekspertiisi käigus, vaid lisaks saab erutus seisundi kindlaks teha ka kannatanu käitumisele antava hinnanguga kriminaalasja menetlemisel.*“¹⁷⁶

Ühest küljest vaadatuna on kohus seisukohal, et asjaolude selgitamiseks tuleks kaasata ka psühholoog, mis viitab kohtupsühhiaatria- ja psühholoogia kompleksekspertiiisile. 2002.a karistusseadustiku kommenteeritud väljaandes on märgitud tugeva hingelise erutuse seisundi kommentaaris, et tegu on süüdlase psüühilist seisundit iseloomustav koosseisutunnus, mida kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi abil tõendada.¹⁷⁷ 2009.a karistusseadustiku kommenteeritud väljaande kommentaaride järgi on tugeva hingelise erutuse seisund süüdlase psüühilist seisundit iseloomustav koosseisutunnus, mida võib vajaduse korral tuvastada kohtupsühholoogiaekspertiisi abil.¹⁷⁸ Teisest küljest möönab kohus, et erutus seisundi olemasolu on võimalik kindlaks teha ka kannatanu käitumisele antava hinnanguga, mis omakorda viitab normativistlikule seisukohale.

Riigikohtu kriminaalkolleegium on 2. mai 1995.a kohtuotsuses leidnud, et kui ringkonnakohus on kuriteo kvalifitseerimisel võtnud aluseks ainult kohtupsühholoogiaekspertiisi aktis sisalduva oletusliku arvamuse süüdistataval esinenud füsioloogilise afekti kohta ja rajanud kohtuotsuse ebaseadusliku määruse alusel tehtud kohtupsühholoogiaekspertiisiga saadud eksperdi oletuslikule arvamusele, siis on tegemist

¹⁷⁶ RKKKo 3-1-1-10-13

¹⁷⁷ Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne (koost. J. Sootak, P. Pikamäe). Tallinn: Juura 2002, § 113 kamm 1.4.

¹⁷⁸ Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne (viide 19), § 115 kamm 3.

kriminaalõiguse ebaõige kohaldamisega. Kuid veelgi olulisem on Riigikohtu seisukoht, et „kriminaalasja tehiolude igakülgselt, täielikuks ja objektiivselt uurimiseks on vajalik määrata kehtivate menetlusnormide alusel kompleksne kohtupsühhaatria- ja kohtupsühholoogiaekspertiisi süüdistatava suhtes ja seejärel kuriteo õigeks kvalifitseerimiseks hinnata kõiki tõendeid nende kogumis.“¹⁷⁹ Järelikult toetab kohus lisaks normativistlikule seisukohale ka erialaspetsialistide kaasamist kriminaalmenetlusesse, kui see on vajalik konkreetse kuriteo asjaolusid arvestades vajalik kriminaalasja tehiolude igakülgselt ja objektiivselt uurimiseks, mille tulemusena saab kohtulahendis teha õiguslik otsustus privilegeeritud aluste esinemise või puudumise kohta ning sellest tulenevalt mõista isik süüdi tapmise põhikoosseisu või privilegeeritud koosseisu järgi.

Riigikohtu kriminaalkollegium on märkinud, et kuna provokatsioon võib olla ka pikaajaline või süstemaatiline, siis seetõttu tuleb anda kannatanute käitumisele tervikolukohase silmas pidades üldhinnang, mis teisisõnu tähendab seda, et erutus seisund pole pelgalt meditsiiniline mõiste, mille peaks ja saaks tuvastada ekspertiisi käigus, vaid lisaks sellele saab seda kindlaks teha ka kriminaalasja menetlemisel kannatanu(te) käitumisele antava hinnanguga, tuvastades kannatanu vägivaldse või solvava teo, mis vahetult vallandas süüdlase emotsionaalse reaktsiooni.¹⁸⁰ P. Randma on seisukohal, et tegelikkuses peaks olukord olema vastupidine, st ekspertiisi peaks olema täiendavana üldhinnangu kõrval, korrates T. Kompuse seisukohta, et meditsiiniliselt sellist kategooriat nagu „hingelise erutuse seisund“ ei eksisteeri.¹⁸¹ J. Saar ja P. Pikamäe on leidnud oma artiklis, et kui kohtu- ja ekspertiisipraktikas lepatakse kokku, et „hingelise erutuse seisundi“ käitumisteaduslik vaste on „füsioloogiline afekt“, mille nimetuse all selle esinemist kohtupsühholoogia ekspertiisi käigus kindlaks tehakse, siis kohtul on hingelise erutuse seisundi tuvastamiseks kõige lihtsam ja ühtlasi mõistlikum tugineda eksperdiarvamusele kui tõendile KrMS § 63 lg 1 tähenduses.

¹⁷⁹ RKKKo III-1/1-26/95

¹⁸⁰ RKKKo 3-1-1-86-04

¹⁸¹ P. Randma (viide 128), lk 326.

KOKKUVÕTE

Magistritöö käsitles õiguspärase tapmisega seotud probleeme hädakaitse seisundi instituudi kui õigusvastasust välistava asjaolu kontekstis. Eestis käesoleval hetkel kehtiva kriminaalseadusandluse järgi on surmamine õiguspärane, kui see on toime pandud hädakaitse seisundis. Võttes arvesse, et Eestis kaotati surmanuhtlus 1998.a, on igati loogiline järeldada, et õiguspärase tapmise lubatavus hädakaitse seisundis jääb Eesti kriminaalõigusesse püsima kui ainukese õigusliku surmamise alusena.

Hädaaitse piires toime pandud tapmine välistab vastustuse. Hädaaitse on õigustatud, kui rünnatav tõrjub vahetut või vahetult eesseisvat õigusvastast rünnet, ületamata seejuures hädaaitse piire. Oluline probleem, nii rünnatava kui hädaaitseteostaja kui ka hädaaitse instituudi seisukohalt, seisneb selles, et tihti tabab ründaja inimest ootamatult ning ajalimit asjaolude objektiivseks kaalutlemiseks on äärmiselt piiratud. Hädaaitset teostav isik võib hinnata üle oma võimeid ning äkilise ehmatus ja hirmu kontekstis kasutada surmavat jõudu, mis hilisema kohtuliku diskursuse käigus osutub liialduseks ning tuua kaasa vastutuse. Sellisel juhul tekib õigustatud küsimus, kas hädaaitseõigust omav rünnatav peab eelkõige enda õigushüve kaitsmisel lähtuma võimalikult riskist saada hiljem kaitsete eest karistada ning seega seadma ründaja oma ebakindlusega paremale ründeotsioonile või siiski võtma tarvitusele kaitsemeetmed niivõrd, kui võrd seda aega ja muud kuriteo sündmusega seonduvad asjaolud seda võimaldavad.

Analüüsisides Riigikohtu praktikat hädaaitse seisundis toime pandud tapmistes osas, siis on võimalik teha sellest järelduse, et hädaaitse seisundi kui tapmist õigustava argumendi käsitlemisel omavad suurt tähtsust nii ründe eelnenud ja järgnenud sündmuste käik, ründe toimumise aeg, koht ning muud rünnet ja kaitsetegevust iseloomustavad tegurid. Järelikult võib relevantset kohtupraktikat arvestades mõõnda, et ajalisel limiidil on oluline osa olukorra hindamisel ja otsuste tegemisel, kuid igale juhtumile tuleb läheneda terviklikult ning võimalusel analüüsida, kuidas oleks objektiivne vaateleja käitunud sarnases situatsioonis samade asjaolude esinemise korral. Objektiivne vaateleja võib küll tajuda sündmuse *post factum* teisiti kui hädaaitse seisundis olnud isik, kuid võimaldab koosmõjus teiste kriminaalmenetluses kogutud andmetega teha järeldusi minevikus toimunud sündmusest.

Ettekirjutuse tegemine nendeks juhtudeks, millal hädaaitse on lubatav ja millal mitte, ei ole mõeldav, sest iga juhtuv on individuaalne nii olustiku, selles osalenud isikute kui ka võimalike käitumisaktide variatsiooni poolest. Üheks võimalikuks vastuargumendiks võib

lisada ka asjaolu, et kui seadusandluses, eriti sanktsioonide kohaldamise valdkonnas, esineb mõni kergendav õiguslik alus, siis proovitakse seda kuritarvitada, luues tegelikest asjaoludest väär ettekujutuse. Sellest tulenevalt ei ole ka mõistlik õigusalastes aktide täpselt sisustada ja määratleda hädakaitse piires surmamise lubatavust, vaid lähtuda otsustuse tegemisel olemasolevatest tõenditest ilma, et esineksid vastuolud juriidilise argumentatsiooniga. Hädakaitse seisundis toime pandud tapmise puhul tuleb igakord juhtumit analüüsida hädakaitseeskirjade järgi ning võimaluse korral hinnata maksimaalselt kõiki olemasolevaid ja juhtumiga relevantseid asjaolusid. Kokkuvõtlikult võib teha järelduse, et kui hädakaitse seisundisse sattunud isik suunab oma tahte ainult ründe elimineerimisele ja see läbi tõrjub ohu oma elule mitte aga kättemaksule ega muude motiivide teostamisele ründaja suhtes, siis on kaitsetegu põhjendatud, sest võimaliku vastutuse riski realiseerumine sõltub ikkagi toimunud sündmuse tervikpildist ja osapoolte käitumisest.

Samuti käsitles magistritöö provotseeritud tapmise kriminaalõiguses positiveeritud koosseisu kohaldamisel tõusetuvaid probleeme. Ühest küljest on tapmisdeltide puhul on tegemist suhteliselt levinud kaitsetaktikaga, teisest küljest vaadatuna kohtupraktika väljendab afektiseisundi varjutamise tendentsi ning pigem hoidub tapmisdeltide korral privilegeeritud koosseisu järgi tapmist kvalifitseerimast ka selliste juhtumite korral, milles kannatanu ise kutsus oma käitumisega esile tugeva hingelise erutuse süüdlases, mis omakorda avaldab mõju süüdlase karistusele.

Peamiseks probleemiks on kujunenud *hingelise erutuse* mõiste, mis on subjekti iseloomustav eritunnus KarS § 24 lg 3 mõttes ja vajalik tuvastada tapmise kvalifitseerimiseks KarS § 115 järgi, kuna tegemist on puhtalt juriidilise terminiga ning sellel puudub vaste tänapäeva psühholoogia terminoloogias. Lisaks vaieldakse selle üle, kes peaks selle seisundi tuvastama. Randma leidnud, et puhtalt õigusliku kriteeriumi nagu hingelise erutuse seisundi tuvastamisel peab kohtunik hakkama saama iseseisvalt. Sellises olukorras aga pannakse kohtunik otsuse tegemisel raskesse olukorda, kuna tal puuduvad käitumisalased eriteadmised otsustamiseks süüdlasel tapmise toimepanemise hetkel tekkinud tugeva hingelise erutuse esinemise või selle mitte esinemise. Meditsiinilisest lähenemisest lähtuvalt võiks „sillaks psühhiaatria ja kliinilise psühholoogia teaduslike mõistete ja juriidilise mõiste *hingelise erutuse seisund* vahel olla ekspertide hinnang selle kohta, kas isikul esinenud neurootiline häire piiras tema arusaamist ja sihipärase tegutsemise võimet või mitte.

Mõlemaid teemasid käsitleti inimelu kui ülimalt väärtuse kontekstis Eesti kriminaalõigusest lähtuvalt arvestades, et erandkorras on tapmine õiguspärane, millele viitab

PS § 16, mis sätestab isiku subjektiivse õiguse elule ning ka riigi objektiivse kohustuse mitte võtta inimese elu, kuid samas ei välista absoluutselt elu võtmist.

Magistritöö autori seisukoht on, et tapmisdeliktide korral, milles tõusetuvad küsimused tapmise kvalifitseerimiseks, lähtuda Riigikohtu seisukohast, mille kohaselt kriminaalasja tehilolude igakülgselt, täielikuks ja objektiivseks uurimiseks on tuleb määrata kompleksne kohtupsühhiaatria- ja kohtupsühholoogiaekspertiis süüdistatava suhtes ja seejärel kuriteo õigeks kvalifitseerimiseks hinnata kõiki tõendeid nende kogumis. Samuti peaksid abistama kohut otsuse tegemisel käitumisteaduste eksperdid vastavalt oma eriteadmistele hingelise erutusseisundiga seotud karistusõiguslike probleemide lahendamisel. Tõendamiseseme asjaolude tõendamisel on vajalik igasugune intensiivne koostöö erivaldkonna spetsialistide vahel, aitamaks sellega kaasa tõe väljaselgitamisele ja õiguskorra maksmapanekule.

SUMMARY

THE VALUE OF HUMAN LIFE IN THE ESTONIAN PENAL LAW

The master thesis explores problems related to legal killing in the context of the institution of legitimate self-defence as a circumstance that excludes unlawfulness. Section 28(1) of the Penal Code provides that an act is not unlawful if the person combats a direct or immediate unlawful attack against the legal rights of the person or of another person by violating the legal rights of the attacker and without exceeding the limits of self-defence. Defensive activity as a violation of legal rights of the attacker should be necessary. The method of protection used in the protective activity should be appropriate and most saving for the attacker.

In the condition of self-defence even killing the attacker is permissible to protect oneself or other persons, if real danger to life exists. Problems may emerge in a legal proceeding, however, where the judge may see the circumstances in a completely different light as compared to the performer of self-defence, and adopt a legal decision indicating that the court has found at developing its inner conviction that there was no condition of self-defence or the attacked exceeded the limits of self-defence at executing the right to self-defence. One purpose of the master thesis is to emphasise that in the condition of self-defence, in case of confident and balanced activity – as much as it is possible, taking account of the time limits – the rights of the person to perform defensive acts are protected by law, and killing the attacker to protect the person's own legal rights will not incur liability. When analysing judicial practice, such conclusion may be drawn that the time limit plays essential role at assessing the situation and making decisions, although each case should be approached holistically and, if possible, it should be analysed how an independent observer would have behaved in a similar situation in case of existence of similar circumstances. In case of suspicion that the limits of self-defence have been exceeded, first it should be defined whether this has been done because of inappropriateness or because of excessive damage, and then the subjective elements of exceeding the limits of self-defence should be assessed, given that exceeding the limits of self-defence is only punishable if this occurs upon direct false intention and deliberately.

The master thesis considers the problems related to application of the necessary elements of provoked killing that are enacted by the penal law. The concept of 'emotional excitement' has surfaced as the main problem, given that this is merely a legal term which does not have any definition in the terminology of modern psychology.

Besides there are debates conducted on the issue of who should ascertain the condition of strong emotional excitement. The approaches applied so far also demonstrate the same. P. Randma has taken a normative position and found that the concept of 'strong emotional excitement' is a purely legal criterion, and the judge should manage to ascertain such condition independently, by waiving to use experts in the field to give their assessments. In such case, however, the judge is put into a difficult position at making his or her decision, as the judge lacks special knowledge on behavioural psychology. In contrast, T. Kompus advocates a medical approach, an important component of which is to look for a definition of 'emotional excitement' in the International Classification of Diseases and Causes of Death, but given that such definitions like 'physiological affect' and 'pathological affect' of such concept cannot be found in the International Classification of Diseases and Causes of Death, T. Kompus takes the position that *'the scientific concepts of psychiatry and clinical psychology, on the one hand, and the legal concept of 'condition of emotional excitement', on the other hand, could be bridged by an expert evaluation of the issue whether the neurotic disorder that was observed with the person restricted his or her comprehension and capacity for targeted action or not'*.

According to the opinion of the author of the master thesis, in cases of delicts of killing that involve questions related to the qualifying of the killing, guidance should be taken from the opinion of the Supreme Court which says that first a comprehensive forensic psychiatric and forensic psychological examination should be applied to the accused, and then all the evidence should be assessed in their aggregate for proper qualification of the offence, in order to achieve comprehensive, complete and impartial investigation of the facts of the criminal case. Experts of behavioural sciences should also assist the court at making its decision, based on their expert knowledge on solution of problems under the penal law that are related to the condition of emotional excitement. Comprehensive and intensive cooperation between experts of different fields will be necessary to demonstrate the circumstances of the subject of proof in order to contribute to the establishment of truth and enforcement of legal order.

KASUTATUD KIRJANDUS

Kasutatud kirjandus

Ernits, M; Pikamäe; Samson, E; Sootak, J. Karistusseadustiku üldosa eelnõu. Eelnõu lähtealused ja põhjendus. Tallinn – Tartu – Kiel, 1999.

Ernits, P. Igapäevane mõrv. Luup 12.mai 1997 70(41) – Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.postimees.ee/luup/97/10/pdf/top.pdf>

Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne 2012. – Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.pohiseadus.ee/>

Goljakov, I.T. Kriminaalõigus. Üldosa. Tartu: RK Teaduslik Kirjandus, 1946.

Kaufman; Ehitly R.P. Killing: the paradoks of self-defence.

Kompus, T. Emotsionaalsete seisundite hindamine kohtupsühholoogilisel ekspertiisil. Juridica II 2002.

Kriminaalõigus. Tallinn: Tallinna Kirjastus-Ühisus, 1935.

Kriminaalõigus. Loeng. Prof. mag. ju. H. Kristal'i loengute järele. Tartu: K7V A. Aasa Koduülikooli kirjastus ja trükk, 1936/1937.

Korff, D. The Right to Life. A guide to the Implementation of Article 2 of the European Convention on Human Rights. Human Rights Handbooks, N0 8. Council of Europe.

Kühl, K. Karistusõigus. Üldosa. Tallinn: Juura, 2002.

M.Lehti. Tahtlikud tapmised Eestis 1990ndatel aastatel. Sisekaitseakadeemia kirjastus: 1998.

Leps, A. Kuritegevus Eestis. – Edasi, 26.09.1989.

Matto, K; Saarmann, K. Kriminaalseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Autorite Kirjastus, 1937.

Paas, K. (Toimet.) Eesti NSV kriminaalkoodeks. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.

Phelps, S(editor). World of criminal justice II.Detroit: Gab Group, 2001.

Poom, P. Eesti kriminaalõigus. Üldosa. Stockholm: Eesti Teadusliku Instituudi Kirjastus, 1954.

Rahumägi, J. Rahumägi: teadliku tegutsemise puhul sissetungija vastu on seadus alati koduomaniku poolel. - Kättesaadav arvutivõrgus: <http://arvamus.postimees.ee/1021532/rahumagi-teadliku-tegutsemise-puhul-sissetungija-vastu-on-seadus-alati-koduomaniku-polel/>.

Randma, P. Afekt kui hingelise erutuse seisund ja ajutine raske psüühikahäire. – Juridica, V 2005.

Saar, J. Kriminaalkorras karistatavate ja õiguspäraste surmamiste regulatsioon Eestis võrrelduna Ameerika Ühendriikide ja saksamaa õigusega – Juridica I/2000.

Saar, J. Kuritegevus muutuv maailmas. Kultuurilis-tsiivilisatsiooniline lähenemine – Akadeemia 9/2011.

Saar, J; Pikamäe, P. Hingelise erutuse seisund. Probleemidest Eesti karistusõiguses ja kohtupraktikas. – Juridica IX 2006.

Saar, J. Sotsiaalse kontrolli neljas periood. – Juridica IX/2011.

Sedman, M. Karistusseaduste paljususe: Eesti vabariigi ajalooline kogemus aastatel 1918-1940. – Juridica III/2012.

Samson, E. Kriminaalõiguse üldosa. abimaterjal kohtunike ja prokuröride järelkoolituse karistusõiguse õppegrupile. Tallinn: 2001.

Sootak, J. Isikuvastased süüteod. Tallinn: Juura, 2011.

Sootak, J. Kaks aastat karistusseadustikku – uus õigus ja uued probleemid? – Juridica I/2005.

Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn: Juura, 2003, lk 55.

Sootak, J. Kuri karjas. Tartu: Ilmamaa, 2008

Sootak, J. Õigusvastatus. Süü. Loenguid karistusõiguse üldosast V. Tallinn: Juura, 2003.

Sootak, J. Karistusõigus. Üldosa. Tallinn: Juura, 2010.

Sootak, J. Pikamäe, P (koost.) Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2002.

Sootak, J. Pikamäe, P (koost.) Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. 2. vlj. Tallinn: Juura 2004.

Sootak, J. Pikamäe, P (koost.) Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. 3. vlj. Tallinn: Juura 2009.

Kasutatud normatiivmaterjalid

Ajutised administratiivseadused. – RT 1918, 1. - Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.riigiteataja.ee/failid/ajutised_administratiivseadused.pdf.

European Convention on Human Rights. – Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf.

Karistusseadustik. – RT I 2001, 61, 364...RT I, 20.12.2012.

Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I 2003, 27, 166...RT I, 21.12.2012.

Politsei- ja piirivalve seadus. – RT I 2009, 26, 159...RT I, 26.03.2013.

Rahukohtu Nuhtluseseadus: 1995. aasta välja- anne 1906. ja 1908. a. täienduste ning lisadega ja walitsewa Senati tähtsamate seletustega/Eesti keelde toimetanud wann. adw. Ferdinand Karlson. Tallinn: Tallinna Eesti Kirjastuse-ühisus, 1910.

Uus nuhtlusseadus. Maksmapandud paragrahvid. Korraldanud Aleksander Buldas. Tallinn 1933.

VNFSV kriminaalkoodeks muudatustega kuni 15. novembrini 1940. Tallinn: ENSV Kohtu Rahvakomissariaat, 1941.

Kohtupraktika

Riigikohtu kriminaalkolleegium

III-1/3-102/94

III-1/1-3/95

III-1/1-26/95

III-1/1-40/95

3-1-1-15-96

3-1-1-121-96

3-1-1-68-97

3-1-1-124-01

3-1-1-106-03

3-1-1-17-04

3-1-1-38-04

3-1-1-86-04

3-1-1-111-04

3-1-1-68-06

3-1-1-128-06

3-1-1-34-08

3-1-1-108-10

3-1-1-26-11

3-1-1-26-11

3-1-1-10-13

Riigikohtu üldkogu

3-3-1-85-09

Ringkonnakohus

TINRnKo 19.10.2011, 1-09-21700

Euroopa Inimõiguste Kohus

EIKo McCann and others vs. The United Kingdom, 27.09.1995 – Kättesaadav arvutivõrgus: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57943#{"itemid":\["001-57943"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57943#{).

EIKo Gorovenky ja Bugara vs. Ukraina, 12.01.2012 – Kättesaadav arvutivõrgus [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-108572#{"itemid":\["001-108572"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-108572#{)

Muud materjalid

Doctrine of double effect. – Kättesaadav arvutivõrgus <http://plato.stanford.edu/entries/double-effect/>.

Hädakaitse statistika – Autori valduses.

Karistusseadustiku terviktekst koos muudatustega. – Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.just.ee/muudatused>.

Kirjavahetus T. Kompusega – Autori valduses.

Kriminaalpoliitika uuringud 14. Kuriteoohvrite uuring 2009. - Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=52487/14.+Kuriteoohvrite+uuring+2009.pdf>

Kriminaalpoliitika uuringud 15. Kuritegevus Eestis 2010, lk 60. – Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=54700/KuritegevusEestis2010_web.pdf

Kriminaalpoliitika uuringud 16. Kuritegevus Eestis 2011. – Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=57627/Kuritegevus_Eestis_2011.pdf

Kohtuasi Klaasing (Glasing) Aleksander Hans Glaasingu vastu. – ERA, f 1356, n 4, s 367.

Korrakaitseaduse eelnõu 49 SE seletuskiri. – Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=8a9c2286-06fc-65d2-957b-bd9e11a940c4&>.

Kutsestandardid. Kliiniline psühholoog IV. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://kutsekoda.ee/et/kutsereregister/kutsestandardid/10087112/kirjeldus>.

Psühhiaatria ja Psühhoteraapia Keskuse SENSUS koduleht: <http://www.sensus.ee/nk.php?get=1>.

Riigikogu õiguskomisjoni istungi protokoll nr 30, 19.oktoober 1999 – Kättesaadav arvutivõrgus:

http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=992930013.

Õiguskantsler Indrek Teder'i märgukiri: politseiametnike hädakaitseõigus ja vahetu sunni rakendamine. – Kättesaadav arvutivõrgus:

<http://oiguskantsler.ee/et/seisukohad/seisukoht/margukiri-politseiametnike-hadakaitseoigus-ja-vahetu-sunni-rakendamine>.

Lihlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina

Ragnar Plistkin

(*autori nimi*)

26.02.1988

(sünnikuupäev: _____)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihlitsentsi) enda loodud teose

Inimelu väärtus Eesti karistusõiguses

(*lõputöö pealkiri*)

Jüri Saar

mille juhendaja on _____,

(*juhendaja nimi*)

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus/Tallinnas/Narvas/Pärnus/Viljandis, _____02.05.2014_____

(*kuupäev*)

